

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343.9+341.41/46

ТІГРАНЯН ГРИГОР САМВЕЛОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ
«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗБІЙ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ
(ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)»

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ (Тігранян Г.С.)

Науковий керівник:
доктор юридичних наук,
доцент
ПОЛЯНСЬКИЙ Євген
Юрійович

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Тігранян Г.С. Кримінальна відповідальність за розбій за законодавством України та Республіки Вірменія (порівняльно-правове дослідження). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2019.

Робота є монографічним дослідженням компаративного аналізу кримінально-правової протидії розбою за новим кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія. Вивчення проблематики кваліфікації злочинів проти власності та особи завжди було актуальним у доктрині кримінального права та практиці правозастосування. Цього вимагає реалізація конституційних принципів побудови демократичної, правової держави.

Прийняті у 2001 році Кримінальний кодекс України (далі – КК України) та у 2003 році Кримінальний кодекс Республіки Вірменія (далі – КК Республіки Вірменія) запровадили у правову дійсність низку новел, які стосуються кримінально-правового захисту особистості та відносин власності. Відмінності в описах та моделях диспозицій основних і кваліфікованих складів розбою у відповідних нормах кримінального законодавства України та Республіки Вірменія, певна єдність тенденцій злочинності, негативна міграційна складова у процесах експорту/імпорту злочинців, потреба уніфікації кримінальної політики країн європейського простору зумовлюють необхідність подальшого розвитку компаративних досліджень окремих складів злочинів у законодавстві інших країн. Проте диверсифікація корисливо-насильницьких посягань, використання понять та термінів інших галузей права при формулюванні диспозиції спеціальних складів насильницького

заволодіння власністю у КК України зумовлюють певні труднощі при кваліфікації розбою.

Захист людини є трендом розвитку кримінальної політики у світі. Невідповідність сучасним тенденціям кримінально-правової норми про розбій, яка водночас передбачає захист власності та особистості, дає підстави зробити висновок про необхідність визначення характеристик вказаної норми порівняно зі сталими дефініціями законодавства інших країн.

Слід зазначити, що обрання для компаративного аналізу законодавства двох країн пострадянського блоку є логічним і корисним, а обрана методологія компаративного дослідження включає системний аналіз проблеми. Цікавим також є дослідження впливу змін та векторів політичного розвитку на характеристики криміналізації корисливо-насильницьких злочинів в Україні та республіці Вірменія, обрання східного та/або західного євроцентристського шляхів розвитку, та поєднання обох напрямків. Важливим є дослідження впливу змін та векторів політичного розвитку на характеристики криміналізації корисливо-насильницьких злочинів та стану протидії ним у Республіці Вірменії та Україні.

Здійснена у Кримінальному кодексі України 2001 р. та у Кримінальному кодексі Республіки Вірменія 2003 р. криміналізація розбійних діянь у цілому відповідає загальновизнаним підставам та принципам кримінальної політики. Поряд з цим, система злочинів проти власності в Україні визначається консервативними закономірностями процесу кримінально-правового регулювання у пострадянському просторі. На відміну від цього кримінальне законодавство Республіки Вірменія є більш сталим та позитивно вражаючим. Доречі архітектоніка глави 21 Особливої частини Кримінального кодексу Республіки Вірменія відповідає сучасним характеристикам розподілу соціальних цінностей та об'єктів кримінально-правової охорони у демократичному суспільстві. Характеристики об'єкту розбійних нападів мають значення не тільки при кваліфікації розбою як злочину погрози майновій безпеці та особистості, але і можуть служити підставою для подальшого вирішення

питання про статус та місце цього злочину у системі кримінально-правових норм.

З точки зору сучасної теорії криміналізації та методології компаративного аналізу проаналізовано підстави, терміни та методи кримінально-правового дослідження, які базуються на положеннях міжнародного права, нормах національного та зарубіжного законодавства, обґрунтовуються термінопоняття та дається визначення і розкриваються ознаки поняття “розбій” тощо. Досліджені об’єктивні та суб’єктивні ознаки основного складу злочину «розбій» за законодавством та доктриною країн, що вивчаються, а також конститутивні ознаки злочину: основні безпосередні об’єкти; спосіб посягання та різновиди злочинних наслідків; мотиви, цілі та мета злочину; проаналізовані питання відмежування досліджуваного злочину від суміжних, розмежовано кваліфіковані склади розбою за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія; визначено деякі спеціальні випадки конкуренції норм при кваліфікації розбою; сформульовано теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення окремих норм КК України, які стосуються відповідальності за корисливо-насильницькі злочини з урахуванням позитивного законодавчого досвіду Республіки Вірменія. Результатом дослідження стало започаткування основ концепції порівняльного аналізу відповідальності за розбій як відносно самостійного напрямку соціальних досліджень, надано пропозиції, сформульовано нові положення і висновки в галузі теорії та методології порівняльного аналізу злочинів.

Опрацьовано розвиток погляду на примат антропоцентричного та соціологічного підходу при конструюванні кримінально-правових норм щодо відповідальності за корисливо-насильницькі злочини за законодавством Республіки Вірменія та формально-догматичного за законодавством України. Хоча у різних юрисдикціях поняття розбою охоплює або тільки кваліфіковані види насильницьких нападів (Східна Європа), або усі факти кримінального насильства, пов’язані із захопленням майна потерпілої особи, чи зроблені у її

присутності (США, Канада, Західна Європа), дефініція розбою залишається центральною у більшості правових родин сучасності.

В роботі встановлено, що всупереч класичному погляду на склад розбою як корисливо-насильницького злочину, конститутивною характеристикою його має бути передусім безпека особистості. Визначення об'єкта злочину є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного посягання, і це має прямо стосуватися розбою як складеного злочину та злочину, який традиційно визначається як двооб'єктний злочин та склад злочину з ознаками двох об'єктів. Згідно доктрині, родовим об'єктом посягання у даному випадку є відносини майнової безпеки, а безпосередні об'єкти розбою – майнові інтереси та безпека потерпілих. З нашої точки зору вони є обов'язковими і рівнозначними.

Звідси реалізація принципу рівності кримінально-правової охорони потребує у майбутньому певної корекції існуючих кримінально-правових заборон та уніфікації відповідальності за розбій. Таким чином можливі нові шляхи реалізації концепції рівнозначності безпосередніх об'єктів розбою при подальшому розвитку та вдосконаленні діючого законодавства України та республіки Вірменія.

Це може йти шляхом використання іноземного досвіду та використання іншого розподілу злочинів у розділі VI Кримінального кодексу України 2001 р. Так, наприклад, главу 21 КК Республіки Вірменія відкриває стаття про найбільш тяжкий двооб'єктний злочин – розбій, що пропонується й зробити в Україні при переході до нового законодавства про кримінальні правопорушення. Проведено удосконалення змістовної характеристики складу розбою у сучасному кримінальному праві України та Республіці Вірменії як злочину погрози безпеці особистості та власності.

Доведено, що одночасне посилення у складі розбою на напад і насильство є результатом невдалої редакції статті закону.

У якості однієї із конструктивних ознак розбою законодавець називає насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи або погрозу

застосування такого насильства, однак ні в тексті самої ст. 187 Кримінального кодексу України 2001 р., ні в тексті інших статей Особливої частини КК України, ні в Загальній частині КК України не розкриває їх зміст, що не відповідає встановленому ЄСПЛ принципу правової визначеності.

Проведено удосконалення змістовної характеристики складу розбою у сучасному кримінальному праві України та Республіці Вірменії як злочину погрози безпеці особистості та власності.

Встановлено, що у компаративному вимірі, розбій/грабіж в усьому світі розглядаються як: пограбування особи в публічному місці; пограбування особи в приватному помешканні; інші види пограбування особи; пограбування цінностей або товарів в дорозі; пограбування автомобіля або іншого транспортного засобу; інші види грабежу цінностей або товарів в дорозі; пограбування організації або установи; пограбування фінансової установи; пограбування нефінансової установи; грабіж домашньої худоби; інші види грабежу; інші діяння, спрямовані проти майна, із застосуванням насильства чи загрози щодо особи. Тобто конститутивним елементом формулювання складу розбою є саме діяння, пов'язане з насильством, що спрямоване на заволодіння майном іншої особи.

Це дозволяє запропонувати при подальшій розробці теоретичної моделі кримінального законодавства відмовитись від складу розбою у нинішньому вигляді, передбачивши корисливу мету серед кваліфікованих ознак злочинів проти особи, оскільки розбій не є спеціальним злочином відносно до загальних насильницьких злочинів.

Висунуто та обґрунтовано ідею, щодо можливості вдосконалення диспозиції ст. 187 Кримінального кодексу України 2001 р. шляхом виключення зі складу розбою терміну «напад» і формулювання цього складу як спеціального складу викрадення, поєднаного з небезпечним для життя чи здоров'я насильством або погрозою таким, з урахуванням при цьому єдності дії і предмета викрадення.

Обґрунтована необхідність використання позитивного досвіду Республіки Вірменія при формуванні кваліфікованих та особливо-кваліфікованих складів злочинів, зокрема аргументовано, що розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах, мають бути передбачені в якості самостійних складів злочинів у різних частинах діючої редакції статті 187 КК України.

Порушенням принципу диференціації кримінальної відповідальності є й встановлення у ч. 1 ст. 187 КК України ідентичних санкцій за насильство та погрозу його застосування при розбої. Адже за будь-яких обставин, ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди при розбої та погрози її заподіяння не є однаковим, а отже й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи та за погрозу його застосування мають міститися в різних частинах ст. 187 КК України з відповідним відображенням такого стану справ у кримінально-правових санкціях.

У КК Республіки Вірменія розбій у великих розмірах (пункт другий частини другої ст. 175 КК Республіки Вірменія) карається позбавленням волі на строк від 4 до 8 років з конфіскацією майна або без конфіскації, а розбій в особливо великих розмірах (пункт перший частини третьої ст. 175 КК Республіки Вірменія) – позбавленням волі на строк від 6 до 10 років з конфіскацією майна або без конфіскації.

Вважається, що в подібному ключі слід формулювати й зміст ст. 187 КК України, передбачаючи розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах, в якості самостійних складів злочинів у різних частинах даної статті з різним обсягом покарання відповідно.

Додатково аргументовано тезу щодо відмови від спеціальних складів злочинів, які сконструйовано, виходячи із характеристик спеціального предмету злочину (розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної

мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів (частина третя ст. 262 КК України); розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (частина третя ст. 308 КК України); розбій з метою викрадення прекурсорів (частина третя ст. 312 КК України); розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (частина третя ст. 313 КК України); розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою (частина третя ст. 410 КК України); розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій (частина друга ст. 433 КК України).

Введення до кваліфікованого розбою такої ознаки, як вчинення його організованою групою, суттєво ускладнює чітке відмежування на практиці бандитизму (ст. 257 КК України) від озброєного розбою, вчиненого організованою групою (частина четверта ст. 187 КК України). В якості окремої кваліфікуючої ознаки розбою в ст. 187 КК України доречно було б також передбачити вчинення розбою з використанням зброї та предметів, які її замінюють.

Отже, вдосконалення диспозиції ст. 187 КК України можливо шляхом виключення зі складу розбою терміну «напад» і формулювання цього складу як спеціального складу викрадення, поєднаного з небезпечним для життя чи здоров'я насильством або погрозою таким, з урахуванням при цьому єдності дії і предмета викрадення.

Таким чином, пропонується основний (базовий) склад розбою, передбачений ст. 187 КК України (ст.175 КК Республіки Вірменія), викласти у такій редакції:

1. Базовий склад розбою, передбачений ст. 187 КК України (ст.175 КК Республіки Вірменія), викласти у такій редакції:

«Насильство, спрямоване на викрадення чужого майна, - карається...

Погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна,- карається ...

Насильство або погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна, вчинене з використанням зброї, або предметів, що її замінюють, або вчинене групою осіб - карається...

Насильство або погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна у великому розмірі, або поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, - карається...

Насильство або погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна к особливо великому розмірі, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, - карається...

2. Ознаку насильства при кваліфікованому грабежі (ст.186 КК України) виключити.

3. Змінити архітекtonіку розподілу статей у проекті розділу «Злочини проти власності (майнові злочини)» майбутнього КК України, встановивши послідовність примату захисту особистості, як це зроблено у КК Республіки Вірменія. Таким чином норма про розбій по своїй соціальній значущості та тяжкості повинна бути першою серед існуючих.

4. Декриміналізувати спеціальні склади розбою, передбачені ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК України.

У роботі сформульовані інші теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення окремих норм КК України та КК Республіки Вірменія, які стосуються відповідальності за корисливо-насильницькі злочини з урахуванням позитивного законодавчого досвіду Республіки Вірменія.

Ключові слова: корисливо-насильницькі злочини, розбій, основний склад розбою, кримінальне законодавство України, кримінальне законодавство Республіки Вірменія, кримінальна відповідальність, порівняльне дослідження.

SUMMARY

Tigranyan G.S. Criminal liability for robbery under the legislation of Ukraine and Republic of Armenia (comparative legal study). - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Execution Law. National University "Odessa Law Academy", Odessa, 2019.

The work is a monographic study of a comparative analysis of criminal legal counteraction to the robbery under the new criminal law of Ukraine and the Republic of Armenia. The study of the issues of qualification of crimes against property and person has always been relevant in the doctrine of criminal law and the practice of law enforcement. This requires the implementation of the constitutional principles of building a democratic, Rule of law state.

The Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Code of Ukraine), adopted in 2001, and in 2003 the Criminal Code of the Republic of Armenia (hereinafter referred to as the Criminal Code of the Republic of Armenia) introduced a series of short stories concerning the criminal-legal protection of personality and property relations. However, the diversification of mercenary violent activities, the use of concepts and terms of other branches of law in the formulation of the disposition of special deprivations of forcible possession of property in the Criminal Code of Ukraine predetermine certain difficulties in qualification of robbery.

Differences in descriptions and models of disposition of the main and qualified Corpus delicti of robbery in the relevant norms of the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Armenia; certain unity of crime trends; negative migration component in the processes of export /import of criminals; the need for unification of the criminal policy of the European countries predetermine the need for further development of comparative studies of individual Composition of crimes in the

legislation of other countries. Characteristics of the object of robbery attacks are important not only in the classification of robbery as a crime of threats to property security and personality, but they can serve as a basis for further resolution of the status and place of this crime in the system of Criminal law.

Human rights are the trend of development of criminal policy in the world. The discrepancy with modern trends in the criminal law on robbery, which at the same time involves the protection of property and personality, gives grounds for concluding that it is necessary to determine the characteristics of this norm in comparison with the consistent definitions of the legislation of other countries.

It should be noted that choosing for a comparative analysis of the legislation of the two post-Soviet bloc countries is logical and useful, and the selected methodology of the comparative study includes a systemic analysis of the problem. It is also interesting to study the impact of changes and vectors of political development on the characteristics of the criminalization of hostility-violent crimes in Ukraine and the Republic of Armenia, the election of Eastern and/or Western centrist paths of development, and the combination of both directions. It is important to study the impact of changes and vectors of political development on the characteristics of the criminalization of coercive-violent crimes and the state of counteraction to them in Republic of Armenia and Ukraine.

Carried out in the Criminal Code of Ukraine in 2001 and in the Criminal Code of Republic of Armenia in 2003, the criminalization of robberies in general corresponds to generally accepted grounds and principles of criminal policy. Along with this, the system of crimes against property in Ukraine is determined by the conservative rules of the criminal-law regulation in the post-Soviet space. Unlike this, the criminal law of the Republic of Armenia is more stable and positively impressive. The additions of the architectonics of Chapter 21 of the Special Part of the Criminal Code of Republic of Armenia are more in line with the current characteristics of the distribution of social values and objects of criminal law protection in a democratic society.

From the point of view of the modern theory of criminalization and the methodology of comparative analysis, the grounds, terms and methods of criminal-law research based on the provisions of international law, norms of national and foreign legislation are analyzed, the terminology is substantiated and the definitions of and signs of the term "robbery" are defined and revealed. The objective and subjective features of the basic structure of the crime "robbery" according to the legislation and doctrine of the studying countries, as well as the constitutive features of the crime: the main direct objects; the method of encroachment and the variety of criminal consequences; motives, goals and purpose of the crime; the issues of separation of the investigated crime from adjacent, delimited qualified warehouses of the robbery under the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Armenia were analyzed; certain special cases of competition of norms for qualification of robbery were determined. Theoretically verified proposals on the improvement of certain norms of the Criminal Code of Ukraine concerning liability for mercenary-violent crimes, taking into account the positive legislative experience of the Republic of Armenia were formulated.

The result of the study was the launching of the basics of the concept of comparative analysis of responsibility for robbery, as a relatively independent direction of social trends, provided proposals, formulating new provisions and conclusions in the field of the theory and methodology of comparative analysis of crimes.

The paper finds that the system of crimes against property in Ukraine is determined by the tradition of sustainable development of the criminal-law regulation in the post-Soviet space. In contrast, the criminal law of the Republic of Armenia is more stable and positively impressive.

Contrary to the classical view of the role of robbery as a selfish-violent crime, the constitutive characteristic of it should be the security of the individual. Defining a crime object is a starting point for clarifying the nature of any criminal offense, and it directly relates to robbery as a crime and a crime that is traditionally defined as a

two-object crime and a crime with signs of two objects. The generic object of the attack in this case is property security relations, and the direct objects of robbery - the property interests and the safety of the victims are obligatory and equivalent.

Hence, the implementation of the principle of equality of criminal-legal protection in the future requires a certain correction of existing criminal-law prohibitions and unification of responsibility for robbery; Thus, new ways of implementing the concept of equivalence of direct objects of robbery with the further development and improvement of the current legislation of Ukraine and Republic of Armenia are probable.

The development of a view on the primacy of the anthropocentric and sociological approach in the design of criminal-law norms regarding liability for selfish-violent crimes under the legislation of the Republic of Armenia and formal-dogmatic according to the legislation of Ukraine is worked out. Although in different jurisdictions the concept of robbery involves either only qualified types of violent attacks (Eastern Europe) or all the facts of criminal violence involving the seizure of the property of the victim or whether they are committed in the United States (Canada, Western Europe), the definition of robbery remains central to most legal families of the present.

The generalization of the Ukrainian and Armenian abilities of robbery was summed up and author's criteria were formulated, according to which the property object of the attack is the generic object of the attack, and the direct objects of robbery-the property interests and the safety of the victims are obligatory and equivalent. Possible ways of realizing the concept of equivalence of direct objects of robbery with the further development and improvement of the current legislation of Ukraine and the Republic of Armenia are established.

This can be done through the use of foreign experience and the use of another distribution of crimes in Section VI of the Criminal Code of Ukraine in 2001. For example, Chapter 21 of the Criminal Code of the Republic of Armenia opens the article on the most difficult two-faced crime - the robbery proposed and done in

Ukraine during the transition to the new legislation on criminal offenses. Improvement of the content characteristics of the robbery in modern criminal law of Ukraine and Armenia as a crime of the threat to the security of personality and property.

It is proved that the simultaneous reference in the fray to attack and violence is the result of the unsuccessful version of the article of the law.

As one of the constructive signs of looting, the legislator calls violence that is dangerous to a person's life or health or the threat of such violence, but not in the text of the article 187 of the Criminal Code of Ukraine or in the text of other articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine or in the General Part of the Criminal Code of Ukraine does not disclose their content, which does not correspond to the principle of legal certainty established by the ECHR.

Improvement of the content characteristics of the robbery in modern criminal law of Ukraine and Armenia as a crime of the threat to the security of personality and property is considered.

It has been recognized that in a comparative dimension, robbery worldwide is considered to be: robbery of a person in a public place; robbery of a person in a private home; other types of robbery of a person; robbery of valuables or goods on the road; robbery of a car or other vehicle; other types of robbery of values or goods on the road; robbery of an organization or institution; robbery of a financial institution; robbery of a non-financial institution; livestock robbery; other types of robbery; other acts directed against property, with the use of violence or threat to a person. That is, the constitutive element of the formulation of robbery is the very act of violence that is aimed at taking over the property of another person.

This suggests, with the further development of the theoretical model of Criminal law, to give up the current status of the robbery, providing for a mercenary purpose among the qualitative features of crimes against the person, since robbery is not a special crime in relation to general violent crimes.

The idea and the possibility of improving the disposition of Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine by eliminating the term "assault" from the robbery and formulating this composition as a specialty of abduction combined with violence or threat of such a dangerous life or health, taking into account the unity of action and the subject of stealing.

The necessity of using the positive experience of the Republic of Armenia in the formation of qualified and specially qualified crimes is suggested, in particular, it is argued that robbery aimed at taking possession of property in large quantities and robbery aimed at taking possession of property in particularly large amounts should be provided as separate crimes in various parts of the current Corpus delicti of Article 187 of the Criminal Code of Ukraine 2001.

Violation of the principle of differentiation of criminal liability is also the establishment in Part 1 of Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine identical sanctions for violence and the threat of its use in case of robbery. Under any circumstances, the degree of social danger of actual damage to a robbery and the threat of causing it are not the same, and therefore the provision on criminal liability for violence that is dangerous to a person's life or health and the threat of its use should be contained in different parts of art. 187 of the Criminal Code of Ukraine with an appropriate reflection of such a state of affairs in penal sanctions.

In the Criminal Code of the Republic of Armenia, robbery in large quantities (the second paragraph of Article 175 of the Criminal Code of the Republic of Armenia) is punishable by imprisonment for a term of 4 to 8 years, with the confiscation of property or without confiscation, and robbery in particularly large amounts (paragraph one of part three of Art. 175 of the Criminal Code of the Republic of Armenia) - by deprivation of liberty for a term from 6 to 10 years with confiscation of property or without confiscation.

It is believed that in such a key should also formulate the content of Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine, providing for robbery aimed at taking possession of property in large quantities and robbery, aimed at taking possession of property in

particularly large amounts, as separate offenses of crimes in different parts of this article with different levels of punishment, respectively.

In addition, the thesis was rebutted on the abandonment of special components of crimes that were designed based on the characteristics of a special crime subject (robbery for the purpose of the abduction of firearms (other than smooth-bore hunting), ammunition, explosives or radioactive materials (part three of Article 262 of the Criminal Code of Ukraine); robbery for the purpose of the theft of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues (part three of Article 308 of the Criminal Code of Ukraine), robbery for the purpose of stealing precursors (part three of Article 312 of the Criminal Code of Ukraine), robbery for the purpose of eviction the equipment intended for the manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues (part three of Article 313 of the Criminal Code of Ukraine), robbery for the purpose of taking possession of weapons, combat gears, explosives or other combat vehicles, means of travel, military and special equipment (part third 410 of the Criminal Code of Ukraine); robbery committed against the population in the area of military operations (part two of Article 433 of the Criminal Code of Ukraine);

The introduction of a characteristic robbery of such a sign as the commission by an organized group significantly complicates the clear separation of gangsterism (Article 257 of the Criminal Code of Ukraine) from armed robbery committed by an organized group (part four of Article 187 of the Criminal Code of Ukraine). As a separate qualifying sign of robbery in Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine it would also be appropriate to foresee a robbery with the use of weapons and objects that replace it.

So the improvement of the disposition of Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine may by way of exclusion from the terms of the robbery of the term "assault" and the formulation of this composition as a specialty of theft, combined with violence or threat of life threatening to such, taking into account the unity of action and the subject of stealing.

Thus, the main (basic) structure of the robbery, provided by Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine (art.175 of the Criminal Code of the Republic of Armenia), to read in the following wording:

1. The basic structure of the robbery provided for in Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine (art.175 of the Criminal Code of the Republic of Armenia), to read in the following wording:

"Violence aimed at the abduction of someone else's property - is punished...

The threat of the use of violence aimed at the abduction of someone else's property - is punishable...

Violence or threat of the use of violence aimed at abduction of someone else's property committed with the use of weapons, or objects that replace it, or committed by a group of persons - is punishable...

Violence or threat of violence aimed at the abduction of a foreign property in large measure, or combined with the penetration of housing, other premises or storage facilities - is punishable...

Violence or the threat of the use of violence aimed at the abduction of someone else's property to a particularly large extent, or committed by an organized group, or combined with causing severe bodily harm, is punishable.

2. The attribute of violence at a qualified Article 188 of the Criminal Code of Ukraine should be deleted.

3. To change the architectonics of the distribution of articles in the draft section "Crimes against property (property crimes)" of the future of the Criminal Code of Ukraine, establishing the sequence of primacy of personal protection, as it is done in the Criminal Code of the Republic of Armenia. Thus, the rule of robbery in terms of its social significance and severity must be the first among the existing ones.

4. To decriminalize the special Corpus Delicti of the robbery provided for in part 3 of Art. 262, part 3 of Art. 308, part 3 of Art. 312, part 3 of Art. 313, part 3 of Art. 410, part 2 of Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine.

The theoretically substantiated proposals on the improvement of certain norms of the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Code of the Republic of Armenia concerning liability for mercenary-violent crimes, taking into account the positive legislative experience of the Republic of Armenia, are formulated.

Key words: mercenary-violent crimes, robbery, robbery basic corpus delict, criminal legislation of Ukraine, criminal law of the Republic of Armenia, criminal liability, comparative study.

Список публікацій за темою дисертації:

1. Тігранян Г.С. Насильство як конструктивна ознака складу злочину, передбаченого ст. 187 КК України (розбій): проблеми розуміння в теорії та правозастосовчій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. №41. Т. 3. С.199-202

2. Тігранян Г.С. Розбій в контексті реалізації принципу заборони подвійного інкримінування: окремі проблеми правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. №43. Т. 3. С.206-210.

3. Тігранян Г.С. Розбій: критичний аналіз окремих конструктивних та кваліфікуючих ознак складу злочину за чинним кримінальним законодавством України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. №3. С. 139-145.

4. Тігранян Г.С. Розбій (ст. 187 КК України): окремі проблемні аспекти визначення та відмежування від суміжних складів злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №4. С.186-189.

5. Тігранян Г.С. Кримінально-правові санкції за розбій (ст. 187 КК України): існуючі проблеми та шляхи оптимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. №33. С. 136-139.

6. Тігранян Г.С. Піратство як спеціальний різновид розбою: кримінально-правова характеристика складу злочину за чинним КК України та окремих

зарубіжних держав. *Jurnalul juridicnațional: teorie și practică*. 2018. №2. С. 181-184.

7. Тігранян Г.С. Санкція за морський розбій: компаративний аналіз. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування*. матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 лютого 2014 р.). Одеса, 2014. С. 141-142.

8. Тігранян Г.С. Право на життя та насильство. *Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини: Матеріали міжнародної конференції* (Одеса, 22 липня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 183-186.

9 Тігранян Г.С. Розбій як елемент системи сучасної кримінальної політики. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С. 169-173.

10. Тігранян Г.С. Місце розбою у кримінальному законодавстві Республіки Вірменія. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 153-155.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ РОЗБОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ	122
1.1. Соціальні передумови відповідальності за розбій.....	122
1.2. Методологія наукового аналізу категорії «розбій» у кримінальному праві України та Республіки Вірменія	29
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ РОЗБОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЇ..	69
2.1. Об'єкт складу розбою у порівняльному вимірі	69
2.2. Об'єктивна сторона складу розбою	87
2.3. Суб'єктивна сторона складу розбою у компаративному вимірі	112
РОЗДІЛ 3. КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО КВАЛІФІКОВАНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ СКЛАДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗБІЙ	133
3.1. Кваліфіковані склади розбою за КК України та Республіки Вірменія: питання диференціації	133
3.2. Конкуренція норм при кваліфікації розбою	142
3.3. Вдосконалення відповідальності за розбій за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія	157
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180
ДОДАТОК.....	212

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вивчення проблематики кваліфікації злочинів проти власності та особи завжди було актуальним у доктрині кримінального права та практиці правозастосування. Цього вимагає реалізація конституційних принципів побудови демократичної, правової держави.

Прийняті у 2001 році Кримінальний кодекс України (далі – КК України) та у 2003 році Кримінальний кодекс Республіки Вірменія (далі – КК Республіки Вірменія) запровадили у правову дійсність низку новел, які стосуються кримінально-правового захисту особистості та відносин власності. Проте, диверсифікація корисливо-насильницьких посягань, використання понять та термінів інших галузей права при формулюванні диспозиції спеціальних складів насильницького заволодіння власністю у КК України зумовлюють певні труднощі при кваліфікації розбою.

Слід зазначити, що обрання для компаративного аналізу кримінального законодавства двох країн пострадянського блоку щодо визначення юридичних ознак характеристик складу розбою. має певну рацію та методологічно передбачає необхідність системного аналізу проблеми. Важливим є порівняльне дослідження впливу змін та векторів політичного розвитку на характеристики криміналізації корисливо-насильницьких злочинів та стану протидії ним у Республіці Вірменії та Україні.

Відмінності в описах та моделях диспозицій основних і кваліфікованих складів розбою у відповідних нормах кримінального законодавства України та Республіці Вірменії, певна єдність тенденцій злочинності, негативна міграційна складова у процесах експорту/імпорту злочинців, потреба уніфікації кримінальної політики країн європейського простору зумовлюють необхідність подальшого розвитку компаративних досліджень окремих складів злочинів у законодавстві інших країн. Характеристики об'єкту розбійних нападів мають значення не тільки при кваліфікації розбою як злочину погрози майновій безпеці та особистості, але і

можуть служити підставою для подальшого вирішення питання про статус та місце цього злочину у системі кримінально-правових норм.

Захист людини є трендом розвитку кримінальної політики у світі. Невідповідність сучасним тенденціям кримінально-правової норми про розбій, яка водночас передбачає захист власності та особистості, дає підстави зробити висновок про необхідність визначення характеристик вказаної норми порівняно зі сталими дефініціями законодавства інших країн.

Названі аспекти проблеми вимагають додаткового наукового пошуку в процесі вирішення питання про сутність і зміст порівняльно-правової складової захисту власності та особистості при розбійних посяганнях.

Наведене зумовлює необхідність теоретичного дослідження проблематики кримінально-правового захисту безпекових характеристик прав особистості в сучасних умовах розвитку кримінально-правової теорії і правозастосовчої діяльності в Україні та Республіці Вірменії.

Питання кримінально-правової характеристики розбою розглядали в своїх роботах такі відомі вчені, як М.І. Бажанов, В.С. Батиргарєєва, Г.М. Борзенков, В.О. Владимиров, Л.Д. Гаухман, М.А. Гельфер, В.О. Глушков, Б.М. Головкін, В.Г. Гончаренко, О.О. Горішній, Л.М. Демидова, Ю.А. Дорохіна, В.П. Ємельянов, М.М. Ісаєв, Л.М. Кривоченко, Г.Л. Крігер, В.Г. Кундеус, С.Я. Лихова, Ю.І. Ляпунов, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, М.П. Михайлов, М.І. Панов, О.С. Сотула, Є.Л. Стрельцов, І.С. Тишкевич, В.В. Тищенко та ін. Певні характеристики порівняльно-правового аналізу проблеми ми зустрічаємо у працях С.В. Албула, А.В. Байлова, Н.А. Дідківської, О.М. Лупіносової, Є.Ю. Полянського, Я.О. Триньової, В.О. Тулякова, В.В. Шаблистого, О.Ю. Юрченко. Наукові праці цих учених присвячені окремим характеристикам корисливо-насильницьких посягань на права людини та особисту безпеку.

Проте, дослідженню питань визначення загального поняття розбою як кримінально-правової категорії у компаративному аспекті країн, що розвиваються різновекторне, але паралельно, до цього часу в науці

кримінального права не приділялося належної уваги. Дисертаційні дослідження К.В. Паламарчук «Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження» (Київ, 2017) та Т. Нерсисяна «Уголовно-правовые и криминологические проблемы разбоя в Республике Армения» (Ереван, 2012) лише відкривають шляхи до подальшого порівняльно-правового аналізу відповідальності за розбій.

Таким чином, актуальність теми дисертаційної роботи та її науково-практичне значення зумовлюються необхідністю подальшого компаративного аналізу кримінально-правової категорії розбою за законодавством України та Республіки Вірменія, вдосконалення чинного кримінального законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Механізм кримінально-правового впливу в умовах сталого розвитку» на 2011-2015 рр. як складової плану науково-дослідницької роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку Української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011-2015 рр., а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016-2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є здійснення порівняльно-правового аналізу відповідальності за розбій за законодавством

України та Республіки Вірменія, вдосконалення чинного кримінального законодавства України в цій сфері та правозастосовчої практики.

Для досягнення цієї мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

охарактеризувати соціально-кримінологічні передумови криміналізації складу розбою;

розглянути особливості методології порівняльно-правового аналізу кримінальної відповідальності за розбій;

визначити особливості становлення та розвитку кримінального законодавства України і Республіки Вірменія у сфері відповідальності за розбійні напади;

охарактеризувати об'єкта складу розбою за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія;

розглянути об'єктивну сторону складу розбою за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія;

визначити особливості суб'єктивної сторони складу розбою за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія;

охарактеризувати суб'єкт розбою за КК Республіки Вірменія та КК України;

розмежувати кваліфіковані склади розбою за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія;

визначити деякі спеціальні випадки конкуренції норм при кваліфікації розбою;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення окремих норм КК України, які стосуються відповідальності за корисливо-насильницькі злочини з урахуванням позитивного законодавчого досвіду Республіки Вірменія.

Об'єктом дослідження є кримінальні правовідносини із відповідальності за розбій відповідно з нормами КК України та КК Республіки Вірменія.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за розбій за законодавством України та Республіки Вірменія у порівняльно-правовому вимірі.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є низка загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, вибір яких обумовлений метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження.

В основу дисертації покладений діалектичний метод дослідження правових явищ. За допомогою історичного методу було досліджено становлення та розвиток кримінального законодавства України та Республіки Вірменія у сфері відповідальності за розбійні напади (підрозділ 1.3). Системно-структурний метод використовувався при дослідженні стану криміналізації розбійних нападів (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод дозволив встановити спільні риси та відмінності кримінальної відповідальності за розбій за законодавством України та Республіки Вірменія (розділи 1, 2, 3). За допомогою догматичного методу досліджені юридичні конструкції і терміни у кримінальному законодавстві України та Республіки Вірменія (підрозділи 2.1-2.4). Метод системного аналізу застосовувався для виявлення закономірностей функціонування системи корисливо-насильницьких злочинів, їх диференціації та розмежування (підрозділи 3.1, 3.2). Герменевтичний метод використовувався для ціннісного тлумачення системи норм про кримінальну відповідальність за розбій (підрозділи 2.1, 2.4, 3.3). За допомогою теоретико-правового моделювання застосовувався для формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за розбій (підрозділи 2.2, 3.3). Методи системи збору даних використовувалися при вивченні правозастосовчої практики та вибіркового інтерв'ю працівників правоохоронних органів Республіки Вірменія (підрозділи 1.1, 3.2).

Емпіричною базою дисертаційного дослідження є матеріали судової практики України та Республіки Вірменія за 2014-2018 роки (200 справ), правові позиції вищих судів України та Республіки Вірменія відносно кваліфікації корисливо-насильницьких злочинів, матеріали та узагальнення Управління ООН з наркотиків та злочинності, конгресів ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального права порівняльно-правовим дослідженням кримінально-правової протидії розбою за новим кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія з урахуванням тенденцій розвитку відповідальності за кримінальні правопорушення.

У результаті здійсненого дослідження сформульовано положення і висновки, що мають наукову новизну:

вперше:

узагальнено український та вірменський законодавчий досвід криміналізації розбою та сформульовано авторські критерії, за якими родовим об'єктом посягання є відносини майнової безпеки, а безпосередні об'єкти розбою – майнові інтереси та безпека потерпілих є обов'язковими і рівнозначними.

встановлено, що система злочинів проти власності в Україні ґрунтується на традиціях сталого розвитку процесу кримінально-правового регулювання у пострадянському просторі. На відміну від цього кримінальне законодавство Республіки Вірменія в цій сфері є більш оптимальним. З огляду на це доведено пріоритет антропоцентричного підходу при конструюванні кримінально-правових норм щодо відповідальності за корисливо-насильницькі злочини за законодавством Республіки Вірменія та формально-догматичного підходу за законодавством України;

окреслено можливі шляхи реалізації концепції рівнозначності безпосередніх об'єктів розбою при подальшому розвитку чинного кримінального законодавства України та Республіки Вірменія. Доведено, що реалізація пріоритетів кримінально-правової охорони потребує корекції структури існуючих корисливо-насильницьких заборон та уніфікації кримінальної відповідальності за розбій за КК України. Стаття про розбій за своєю соціальною значущістю та тяжкістю повинна бути першою серед інших статей розділу VI Особливої частини КК України.

встановлено необхідність використання позитивного законодавчого досвіду Республіки Вірменія при формуванні кваліфікованих та особливо-кваліфікованих складів розбою. Аргументовано, що з точки зору сучасної законодавчої техніки про відповідальність за кримінальні правопорушення, розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах, та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах, мають бути передбачені в якості самостійних складів злочинів у різних частинах чинної редакції статті 187 КК України;

запропоновано при подальшому опрацюванні теоретичної моделі рекодифікації кримінального законодавства в рамках єдиної концепції кримінальних правопорушень в Україні та при розробці моделі нового КК Республіки Вірменія розглянути питання щодо можливості відмови від складу розбою у нинішньому вигляді, передбачивши корисливу мету серед кваліфікованих ознак злочинів проти здоров'я особи, оскільки розбій з точки зору євроцентристського пріоритету прав людини може й не бути спеціальним злочином відносно загальних насильницьких злочинів;

удосконалено:

змістовну характеристику складу розбою у сучасному кримінальному праві України та Республіки Вірменія як злочину погрози безпеці особистості та власності. Доведено, що одночасне посилення у складі розбою на напад і насильство є результатом сталої редакції статті закону, що зумовлюється принципом наступності вітчизняного кримінального законодавства;

зміст модельної норми КК України та КК Республіки Вірменія за розбій як «насильства (погрози застосування насильства), яке спрямоване на викрадення чужого майна»;

дістало подальшого розвитку:

положення про необхідність вдосконалення диспозиції ст. 187 КК України шляхом виключення зі складу розбою терміну «напад» і формулювання цього

складу як спеціального складу викрадення, поєднаного з насильством або погрозою таким, з урахуванням при цьому єдності дії та предмета викрадення;

висновок щодо доцільності уточнення поняття «насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи» та «погроза застосування такого насильства» як конструктивних ознак сучасного складу розбою. Доведено, що відсутність змістовної характеристики цих понять не відповідає встановленому ЄСПЛ принципу правової визначеності;

пропозиція щодо необхідності відмови від спеціальних складів корисливо-насильницьких злочинів, які сконструйовано, виходячи із характеристик спеціального предмету злочину, як майна з особливим режимом обігу (зброя, наркотичні речовини та ін.);

висновок про необхідність приведення характеристик кримінального покарання за розбій у відповідність із санкціями статей за злочини проти особистості. Встановлено, що існуючі межі покарання у частині третій ст. 187 КК України у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років не є адекватними ступеню тяжкості та суспільної небезпечності цього злочину.

Практична значимість одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності — для подальшого дослідження проблем кримінально-правової політики протидії корисливо-насильницьким злочинам;

правотворчій діяльності — для вдосконалення національного кримінального законодавства в частині протидії розбійним нападам з урахуванням позитивного законодавчого досвіду Республіки Вірменія та деяких інших зарубіжних країн;

правозастосовній діяльності — при вирішенні проблем кваліфікації корисливо-насильницьких злочинів;

навчальному процесі — при викладанні навчальних курсів «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива

частина», «Теорія/проблеми теорії кваліфікації злочинів», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін;

правовиховній діяльності – для формування правових знань і навичок всіх категорій населення, які можуть стати жертвами розбійних нападів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на міжнародних і всеукраїнській науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнській конференції «Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування (м. Одеса, 7 лютого 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 22 липня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 10 наукових працях, з яких 5 наукових статей опубліковано у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, та 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (324 найменування), додатку. Загальний обсяг роботи становить 214 сторінок, з яких основний зміст – 179 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ РОЗБОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ

1.1. Соціальні передумови відповідальності за розбій

Проблеми компаративної кримінально-правової оцінки злочинних посягань на власність та осіб, які є бенефіціарами цієї власності, зумовлені, по-перше, тим, що в чинному законодавстві значної кількості країн Світу зберігається тенденція збільшення кількості антропоцентричних складів, що передбачають відповідальність за посягання на життя та здоров'я, тілесну недоторканність та інші невід'ємні права людини [1, 2, 3]. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4]. По-друге, корисливий мотив спільно з агресивним є одним із основних елементів «типової» злочинної поведінки. Серединним елементом є корисливо-насильницька активність особистості.

Історія злочинності свідчить, що корисливо-насильницьке посягання на власність є елементом, платою за розвиток цивілізації та перерозподіл власності.

Розбій як незаконне насильницьке заволодіння майна розповсюджений майже в усіх юрисдикціях, в усі історичні періоди формування людства.

Це діяння, поряд зі вбивством та крадіжкою, є однією з поширеніших «ядерних» девіацій, що зумовлюють розвиток злочинності, формують основи злочинного світу та кримінальної субкультури стародавніх часів та феноменологію злочинності сьогодення.

Поряд з тим, на відміну від вбивства, крадіжки та омани, розбій є дещо іншим проявом людської поведінки. З одного боку він є більш емоційно пофарбованим, що сприяє чи його негативній оцінці, чи загалом героїзації.

Можливо, це обумовлено саме своєрідною «бінарністю» ознак категорії «розбій», спрямованістю дій розбійника не лише на власність, але й на людину, її безпеку та приватні властивості, захищені Основними законами сучасних держав.

Розбій. Яке багатство емоцій та характерних ознак пов'язане з цим терміном. Соціальна та мовна детермінованість конструкту розбою завжди притягувала до цієї категорії вчених та письменників, аналітиків та блогерів, поетів та музикантів. [5-11]. Ф. Шіллер та Р. Стівенсон, О. Пушкін та О. Купрін зверталися у своїх творах до феномену розбою.

Розбійники: злодії та романтичні герої, чиї кримінальні біографії складали елементи культури суспільства цілих країн (Біллі Кід).

Робін Гуд та Дубровський, Рінальдо Рінальдіні та капітан Блад носили стигму розбійника поруч із самими страшними представниками людства.

Час минав, та перелік корисливо-насильницьких посягань не зменшувався. Змінювались лише форми їхньої реалізації та реакції суспільства на ці діяння. Пірати та бандити, експропріатори та терористи, загальнокримінальні професійні злочинці та мародери, - всіх їх поєднує прагнення до насильницького заволодіння майном. Сьогодні кримінальне насильство поєднується також із фактами використання сучасних технологій, але сутність раціональної агресії залишається незмінною: використання фізичного чи психічного насильства як способу заволодіння майном потерпілого.

Більшу частину з діянь цих осіб описано за допомогою складу розбою як кримінального правопорушення.

Категорія «розбій» є достатньо своєрідною у сучасній правовій доктрині та законодавстві. Насильницький злочин, спрямований проти особи та її

тілесної недоторканності, поєднаний з метою заволодіння майном цієї особи, чи майном, відносно якого відповідна особа мала якісь повноваження.

З одного боку це класичний злочин проти особи, який може у випадку навмисного заподіяння смерті бути кваліфікованим як навмисне вбивство.

З іншого боку, – це корисливий злочин і більшість легіслатур світу відносять його до корисливого, де насильство виступає лише інструментом для досягнення відповідної злочинної мети. Виникає питання: наскільки відповідає принципу рівності та адекватності кримінально-правової заборони ситуація, за якою позбавлення життя з корисливою метою карається як злочин проти особи, а позбавлення здоров'я чи спричинення шкоди тілесній недоторканності з метою заволодіння майном потерпілого кваліфікується як злочин проти власності?

Чи може бути прогнозованою ситуація, за якою законодавець поступово прийде до необхідності єдиного підходу до кримінальної відповідальності за корисливо-насильницькі діяння.

Застосування предметної юрисдикції, за якою суд встановлює характеристики кримінального правопорушення, виходячи з характеристик державної чи соціальної кримінальної політики, що існує на момент притягнення особи до відповідальності, є традиційним рудиментом. Саме так, наприклад, Міжнародний кримінальний суд вирішує, чим, наприклад, злочини проти людяності відрізняються від злочинів проти людини.

Далі. З піднесенням цивілізаційного підходу та теорії усталеного розвитку ООН суспільство верховенства капіталу чи примату соціалістичної власності змінюється (хоча б формально) на суспільство прав людини. У кримінально-політичній галузі вказане надає перспективи поєднання різних форм кримінальних правопорушень у єдиний конструкт. Мова не йде про просту зміну класифікації правопорушень, мова йде про соціальну значущість, яка більш пов'язана з визначенням примата особистих прав перед похідними.

Цьому повинна передувати відповідна діяльність із послідовної зміни пріоритетів суспільства та держави.

Основний тренд конструювання нового законодавства: примат прав людини, суспільства, держави, і відображення цієї послідовності у системі санкцій та класифікації кримінальних правопорушень за родовими об'єктами посягання

На даному шляху й знаходяться зараз Україна та Республіка Вірменія.

Зазначимо, перш за все, що реалізація положень, норм і принципів міжнародно-правових документів, що складають підвалини сучасного правового ландшафту соціальної держави, конституції та публічного законодавства країни можливі при дієвості комплексу факторів, серед яких відповідне місце займають:

верховенство права;

суспільна та державна легітимність нормотворчої та правозастосовчої діяльності;

підкорення праву та закону;

наявність незалежної та ефективної судової та контрольної влади у протидії злочинним посяганням на людину та власність.

Проблема полягає в тому, наскільки розбій та похідні від нього склади чітко визначені у чинному законодавстві, чи відповідає визначення цього кримінального правопорушення вимогам законності, доцільності та справедливості криміналізації, як та яким чином політико-правові особливості становлення української та вірменської державності впливають на ступінь розповсюдженості корисливо-насильницьких злочинів у суспільстві.

Принципи і критерії систематизації злочинів проти власності та особливості криміналізації розбою у Республіці Вірменія та Україні у сучасних умовах повною мірою в теорії кримінального права розглянуті не були.

Політико-правова дійсність сучасної України та Республіки Вірменія на шляху державотворення має власне підґрунтя історичного буття, пов'язане як із

традиційною візантійською (євроазіатською) правовою родиною, так і з прагненням до втілення новаційних елементів сучасного європейського права.

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [4].

Розбій (ст. 187 КК України) є найнебезпечнішим серед групи злочинів проти власності. Це зумовлено тим, що згідно з класичним положенням кримінально-правової теорії обов'язковим додатковим об'єктом його виступають життя чи здоров'я потерпілого. Розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства [12].

Отже, згідно зі ст. 187 КК України розбій характеризується як:

«1. Напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій), –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм, –

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років із конфіскацією майна.

Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, –

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна.

4. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна» [12].

Практично аналогічне визначення ми бачимо в КК Республіки Вірменія. Правова система Республіки Вірменія належить до романо-германської сім'ї з елементами колишнього соціалістичного права. Фахівці стверджують, що останні роки в публічному праві Республіки Вірменія, поряд з наступністю елементної бази соціалістичного права, простежується вплив французької доктрини [13-17].

Завданнями КК Республіки Вірменія є охорона прав і свобод людини і громадянина, прав, власності юридичних осіб, навколишнього середовища, громадського порядку та громадської безпеки, конституційного ладу, миру і безпеки людства від злочинних посягань, а також запобігання злочинам [18, ст. 2].

Як бачимо, вони співпадають з положеннями українського кримінального законодавства. Проте не зовсім. Стаття 1 КК України встановлює, що цей Кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [12, ст.1]. Поряд з цим ця норма КК України вказує не на охорону, а на «забезпечення охорони». Але саме ця маленька риса суттєво впливає на сутність проблематики фіксації складів окремих правопорушень в архітектоніці розділів Особливої частини кримінального закону.

Так, Глава 21 «Злочини проти власності» (статті 175 – 186) КК Республіки Вірменія знаходиться в розділі 8 «Злочини проти власності, економіки і економічної діяльності» кодексу. Передбачені цією главою злочини розташовані за ступенем їх небезпеки – від більш небезпечного до менш небезпечного. Її відкриває стаття про розбій (175), далі йдуть статті про грабіж (176), крадіжку (177), шахрайство (178), привласнення та розтрату (179).

У статтях даної глави КК Республіки Вірменія поняття «розкрадання» (викрадення в українській версії) використовується досить часто, однак його визначення в них відсутнє [19].

Стаття «Розбій» 175 КК Республіки Вірменія встановлює:

«Розбій, тобто напад з метою розкрадання чужого майна, вчинений із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою його застосування, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з конфіскацією майна або без такої.

2. Розбій, вчинений:

- 1) групою осіб за попередньою змовою;
- 2) у великих розмірах;
- 3) з незаконним проникненням у житло, сховище або приміщення;
- 4) із застосуванням зброї або інших предметів, використовуваних як зброя;

5) повторно, –

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

3. Розбій, вчинений:

- 1) з метою розкрадання майна в особливо великих розмірах;
- 2) організованою групою;
- 3) із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю;
- 4) особою, яка має дві або більше судимості за злочин, передбачений статтями 175-182, 222, 234, 238, 269 цього Кодексу, –

карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна або без такої» [18].

Традиційно розбій – це посягання на майно потерпілої особи за допомогою сили чи загрози силою відносно потерпілої особи чи оточення.

Посягання на майно при розбійному нападі можливе з використанням зброї або імітаційної вогнепальної зброї, тяжкого насильства чи його загрози, за мотивами користі та додатково ворожнечі, тощо.

У різних юрисдикціях поняття розбою охоплює чи тільки кваліфіковані види насильницьких нападів (Східна Європа), чи усі факти кримінального насильства, пов'язані із захопленням майна потерпілої особи, або зроблені у її присутності (США, Канада, Західна Європа). Поряд з цим дефініція розбою як корисливо-насильницького кримінального правопорушення залишається центральною у більшості цивілізацій.

За мусульманським кримінальним правом розбій відноситься до категорії «хадд», відповідальність за який безпосередньо встановлена в Корані. Мусульманські дослідники, за рідкісним винятком, розглядають розбій в якості одного з найбільш серйозних злочинів, за яке мусульманське право передбачає точну міру покарання.

Зазвичай наводиться наступний вірш Корану: «Дійсно, відплата тих, які воюють з Аллахом і Його посланцем і намагаються на землі викликати нечестя, в тому, що вони будуть вбиті, або розп'яті, або будуть відсічені у них руки і ноги навхрест, або будуть вони вигнані з землі. Це для них – ганьба в найближчій життя, а в останній – для них – велике покарання, - крім тих, які звернулися перш, ніж ви отримали владу над ними. Знайте ж, що Аллах прощає, милосердний!» (V, 37/33 – 38/34) [20, с.188].

Піратство і морський розбій як спеціальні види розбою з екстратериторіальною юрисдикцією (піратство) залишаються актуальною проблемою для значної кількості Африканських та Південно-Азіатських країн та мають своє визначення у більшості кримінальних законів сучасності.

Цікаво, що залежно від ступеня соціального контролю та інтенсивності каральної політики прибережних держав акти нападу на морські судна мають тенденцію до міграції до районів з меншою небезпекою щодо захоплення та притягнення до відповідальності. Наприклад, посилення протидії піратству в

регіоні Сомалі та Кенії у 2012-2015 рр. призвело до зростання актів піратства в Західному регіоні Африки в районах Конго та Кот-д-Івуар у 2018-2019 рр. [21, 22].

Стосовно загальної норми, Україна та Республіка Вірменія демонструють різні підходи до визначення злочину розбій, частково схиляючись до західної трактовки співвідношення основного складу правопорушення з кваліфікованими (Україна), чи залишаючись у руслі традицій Модельного Кодексу країн СНД (Республіка Вірменія).

Водночас для України та Республіки Вірменія ще за радянських стандартів залишається типовим поділ насильницького заволодіння майном на насильницькій грабїж, поєднаний з насильством, не шкідливим для життя і здоров'я, та розбійний напад як усічений склад злочину.

У статистиці ООН, а також багатьох розвинутих держав навпаки прийнято єдине розуміння насильницького заволодіння майном.

Найчастіше у світовій практиці ці діяння *розуміються як єдине відкрите насильницьке посягання на майно*, яке відрізняється за ступенем тяжкості, чи іншими обставинами.

Це вочевидь є нормальним.

Культурні традиції суверенітету держави над власними злочинцями відображують різноманітність тенденцій криміналізації типових злочинів.

Поширеною є точка зору фахівців Комітету ООН по наркотикам та попередженню злочинності, які вважають, що величезні розбіжності в підходах і джерелах, що застосовуються в різних країнах при конструюванні кримінального законодавства, унеможлиблюють вироблення однакового і всеосяжного визначення злочину.

Об'єднуючий елемент у встановленні того, чи є те або інше діяння «злочином», полягає в тому, що воно являє собою тип поведінки, який визначається як кримінальне правопорушення, каране в цій якості згідно із законом. Правопорушення, які визначені як кримінальні, встановлені правовою

системою і кодифікацією злочинів (кримінальний кодекс, кодекс про покарання та ін.) кожної країни [23, с.10]

З цього боку, говорячи про насильницьке заволодіння майном, фахівці ООН з метою якісного статистичного аналізу поділяють розбій/грабіж як:

пограбування особи в публічному місці;

- пограбування особи в приватному помешканні;

- інші види пограбування особи;

- пограбування цінностей або товарів в дорозі;

- пограбування автомобіля або іншого транспортного засобу;

- інші види грабежу цінностей або товарів в дорозі;

- пограбування організації або установи;

- пограбування фінансової установи;

- пограбування нефінансової установи;

- грабіж домашньої худоби;

- інші види грабежу; інші діяння, спрямовані проти майна, із застосуванням насильства чи загрози щодо особи [23, с.29].

Стосовно загальних характеристик цих злочинів у Республіці Вірменія, відмітимо, що за даними фахівців, динаміка офіційно зареєстрованої корисливо-насильницької злочинності у Республіці Вірменія не відображає реальність – вона показує зниження її рівня.

Але об'єктивно такого не може бути.

У Республіці Вірменія є всі передумови зростання цієї злочинності:

небувале соціально-економічне розшарування;

безробіття;

дефіцит грошей;

кланова економіка;

негативна ціннісно-нормативна система, де людина оцінюється за своїм матеріальним становищем і рівнем матеріальної забезпеченості своїх нащадків;

індивідуалізм і егоїзм, властиві вірменам.

Вважається, що основними тенденціями розвитку корисливої злочинності в Республіці Вірменія є її абсолютне і відносне зростання, що супроводжуються наростаючою латентністю, інтелектуалізацією і суспільною небезпекою [22, с.237].

Аналогічні тенденції ми бачимо й в Європі, де рівень розбійних нападів скоротився на 24 відсотки за останні роки, зважаючи на значну кількість латентних діянь у мігрантському середовищі [23].

Якщо зниження злочинності є майже світовою тенденцією, то розбійні напади демонструють певну стабільність і навіть зростання. Наприклад, за даними Міністерства внутрішніх справ Великобританії, у цій країні з'ясована тенденція росту цих злочинів.

У таблиці 1 наведено рівень розбійних нападів у провідних країнах світу за останні 10 років до 2016 р. [26, с.20]

Таблиця 1. Тенденції розбійних нападів у світі (огляд МВС Великобританії).

Країна	Зміни з 2008-2015	Зміни з 2015-2016
Англія та Уельс	-37%	10%
США	-26%	1%
Шотландія	-55%	8%
Швеція	-5%	1%
Канада	-32%	-2%
Франція	-2%	-5%
Німеччина	-11%	-4%
Австралія	-46%	5%
Данія	-40%	7%
Фінляндія	-9%	8%
Італія	-24%	-6%
Іспанія	-10%	-2%
Голландія	-26%	-7%

Аналітичний огляд Міжрегіонального Європейського інституту ООН по вивченню злочинності та огляди злочинності ООН свідчать про поступове зростання фактів корисливо насильницької злочинності у світі як загальну

тенденцію декількох останніх десятиліть у країнах молодій демократії та стабілізацію показників у Західній Європі (виключення Великобританія, Польща, Португалія). При чому ця тенденція наглядно демонструється у звітах ООН та коментарях фахівців [27 - 29]

Таблиця 2. Рівень розбійних нападів та грабежів у різних країнах і територіях в 1990, 1994 і 2000 рр. (опитування ООН до Конгресів по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками)

Країни і території	Абсолютні показники			Коефіцієнт на 100 тис. населення		
	1990 р.	1994 р.	2000р.	1990 р.	1994 р.	2000 р
Іспанія	586 366	+91963	497 262	1500	233	+1259
США	608464	618 820	408 016	244	238	145
Канада	28 111	28 888	27 012	106	99	88
Франція	60 189	73 310	24 304	104	127	41
Північна Ірландія	1630	1567	-	103	-	-
Шотландія	4651	5297	-	94	-	-
Естонія	1328	3116 (1995 г.)	4754	84	210	347
Нідерланди	11 946	15 735 (1995 г.)	18 630	79	102	117
Латвія	2076	1142	3160	78	45	133
Англія /Уельс	36195	59 765	95 154	74	-	180

Швеція	5967	5331	6641 (1997 г.)	70	61	75
Росія	99 820	186 450	132 393	68	126	91
Італія	36 830	29 981	37 726	64	53	65
Литва	2385	4217	4374	64	76	118
Німеччина	35 111	57 752	59 414	58	71	72
Казахстан	9668	14 065	8875	58	84	76
Фінляндія	2627	2254	2600	53	44	41
Молдова	2640	3649	2539	49	84	59
Португалія	4709	7996	17 156	48	81	171
Польща	16 217	23 574	53 533	42	61	138
Данія	2127	4086	3152	41	79	59
Чехія	3855	3978 (1995г.)	4099	39	39	40
Україна	17 781	37 995	23 030	38	72	58
Білорусь	3747	7013	5668	37	68	75
Киргизста н	1501	2469	1497	35	55	35
Угорщина	2864	2570	3494	28	25	35
Словаччин а	1412	1244	1264	27	23	23
Швейцарія	1821	1 954	2178	26	28	30

Туркмені стан	987	526	426 (1998 г.)	25	12	13
Австрія	1884	4615	-	24	58	-
Вірменія	719	256	162	22	7	7
Узбеки стан	4029	2708	1484	20	12	6
Грузія	840	328	336	16	43	7
Болгарія	1220	6640	4266	14	79	52
Ізраїль	716	450	1577 (1997 г.)	14	8	27
Мальта	54	33	-	14	9	-
Таджики стан	738	679	304	14	12	15
Бельгія	1008	5659	3595 (1997 г.)	10	57	35
Румунія	1 788	4161	4143	8	18	19
Словенія	150	294	474	8	15	24
Азербай джан	476	713	145	7	10	4
Люксем бург	23	291	-	6	74	-
Сербія	509	-	-	5	-	-
Греція	406	1 257	833	4	12	8

Кіпр	12	14	25 (1997 г.)	2	2	3
Туреччи на	816	1594	+1633	1	3	3
Японія	1653	2684	5173	1	2	4

Порівняємо тенденції реєстрації розбоїв у абсолютних показниках та у коефіцієнтах на 10 000 населення за перше десятиріччя 2000-х років після прийняття КК Республіки Вірменія у 2003 р. [30]

Таблиця 3. Розбої у Республіці Вірменія та Україні (абсолютні показники) за даними ООН

	Роки							
Країни	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Республіка Вірменія	140	243	269	265	199	350	416	356
Україна	36486	40879	47050	41657	32266	36927	27598	23300

Поряд з цим дані офіційної статистики надають показники декілька нижчі, що пов'язане з іншим визначенням розбою у діючому законодавстві та статистиці правопорушень. Так, за даними МВС Республіки Вірменія та Вірменського статистичного щорічника, у 2005 році було зареєстровано 65 випадків, у 2005 – 108, у 2006 - 94, у 2007 - 76, у 2008 – 126 у 2009 р., відповідно 151 випадок розбою.

Розглянемо окремі характеристики динаміки розбійних нападів у Республіці Вірменія та Україні у відносних показниках (коефіцієнтах злочинності)

Таблиця 4. Розбої у Республіці Вірменія та Україні (коефіцієнт на 100 000 населення) за даними ООН

Країни	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Республіка Вірменія	4.6	7.9	8.8	8.6	6.5	11.4	13.5	11.5
Україна	76.6	86.3	100.3	89.4	69.7	80.3	60.4	51.3

Звичайно, це відображує лише різницю у реагуванні на злочинність і якщо Україна знаходиться на першому місці в Європі по рівням індексів злочинності та остраху перед злочинністю, то Республіка Вірменія замикає рядки. Рівень кримінального насильства у країні, що є жертвою агресора та веде постійні революційні зміни у системі державного управління, підвищується до екстремального значення, тенденції зростання розбоїв Республіці Вірменія традиційно відображують високу латентність у реєстрації останніх.

Таблиця 5. Загальні почуття остраху перед злочинністю та коефіцієнти злочинності на 100 000 населення у 2018 році [31]

Рівень	Країна	Індекс злочинності	Індекс безпеки
1	Україна	50.00	50,00
2.	Швеція	49.88	50,12
3	Франція	45.96	54.04
4.	Італія	45.18	54.82
5	Боснія і Герцеговина	44.70	55.30
п/а	Вірменія	24.56	45.44

За даними коефіцієнтами Республіка Вірменія займає 102 місце у світі, Україна ж сягає перше місце в Європі та 52 місце у світі.

Розглядаючи окремі вибіркові показники, відмітимо, що рівень розбоїв у Республіці Вірменія у 2012 році склали 10,4 випадки на 100 тис. населення, у порівнянні з 11,6 випадками на 100 тис. населення 2011 року, це падіння в 10,18% [32].

Абсолютний рівень розбійних нападів за останні роки у Республіці Вірменія [33,34] склав 53 (2016), 46 (2017), 36 (січень, вересень 2018 р). Але, як ми вже казали, тенденція зниження рівня злочинності відображує лише реакцію правоохоронних органів, а не наявні характеристики. До речі, східна тенденція «заниження» офіційного обліку злочинності існувала ще за часів СРСР, коли найвищі коефіцієнти злочинності реєструвалися в Естонії, а найнижчі – в країнах Кавказу.

За даними відомчої статистики в Україні кількість вчинених розбійних нападів у загальній структурі злочинності за 2008–2017 роки зросла на 27% (з 1,6 тис. до 2,2 тис.) [35]. Абсолютний рівень розбійних нападів в Україні [36] за умов викреслення зони ОРДЛО, територій, непідконтрольних уряду, та тимчасово окупованої території АР Крим за останні роки складає: 3904 (2016), 3006 (2017) 1914 (січень - вересень 2018 р) випадків.

Поряд з цим, слід зазначити, що за відносними показниками у світі як Україна, так і Республіка Вірменія знаходяться у зоні «комфорту».

Так, за даними Світового Банку середнє світове значення розбоїв на 2015 рік склало 111 пограбувань на 100 000 чоловік. Найвище значення виявлено у Кабо-Верде: 1051 грабіж на 100 000 осіб, найменше значення в Саудівській Аравії: 0 пограбувань на 100 000 осіб [37].

Отже, як правильно вказував Б. Головкін, стан розбоїв відображує інформаційну модель явища, що відбиває внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції розвитку [38, с.55] даної категорії злочину, та виступає підґрунтям формально-наукових досліджень у порівняльно-правовому вимірі та криміналізації окремих діянь.

Період масової дезадаптації та правового нігілізму після масових виступів представників громадянського суспільства 2013-2014 рр. в Україні та 2016-2017 рр. у Республіці Вірменія, як ми побачили вище, привів до відносного зростання корисливо-насиленницької злочинності та актуалізував її вивчення.

Саме відносна масовість, стабільність, поширеність насильницьких посягань на особистість та власність, поряд із високою суспільною небезпекою діяння, відображує підстави основних чинників криміналізації насильницько-корисливої поведінки у світі та законодавстві країн, що вивчаються.

Звідси, характеристики сучасних глобалізаційних процесів розподілу корисливо-насильницької злочинності у світі та особливості соціо-культурної фрагментації питання криміналізації насильницько-корисливих діянь у конкретних юрисдикціях є базисом розгляду питання методології компаративного аналізу відповідальності за розбій.

1.2. Методологія наукового аналізу категорії «розбій» у кримінальному праві України та Республіки Вірменія

Значна кількість монографічних та дисертаційних досліджень проблеми аналізу, кваліфікації, покарання та попередження розбійних нападів у країнах Східно-Європейської правової родини [39-61] надає можливість селективного аналізу окремих спірних питань. Зазвичай концепція методології порівняльного аналізу у кримінальному праві використовується шляхом дослідження обумовленості відповідних правових заборон суспільними чинниками та встановлення і порівняння змісту та складу норм, які є елементами порівнюваних правових систем [1, с.4]

У Республіці Вірменія комплексним і всебічним монографічним дослідженням корисливо-насильницьких злочинів проти власності, в якому розкриваються кримінально-правові характеристики злочинів даного виду, розглядаються найбільш складні і дискусійні питання, пов'язані з їх кваліфікацією, а також розроблені рекомендації з метою вдосконалення кримінального законодавства і правозастосовчої практики, стала робота Р.О. Алавердяна «Проблемы квалификации корыстно-насильственных преступлений против собственности» [62]. Проте питання компаративного аналізу проблеми, методології та методики здійснення останньої визначення найбільш удалого

вирішення проблеми з точки зору юридичної компаративістики розглянуто не було.

Аналіз компаративних аспектів проблеми відповідальності за розбій у дослідженні К.В. Паламарчук «Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження» (Київ, 2017) [63], на жаль, практично не надав інформацію про вірменське законодавство, до того ж був обмежений певними методологічними вадами.

Методологія кримінально-правової науки полягає у використанні філософське-діалектичних законів і категорій, логіко-гносеологічних принципів і прийомів пізнання злочинності та окремих її видів [64, с. 22; 53].

Не виключенням є й методологія вивчення розбою за законодавством Республіки Вірменія та України і пов'язані з останніми злочини корисливо-насильницької спрямованості, які вчинюються організованими групами чи окремими громадянами [65-72].

Відомо, що логіко-гносеологічний аспект формування правових понять і категорій становить процедура формалізації знань у галузі державно-правових явищ, що полягає в абстрагуванні (відверненні) від несуттєвих нетипових рис і властивостей цих явищ та у встановленні на цій основі їх загальних і найбільш суттєвих ознак, властивих всьому класу (виду, типу) цих явищ, якими вони відрізняються від інших [73].

Це можна виділити шляхом розгляду елементів сучасної правової системи [74] в рамках категоріального аналізу корисливо-насильницьких злочинів та особливостей їхнього опису у доктрині та законодавстві [75-76].

Підтвердження цьому знаходиться в історії формування відповідних категорій права та неправа, характеристик правових моделей та заборон [77-78], обумовлює відповідні системні особливості застосування специфічної методики компаративного аналізу категорій права.

Так, серед емпіричних методів, на думку О.С. Сотули, найчастішого використання вимагає саме порівняльно-правовий аналіз, завдяки якому

виникає можливість встановлення спільного та відмінного на різних етапах становлення та розвитку кримінального законодавства як у нашій державі, так і за її межами.

В рамках дослідження через порівняння визначаються загальні й відмінні методологічні підходи наукових шкіл, що висвітлюють об'єкт та предмет дослідження. До речі, порівнюються лише ті явища кримінально-правової дійсності, які мають схожі ознаки та об'єктивну спільність. У підсумку можна з'ясувати загальне, що повторювалося в явищах і стало сходинкою на шляху виявлення низки закономірностей формування та існування цього кримінально-правового явища.

При цьому слід підкреслити, що в основі такого методу - зіставлена компаративістика, тобто аналіз схожих рис. З цього приводу видається слушною позиція, згідно з якою природа порівняльно-правового аналізу як ефективного засобу дослідження державно-правових явищ та процесів визначається через призму: а) історико-порівняльного підходу (зумовлений великою кількістю різноманітних народностей з власними звичаями, традиціями, що створили умови взаємовпливу і запозичення та визначили необхідність їх порівняльного дослідження); б) соціологічного напрямку порівняльних досліджень, в процесі яких залучаються соціологічні аспекти права, аналізується соціально-правова практика, яка, в свою чергу, надає можливість розкрити сутність процесів виникнення та розвитку права, виявити здатність громадянського суспільства сформулювати свої правові ідеї тощо; в) порівняльного вивчення іноземного правового досвіду, результати якого надають цінну інформацію, що враховувалася законодавцями при створенні власних законів [1, с.7-8]

Користуючись нагодою, відмітимо, що на рівні національних юрисдикцій мова здебільшого йде про вивчення особливостей порівняння іноземних і національних кримінально-правових систем (джерельна база, правозастосовна практика) з точки зору дослідження аналогічних проблем, вивчення взаємозв'язків між різними інститутами права, як в динаміці, так і в статичі.

Особливо цікавим є вивчення генезису правової форми, що дозволяє висвітлити основні закономірності кримінальної політики держави у порівнянні з базовою правовою сім'єю і особливостями правової культури [79].

Значну частину дослідження специфіки сучасної методології порівняльно-правового дослідження окремої категорії (складу) кримінального правопорушення складають різнорівневі дослідження.

Глобальний чи супранаціональний рівні характеризують тенденції, генезу та розвиток форми загалом, огляд особливостей криміналізації на рівні правових родин. Поряд з цим, порівняння складу на рівні правової родини, як правило, не надає ніякої нової інформації окрім узагальнення емпіричного матеріалу.

Саме цьому, незважаючи на спільні правові коріння та історію, єдині соціологічні характеристики розвитку суспільства, у Європейському Союзі не виконано завдання формування уніфікованих складів злочинів. Єдине, що було виконане – уніфіковане впровадження спеціальної конфіскації як універсального кримінально-правового заходу, спрямованого на протидію відмиванню коштів та фінансуванню організованої злочинності та тероризму. Порівняння окремої норми повинно було б виконуватись у рамках скандинавської, германської, романської чи змішаної моделі. Та ж ситуація існує і у мусульманському праві задля вестернізації законодавства значної частини ісламських держав та розподілом держав мусульманського кримінального права на дві групи.

Зрозуміло, що подібний підхід відрізняється від глобалізаційного саме увагою до фрагментаційних аспектів локальної культури, можливістю більш виваженого запозичення, апроксимації та зближення відповідної системи. Саме тут можливе запозичення, яке не буде штучним, але відображатиме характеристики та закономірності прогресу кримінального права.

Отже, порівняння законодавства двох країн, які вийшли з однієї родини, але мали суттєві особливості розвитку, задля обраним політичним та

культурним векторам, надає більші переваги для створення відповідної системи оцінок та визначення моделі нормативної протидії відповідному типу злочинів.

Інституційний і груповий рівні дозволяють виявити особливості правового регулювання та перспективи запозичення або уточнення нормативного опису відповідних інститутів кримінального права або окремих норм, груп норм.

На мікрорівні компаративного кримінального дослідження ми зосереджуємося на аналізі конкретної норми в динаміці і в статичності (з урахуванням доктринальних аспектів і передумов її створення, і наступних етапів правового буття).

«За сучасних умов у переважній більшості країн, не залежно від типу правової сім'ї, розбій є законодавчо закріпленим в якості злочину проти власності, при чому, зважаючи на його підвищену небезпеку не лише для особи, але й для суспільства, він визнається найбільш небезпечним суспільним діянням у цій групі злочинів. Фактично у всіх національних кримінальних законах подається дефініція поняття розбою, але з різним ступенем конкретизації, різним змістом та обсягом його легального тлумачення. При цьому суттєво відрізняються кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Варто звертати увагу на особливості перекладу іноземних кодексів на українську мову, оскільки, у деяких кримінальних законах під поняттям “грабіж” криються ознаки складу розбою, а відтак необхідно аналізувати дефініції відповідних понять» [63].

Отже, як правильно відмітив В.О. Туляков: «Порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод в науці кримінального права використовується для визначення змісту і суті кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави або міждержавних утворень, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних характеристик і характеристик догми права та закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямків вдосконалення

кримінального законодавства України і практики його застосування. Звідси, методологія порівняльно-правових досліджень побудована на констатації того, що соціальні конструкти кримінальної відповідальності і покарання, кримінального правопорушення і т.п. розуміються не стільки як мовні і культурологічні явища, скільки як елементи об'єктивної реальності, що існують і виконують в суспільстві певні функції, пов'язані із забезпеченням безпеки особистості, суспільства, держави, світового правопорядку» [80].

Отже, використання порівняльно правового методу у науці кримінального права дозволяє більш чітко виявити закономірності генези кримінально-правової заборони, її буття та реалізації, перспективи розвитку та удосконалення [81, с.29-30].

Порівняльно-правовий метод – це метод: «а) визначення невідомого шляхом порівняння з відомим; б) з'ясування якостей або властивостей явища шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями або з якостями чи властивостями іншого явища; в) встановлення закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їх якостей у минулому з тими самими якостями у сучасному стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку. У сучасному кримінальному праві України метод порівняльного правознавства стає одним із провідних й універсальних у системі методологічної бази наукових досліджень, даючи можливість адекватно зіставляти систему міжнародного кримінального права із системою національного кримінального права конкретної держави, краще виявляти соціальну та правову природу українського кримінального права, а також запропонувати напрями використання зарубіжного досвіду правотворення для вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства» [81, 82].

Така модель дозволить наблизити основні категоріальні характеристики злочину, законодавчу техніку його опису та застосувати відповідні правила апроксимації для реалізації найбільш вдалих методів боротьби зі злочинністю [82, 83].

Одним із перших в Україні монографічних досліджень загальних порівняльно-правових аспектів кримінальної відповідальності за розбій стала праця К.В. Паламарчук «Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження (Київ, 2017) [63]. На жаль, у цій роботі не усі узагальнення носили предметно-практичний характер за умов використання для аналізу різноманітних за природою та цивілізаційними описами моделей законодавчих конструкцій розбою.

Дійсно, з одного боку дослідники вважають, що «основними напрямками порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за розбій повинні бути: 1) теоретико-методологічні передумови здійснення порівняльно-правового дослідження та історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій; 2) загальні питання кримінальної відповідальності за розбій в Україні та іноземних державах, в рамках яких мають висвітлюватись об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього злочину; 3) спеціальні питання кримінальної відповідальності за розбій в Україні та іноземних державах, в межах яких мають бути досліджені та порівняні кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки розбою, а також покарання за цей злочин» [63, с.32-33]. Такий підхід видається вірним, але за деякими зауваженнями.

По-перше, теоретико-методологічні характеристики питання кримінальної відповідальності за розбій не можуть бути зведеними лише до розгляду літературних джерел попередників та опису методів дослідження. На жаль, ця методика достатньо часто використовується у сучасних джерелах. Але яку наукову цінність несе, наприклад, перелік методів, які застосовуються у дослідженні, розпочинаючи з характеристики матеріалістичної діалектики та закінчуючи особливостями застосування контент-аналізу?

Проблема повинна бути більш пов'язаною саме з визначенням сутності питання відповідальності за розбій у сучасній доктрині і порівнянні основних ідей та напрямків за законодавством та практикою, доктриною країн, що порівнюються.

Це зазначає, перш за все, аналіз стану та розподілу характеристик злочину, що вивчається, у сучасній правовій доктрині та практиці, характеристики окремих ідеологічних умов криміналізації діяння (генеза доктрини відповідальності).

По-друге, питання історичного аналізу, джерельних форм прояву тих чи інших форм злочину у нормативно-правових актах є, відповідно, більш питаннями проблематики історії права та держави.

Не завжди ці питання мають можливість бути порівняними, враховуючи зміни територіального та соціокультурного характеру на теренах однієї країни.

Наприклад, коли мова йде про історіографію кримінального права вірменської культури, ми кажемо про древню рабовласницьку державу і право Республіки Вірменія, середньовічні державу і право Республіки Вірменія, Вірменію в період бездержавності, Вірменію в період трьох вірменських республік [85-90].

Вивчення окремих нормативно-правових актів у цій площині тільки розпочинається [91].

Зрозуміло, що не торкаючись елементів державності, які існували починаючи з XXI в д.н.е. (Закон Шульги - Ур-Намму - XXI вік до н.е., Книга армянских канонів), заважаючи тільки на більш відомі канонічні джерела християнського періоду після Різдва Христового, які було написано вірменською мовою: Канони Григорія Просвітителя (301-325 рр.), Аштішатський канон (354 р.), пам'ятки середніх віків, такі як («Судебник» Давида, сина Алавіка (близько 1130 р.); Соборне (Загальне) послання Нерсеса Шноралі (1166 р.); «Судебник» Мхитара Гоша (XII ст.); «Судебник» Смбата спарапет - Гундестабль (1265 р.); Судебник астраханських вірмен XVIII століття; Національні Конституції (Положення) вірмен Російської (1836 р.) і Османської імперій (1863 р.), конституції Радянського періоду та отримання незалежності, - як збірки духовних та світських законів підлягають окремому дослідженню в рамках існуючих цивілізаційних підходів [91, с.7-8].

Канонічна періодизація розвитку державності і права на теренах України декілька інша. Відомо, що головною фігурою української історіографії кінця XIX - першої третини XX ст. був видатний український вчений-енциклопедист М. Грушевський, який опрацював найбільш детальну наукову схему історичного минулого українського народу.

Ця схема пройшла крізь всю його творчість, знайшла детальне обґрунтування в десяти томній "Історії України-Руси". Заслуга М. Грушевського перш за все полягає в тому, що він дав для українського народу національну ідею – історичну закономірність здобуття Україною державності [92]. На основі ідей Михайла Грушевського фахівцями відокремлюються такі головні періоди історії розвитку держави і права України, як:

1. Найдавніші часи історії східного слов'янства. «Додержавний» етап в історії України. Тривають приблизно до 6 ст. н. е.;

2. Середньовіччя. Триває з 6 ст. по 16 ст. Воно, в свою чергу, поділяється на:

2.1. Раннє середньовіччя – період перед утворення Київської Русі (6-9 ст.);

2.2. Зріле середньовіччя – Київська Русь і Галицько-Волинське князівство (10 – середина 14 ст.);

2.3. Пізнє середньовіччя – доба литовського панування (середина 14 ст. – 1569 р. (Люблінська унія));

3. Ранньомодерна доба. 1569 – 80-ті рр. 18 ст. Це період визвольної війни Богдана Хмельницького, Руїни, Гетьманщини;

4. Нова доба – XIX ст. (80-ті рр. 18 ст. – 1914 р., початок першої світової війни). Це період російського та австрійського панування на українських землях і, одночасно, доба національного відродження;

5. Новітній час – XX - початок XXI ст.;

5.1. Українські землі під час Першої світової війни і національно-демократичної революції (1914-1920 рр.);

5.2. Україна в радянську добу (1921 – серпень 1991 р.);

5.3. Україна часу незалежності [93].

Криміналісти у своїх дослідженнях використовують наступну схему:

- 1) кримінальне законодавство Київської Русі та земель, що утворилися після феодальної роздробленості (IX – початок XIII ст.);
- 2) кримінальне законодавство в період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та протягом перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.);
- 3) кримінальне законодавство козацької держави та під час перебування України в складі Австро-Угорської й Російської імперій (друга половина XVII ст. – початок XX ст.);
- 4) кримінальне законодавство періоду творення Української незалежної держави (1917–1921 рр.);
- 5) кримінальне законодавство Української РСР (1917–1991 рр.);
- 6) кримінальне законодавство незалежної України до ухвалення нового Кримінального кодексу (1991–2001 рр.);
- 7) сучасне кримінальне законодавство (з 2001р. й дотепер) [94,95,63].

Вказані схеми з тією чи іншою долею наближення використовуються у більшості новітніх дисертаційних досліджень з кримінального права України [96-102].

Наприклад, одне з останніх, докторське дослідження Ю. Дорохіної розпочинається зі стандартної за методологією оцінки та опису злочинів проти власності в Україні на підставі цивілізаційного критерію, згідно з яким дослідницею було запропоновано періодизацію становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні: перший (із середини X ст. до першої половини XIX ст.) – премодерну, період формування першої системи злочинів проти власності, а також становлення інституту злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якого є зародження основ кримінально-правової охорони власності; другий (з першої половини XIX ст. до 1917 р.) – модерну, період формування системи кодифікованого кримінального законодавства, зумовленого поступовим розвитком ліберальних відносин; третій (1917–1991 рр.) – егалітарний, період

утворення нормативної бази кримінального законодавства, що ґрунтується на принципах соціалізму, для якого характерна значна трансформація системи злочинів проти власності, при якій визначено пріоритет захисту державного та колективного інтересів над індивідуальним, що призвело до наявності двох, по суті однакових, систем злочинів проти власності та позначилося на системі покарання; четвертий (1991–2001 рр.) – ліберальний, період початку проведення ліберальних перетворень вітчизняного законодавства, який завершився прийняттям КК України у 2001 р. та характеризується трансформацією кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, у законодавство, побудоване на ліберальних принципах; п'ятий (з 2001 р. до сьогодні) – сучасний, неоліберальний, період, для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений формуванням доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності на основі ліберальних принципів та їх реалізацією в законодавстві [103, с.10].

Вказана періодизація була вперше застосована О.В. Козаченком у докторській дисертації, присвяченій питанням теорії кримінально-правових заходів [104]. Автор зазначав, що визначення парадигми стану кримінального права в умовах сучасності шляхом застосування культурологічного підходу і метода історизму можливо на основі новітньої періодизації.

Періодизація як форма теоретичного осмислення основних етапів становлення та розвитку культури характеризується визначеністю хронологічних рамок формування і розвитку окремих відрізків культурологічного процесу, протяжність кожного з яких залежить від принципу періодизації. Беручи до уваги, що предметом дослідження виступає субкультура правового характеру, видається можливим провести її аналіз на підставі відображення в *cultura juris* елементів рефлексії людини в культурному бутті окремого історичного етапу існування людини. Для досягнення поставлених

цілей видається досить вдалою періодизація з виділенням етапів премодерн, модерн, постмодерн [105].

Проте, як і яким чином можна порівнювати дефініцію, враховуючи той факт, що нормативний опис явища різниться залежно від цивілізаційних потоків, ідеологічних характеристик регіону, різних нормативно-правових систем на теренах тієї чи іншої країни. Саме тому просте перелічення етапів відповідальності не надає відповіді на сутнісне питання: до якого типу може бути віднесений злочин розбою.

Прихильники класичного нормативного підходу пишуть: «Порівняльно-історичний метод дозволяє розкрити генезис кримінальної відповідальності за розбій на території, яку займає сучасна Українська держава; виявити закономірності законодавчого розвитку злочину, який ми розглядаємо; дослідити вплив іноземного права та виокремити періоди розвитку власне українського кримінального законодавства, що вносить певну чіткість і зрозумілість у теорію кримінального права, як основу для детального вивчення розбою не лише як злочину, а й як суспільного явища. Порівняльно-логічний метод передбачає добір правил та влучних прийомів роботи з джерельною базою за обраною тематикою. Він дозволить розкрити ключові питання та за допомогою логіки провести паралелі між законодавчо закріпленим складом розбою в Україні та інших країнах світу, знайти їх подібні та відмінні риси. За допомогою порівняльно-модельного методу ми маємо можливість представити модель удосконаленої статті КК, порівняти її з чинною редакцією ст. 187 КК України, а також із законодавчими формулюваннями зарубіжних кримінальних законів. До того ж даний підхід показує відносність існуючого національного кодексу, розширює горизонт і збільшує потенціал юридичних досліджень та їх практичну значимість, допомагає встановити те, як розв'язується одна й та ж соціально-правова проблема в різних країнах світу, побачити та співвідносити між собою основні напрями законодавчих реформ у міжнародному порівняльному розрізі, дозволяє врахувати як позитивний так і

негативний зарубіжний досвід. Отже, використання компаративного підходу дає нам можливість повно та вичерпно дослідити риси кримінальної відповідальності за розбій у рамках різних правових традицій, виокремити загальні та відмінні ознаки вказаного злочину в межах конкретної правової сім'ї, зіставити та порівняти кримінально-правові традиції в Україні та інших країнах світу» [106, с.6-7].

На жаль, така не конкретизація об'єктів порівняння веде до системних методологічних вад функціонального аналізу.

П'ятдесят дві юрисдикції США та федеральне законодавство, законодавство Співдружності, практика правореалізації у Великобританії не може надати єдиного обсягу у тлумаченні розбою/грабежу як єдиного поняття у країнах загального права.

Орієнтація серед пострадянських держав Молдови і Румунії на французьку традицію, України та Республіки Вірменія частково на неї, частково на німецьку, але з великими уточненнями, Азербайджана та РФ на Модельний кодекс країн СНД, балтійських держав на Скандинавську та германську модель призводять до того, що типові (різномні) норми мають різний зміст та загалом не можуть бути порівняними.

Це призводить, особливо на етапах використання історичного та порівняльно-логічного методів у методологічній частині наукового дослідження, до догматизму та певної не репрезентативності висновків.

Як слушно зауважив В.О. Туляков: «На національному рівні йдеться про вивчення особливостей порівняння іноземних та національних кримінально-правових систем (джерельна база, правозастосовна практика) з точки зору дослідження аналогічних проблем, вивчення взаємозв'язків між різними інститутами права як у динаміці, так й у статиці. Особливо цікавим є вивчення генези правової форми, що надає можливість висвітлення основних закономірностей кримінальної політики держави у порівнянні із базовою правовою родиною та особливостями правової культури... Порівнянню

підлягають тільки ті норми, які виконують однакові функції, можуть бути порівняні. Тобто первісно дослідник виявляє функцію норми, а потім розглядає її у контексті існуючої правової системи, характеристик галузі права, особливостей правореалізації, культури, кримінальної політики держави тощо. Ідентифікація проблеми, її значущість та визначеність у конкретних юрисдикціях і правових родин, конкретних джерельних базах, організація матеріалу з позицій правової ідеології системи норм, що вивчається, є основними питаннями, які ми вирішуємо, застосовуючи класичні методи збору даних (спостереження, опитування, конвент-аналіз тощо) у кримінально-правовому порівняльному дослідженні. При цьому порівняння кримінально-правових інститутів повинно бути лінгвістично та культурологічно правильним, супроводжуватись аналізом позаправових факторів, які впливають на процес правореалізації» [80, с.36,40].

Функція норми кримінального права пов'язана з відповідним напрямом кримінально-правового впливу на правопорушення. Сутнісно, – це регуляція відносин між правоохоронними органами, судом, потерпілим та правопорушником щодо результатів його небажаної поведінки (спеціальна превенція) та відповідне обмежування суб'єктів від можливості вчинення кримінальних правопорушень (загальна превенція). Це напрями впливу на соціальні відносини, що регулюються нормами кримінального права.

Кримінальна відповідальність за розбій розглядається, відповідно, в контексті протидії злочинам проти особи та власності за умов з'ясування значущості соціальної оцінки людини, її прав та/або держави. О.О. Горішній свого часу висунув ідею про суперечливий характер тенденцій розвитку кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за розбій, встановивши, що, як в історії вітчизняного законодавства України, так і в сучасному законодавстві значної кількості зарубіжних країн існує три основних законодавчих концепції щодо визначення змісту розбою, яке пов'язане зі змістом таких споріднених категорій, як «крадіжка» і «грабіж». Відповідно до

першої концепції в законодавстві має місце відома тріада – «крадіжка», «грабіж», «розбій»; відповідно до другої концепції законодавство містить лише дві категорії – «крадіжка» і «розбій»; відповідно до третьої концепції законодавство містить також дві категорії – «крадіжка» і «грабіж (пограбування)», зміст яких збігається зі змістом категорій другої концепції» [40, с.7-8].

Звідси особливості правореалізації при встановленні відповідальності за розбій залежать від кримінально-політичного стану суспільства, ступеню захисту приватної власності, аномії та правового нігілізму, примату ідеології доцільності над законністю.

При цьому місце категорії «розбій» в кримінальній політиці, криміналізація та пеналізація цього правопорушення залежить від ступеню репресивності кримінального законодавства та примату відповідних цінностей – чи особи, чи власності.

Стосовно предмету нашого дослідження, відзначимо, що відомий компаративіст Норманд'є свого часу писав: «Розбій – це злочин, в якому сила або реальна загроза сили використовується для позбавлення жертви грошей чи майна. В деяких випадках це стосується тілесних ушкоджень. Зброя може бути або може не бути використаною. Розбійники можуть бути любителями чи професіоналами, робити справу поодиночі або організовано. Види поведінки, що входять до складу цього злочину, коливаються від "обману" та "переслідування" на вулиці або вдома до викрадення майна та пограбування банку. Розбій – це різнобічний і складний злочин. Оскільки розбій є закінченим з моменту посягання, виникають елементи особистого протистояння, як закону, так і злочинця. Статистика показує плутанину в його кваліфікації. Деякі штати відносять це діяння (як і у федеральному законі) до майнових правопорушень. Деякі, як, наприклад, штат Пенсильванія, розміщують його у групі злочинів проти особи. Федеральна статистика оцінює його як майновий делікт, проте

характеристики засуджених аналізуються у розділі злочинів проти особи [107, с.15].

Як бачимо, що питання віднесення розбою до відповідної групи норм викликає відповідні труднощі залежно від кримінально-політичної ідеології та праворозуміння співробітників органів охорони прав і свобод громадян. Звідси питання методології компаративного аналізу окремого складу злочину пов'язане із розкриттям окремих спільних рис генези криміналізації, основних принципів її здійснення у східних соціально-економічних умовах розвитку [108, 109]. Інакше при проведенні порівняльного аналізу ми будемо змушені допускати системні помилки.

Ступінь впорядкованості соціальних відносин формує особливості функціонування сучасної кримінальної юриспруденції, її завдання та пріоритети. Захист права держави поступово змінюється на пріоритет захисту прав та свобод особи. Залежно від значущості економічних відносин, власність та її охорона займають одне з головних місць у системі пріоритетів кримінально-правового регулювання.

Велика Яса Чингісхана (документ, який не отримав відповідного визнання як джерело розвитку права на українських землях, хоча у XIII-XIV ст. він мав поширене застосування на окупованих вірменських та українських землях) встановлювала в якості мети законодавства Монгольської держави наступне: «Він хотів забезпечити їх такою безпекою та спокоєм, щоб кожен в межах його панування міг нести на голові золото без будь-якої небезпеки (бути пограбованим) так, як люди носять прості горщики» [110].

Зрозуміло, що різним політичним системам, країнам та навіть історичним епохам властиві різні державні правові лади зі своїми особливими базовими принципами, категоріями та юридичними концепціями. Але, не зважаючи на подібне різноманіття права, у галузі протидії злочинності простежуються деякі схожі риси та певний технічний, політичний і культурний зв'язок [63, с.41].

Боротьба зі злочинністю може бути ефективною лише у випадку здійснення її на міцній правовій основі. Розвиток законодавства, яке спрямоване на вирішення питань боротьби із злочинністю, має бути тісно пов'язаний з реформами економіки, політичним та суспільним життям, з міжнародними обов'язками, прийнятими державою. Це дуже важливо, щоб забезпечити системний характер вдосконалення порядку правової бази боротьби зі злочинністю, беручи в роздумі національну традицію, особливості правової системи, рівень правової культури [108, с.101].

У 2012 р. Уряд Республіки Вірменія затвердив Програму реалізації правової та судової реформ у Республіці Вірменія на 2012-2016 рр. Відповідно до даної Програми Урядом Республіки Вірменія розроблена і затверджена Концепція нового Кримінального кодексу Республіки Вірменія, і на основі останнього – проект нового Кримінального кодексу Республіки Вірменія. В умовах економічних, політико-правових, ідеологічних, соціально-політичних, духовних, правових та інших якісно нових кризових явищ основний акцент у проекті нового Кримінального кодексу Республіки Вірменія ставиться на стабільність правової системи країни, на посилення режиму законності, що відповідає інтересам забезпечення надійного захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави [22]. Тобто концепція захисту інституту основних прав та свобод особи є базовою для формування відповідних режимів кримінально-правового регулювання сьогодення [111]. Захист відносин власності є похідним, що стоїть на більш низькому рівні у більшості сучасних держав [112, 113].

Перша дисертація, присвячена питанням кримінально-правових та кримінологічних проблем боротьби з розбійними нападами у Республіці Вірменія, була захищена у 2012 році Т. Нерсесяном. Саме там було ретельно розглянуто питання порівняльного аналізу розбоїв у різних юрисдикціях, дана кримінально-правова кваліфікація та кримінологічна характеристика розбійних нападів. Зроблено висновок про необхідність гармонічного поєднання процесів

кримінально-правової протидії та профілактичного впливу на розбійну активність. Наведено додаткові аргументи щодо принципової неможливості категоріального вивчення розбоїв у різних правових системах та пов'язаного з цим розвитку національних моделей протидії [114].

Аналогічні заходи вживаються й в Україні, що детерміноване реформою діючого кримінального законодавства, подальшою категоризацією злочинів та заходів кримінально-правового впливу. «Формуванню сучасної концепції національного кримінального права передуює ідея побудови загальної основи формування парадигм універсальності кримінального права (захист природних прав та безпека носіїв) в контексті права на безпеку та безпеки права» [115].

Заважаючи на те, що українське суспільство на шляху свого розвитку застосовувало революційні, а вірменське – як правило, еволюційні методи розвитку: тяжкий соціально-економічний стан, політична криза, масова аномія, локальні військові конфлікти та пов'язане з цим застосування зброї у розбійних нападках ведуть до визнання східних рис кримінально-політичного фундаменту обох країн. Поряд з цим, ідеологічно та генетично наші системи кримінального законодавства відрізняються одна від одної [116].

Після набуття чинності прийнятим наприкінці 2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [117] доктрина українського кримінального права отримає додаткові аргументи у пошуку шляхів встановлення ефективності сучасного законодавства кримінального профілю [118]. «Наступний крок пов'язаний із формуванням основ доктрини співвідношення публічних та диспозитивних засад у правотворенні та правореалізації та розробки новітніх підходів до розуміння сутності кримінального правопорушення та заходів кримінально-правового поводження із правопорушниками» [118, с.161].

Генеza відповідальності за розбій за законодавством та доктриною України та Республіки Вірменія.

Становлення кримінально-правової протидії корисливо-насильницьким злочинам в Україні та Республіці Вірменія визначає типові закономірності процесу кримінально-правового регулювання у пострадянському просторі: від тотального захисту влади та державного управління до диференціації відповідальності, що залежить від функціональних характеристик відповідних державних інститутів та ототожнених з ними носіїв відповідної влади, підвищення чутливості та якості кримінально-правового захисту пересічних громадян чи державної власності. Саме цьому поширеність злочину та організація протидії з ним на кримінально-політичному рівні виступає підвалиною диференціації відповідальності за насильницьке викрадання майна.

Так, сучасне визначення розбою як розкрадання чужого майна, вчиненого із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, склалося в дореволюційний період розвитку кримінального законодавства Росії [119, с.376; 120, с.32]. Поряд з цим, поширення корисливо-насильницької злочинності після Другої світової війни призвело до декриміналізації насильницького грабежу та встановлення єдиної відповідальності за розбій як насильницьке викрадення майна спеціальними указами Президії Верховної Ради СРСР [119, с.377]. Діючі кодекси було змінено із застосуванням наступної норми:

«Розбій, тобто напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством або з погрозою застосування насильства, –

карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Розбій, поєднаний з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, або з погрозою смертю, або тяжким тілесним ушкодженням, а так само вчинений зграєю або повторно, –

карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років з конфіскацією майна» [121] І лише реформа кримінального законодавства 1960 р. вернула до кодексів радянських республік склади відповідальності за насильницькій грабіж та розбійний напад. Отже,

зміни соціально-політичної обстановки призвели до системних змін законодавства [122, 123].

Таким чином, нормативне та доктринальне визначення кримінальної відповідальності за розбій в Україні та Республіці Вірменія має тривалу історію розвитку, що демонструє дещо суперечливий характер, який залежав від необхідності підсилення регуляції економіки позаекономічними методами кримінально-правового впливу. Радянська система державних органів була побудована за принципом верховенства виконавчої влади. Кримінально-правовий захист власності в розумінні частини державного апарату нівелював значення безпеки людини та захищеність її майнового стану як центрального елементу правового захисту, що призвело до нехтування принципами правової держави.

З точки зору деяких дослідників проблеми, за роки існування поза рамками єдиної держави, кримінальне законодавство нових незалежних держав «стало різним:

- 1) в більшій мірі в кримінальні кодекси були привнесені елементи власної, орієнтованої на історичні передумови, правової культури та самобутності;
- 2) стало очевидним прагнення підкреслити власну правову незалежність;
- 3) зазнали змін певні центральні інститути, пов'язані, наприклад, з призначенням і системою покарання;
- 4) помітно різним стало сприйняття країнами сучасних зарубіжних правових систем;
- 5) очевидна також різна стабільність кримінальних кодексів, що пов'язано як з політичними моментами, так і зі ступенем опрацювання законопроектів (чим більшою мірою кримінальний кодекс зберіг наступність радянської школи права, тим більше він стабільний).

Водночас вважається, що в кримінальних кодексах пострадянських країн більше спільного, ніж відмінного. Це пояснюється такими обставинами:

- 1) якістю радянської системи права;

2) єдиною і тісно пов'язаною спільною історією, в першу чергу правовою історією, незважаючи на очевидну різницю її масштабів і глибини для кожної країни;

3) традиціями спілкування вчених-юристів двох країн;

4) політичними устремліннями до збереження тісних економічних і соціальних зв'язків, які неминуче забезпечуються правовими нормами;

5) входженням країн в Співдружність Незалежних Держав і сприйняттям Модельного кримінального кодексу» [19, с.7].

З цього приводу професор Б.В. Волженкін вказує: «Суверенізація колишніх союзних республік СРСР викликала розпад існуючої раніше правоохоронної системи і єдиного правового простору, але, природно, не призвела до руйнування єдиного кримінального простору, наявності якого до того ж сприяє "прозорість" кордонів, які виникли між державами» [118, с.8-9].

Наведене дозволяє з'ясувати основні закономірності генези криміналізації складу розбою у соціальному та історичному контексті України та Республіки Вірменія за умов використання раніше наведених доктринальних досліджень проблеми [63, 111, 124].

Слід зазначити, що обрання для компаративного аналізу законодавства двох країн пострадянського блоку має за собою певну рацію та методологічно передбачає необхідність системного аналізу проблеми.

Різниця в описі, моделі та характеристиках диспозицій основних та кваліфікованих видів розбою у відповідних нормах кримінального законодавства Республіки Вірменія та України, певна єдність тенденцій злочинності, негативна міграційна складова у процесах експорту/імпорту злочинців, потреби в уніфікації кримінальної політики, обумовлюють значущість та необхідність подальшого розвитку компаративних досліджень окремих складів злочинів у законодавстві наших країн.

Важливим також є дослідження впливу змін та векторів політичного розвитку на характеристики криміналізації корисливо-насильницьких злочинів у Республіці Вірменія та Україні.

Здійснена в КК України 2001 р., КК Республіки Вірменія 2003 р. криміналізація розбійних діянь в цілому відповідає загальновизнаним підставам та принципам криміналізації (декриміналізації). Наявність деяких неузгодженостей має епізодичний характер, стосується певних деталей і не впливає на загальну позитивну ситуацію в цьому плані.

Поряд з цим, з нашої точки зору, архітектоніка Глави 21 Особливої частини КК Республіки Вірменія більше відповідає сучасним характеристикам розподілу соціальних цінностей та об'єктів кримінально-правової охорони.

Так, система злочинів проти власності в Україні визначається консервативними закономірностями процесу кримінально-правового регулювання у пострадянському просторі. На відміну від цього кримінальне законодавство Республіки Вірменія є більш динамічним та позитивно вражаючим [114, 122, 126, 127].

Ототожнення розбою як складу погрози безпеці людині та майну лише з класичними злочинами проти власності веде до прогалин у захисті потерпілих та не відповідає конституційному принципу поділу влади та примату захисту особистості [1, 2, 115, 118]. Відомий фахівець у галузі кримінального права Республіки Вірменія професор С.С. Аветисян писав з цього приводу: «Вийшов парадокс: в одних нормах життя людини – основний об'єкт посягання (наприклад, при навмисному вбивстві), а в інших – додатковий (другорядний). Так, під час розбійного нападу основний об'єкт - власність потерпілого, а при заподіянні йому смерті життя останнього поступається відносинам власності» [124].

Наведене підтверджує справедливність тези щодо залежності характеристик криміналізації розбоїв від рівня корисливо-насильницьких посягань та стану злочинності в країні.

Дослідники вважають, що «сучасний період розвитку кримінальної відповідальності за розбій (1990 р. – наш час), який характеризується визнанням розбою найбільш небезпечним злочином проти власності, який посягає на два об'єкта кримінально-правової охорони – життя чи здоров'я особи – з одного боку, власність – з іншого. Також даний період характеризується інтеграційними процесами та зближенням національних кримінальних законодавств Європи, що в майбутньому призведе до єдиного розуміння терміну “розбій”, визначення подібних або й взагалі однакових кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак і кримінально-правових санкцій» [63, с.74-75].

За загальним правилом у сучасній доктрині розбій розглядається як складений злочин, що посягає на два об'єкти – майнові відносини (безпеку майна) і життя і здоров'я особи (безпеку людини), причому перший з них є основним, а другий – додатковим. Корисливо-насильницьким посяганням розбій є остільки, оскільки особа, яка вчиняє його, мету свого діяння бачить в заволодінні чужим майном і як засіб досягнення цієї мети застосовує насильство, небезпечне для життя і здоров'я, або загрожує таким насильством потерпілій особі [128-129].

Зрозуміло, що формування сучасної нормативної моделі складу розбою залежить від соціально-економічних характеристик законодавства держав, що вивчається, політичного стану розвитку суспільства, пануючої доктрини [130].

Зазначимо, що також певна різниця відносно характеристик соціокультурної та історичної генези криміналізації розбою, окремих рис основного складу, особливостей розмежування та кваліфікації злочинів в Україні та Республіці Вірменія залежить також від впорядкованості розвитку основних ідей щодо кримінально-правової протидії злочинності в цілому та безпосередньо протидії раціональному кримінальному насильству у доктрині та судовій практиці [131-136], культурі та ідеології державотворення [137; 138,

с.12], застосування цивілізаційного підходу у сучасній юриспруденції [139, с.48].

У 301 р. Вірменія стала першою країною у світі, що прийняла християнство як державну релігію. Відповідно норми канонічного права увійшли до вірменської правової системи як її найважливіший елемент. Істотний вплив зробило візантійське право, деякі норми якого діяли тут ще у IX ст. [85-89, 140-145].

В умовах іноземної окупації, яка безперервно тривала з VII ст., законодавча діяльність у Республіці Вірменія припинилася [143]. Однак продовжувався розвиток канонічного права; діяли норми вірменського звичаєвого права. Загарбники принесли з собою і шаріат, що застосовувався поряд із християнськими правовими нормами. Із включенням Східної Республіки Вірменія до складу Російської імперії (1828 р.) на неї поступово стало поширюватися російське законодавство. Після встановлення Радянської влади у 1920 р. Вірменія фактично реціпіювала нове соціалістичне право РРФСР і надалі, протягом усього радянського періоду, її законодавство практично нічим не відрізнялося від законодавства інших союзних республік.

Докорінну трансформацію правова система Республіки Вірменія переживає з початку 1990-х рр. Загальні напрямки реформ такі самі, як й на всьому постсоціалістичному просторі: ідеологічний і політичний плюралізм, соціально орієнтована ринкова економіка, розширення прав і свобод особистості та зміцнення їх гарантій. Одночасно правова система Республіки Вірменія стала набирати індивідуальність, хоч її базові принципи, структура та юридична техніка як і раніше, схожі з прийнятими в інших державах - учасниках СНД [140, 145]. Це дозволяє віднести Вірменію до "східноєвропейської" групи романо-германської правової сім'ї, що сформувалася на основі порівняно однорідного правового простору Країн Співдружності [135].

За темпами правових перетворень Республіка Вірменія займає середнє місце на території колишнього СРСР: у 1995 р. прийнята нова Конституція, в 1998 р. Цивільний кодекс. Більшість галузей права як і раніше, базуються на старих радянських кодексах, що діють з численними змінами та доповненнями [145].

Основним джерелом права є законодавчі та інші нормативно-правові акти. Їх ієрархія включає Конституцію, закони парламенту, укази Президента Республіки Вірменія, постанови Уряду та Прем'єр-міністра, підзаконні акти міністерств і відомств, органів місцевого самоврядування.

Парламент може уповноважити Уряд видавати постанови, які мають силу закону, але вони не можуть суперечити парламентським законам.

Відповідно до ч. 4 ст. 6 Конституції ратифіковані міжнародні угоди є складовою частиною правової системи Республіки. Якщо в них встановлено інші норми, ніж передбачені в законах, то застосовуються норми угоди.

Особливе місце в системі джерел права обіймають рішення Конституційного суду Республіки Вірменія, якими може бути анульована будь-яка норма закону або підзаконного акту [145].

Українська держава на шляху свого розвитку та формування сучасної державності серед країн Східно-Європейської правової родини [135, 146] зазнала чимало випробувань.

Розвиток історичних коренів кримінально-правової характеристики розбійних нападів на теренах України [147-150] отримав достатньо поширене визначення у дослідженнях О. Горішного [40], та А. Паламарчук [63], отже, немає необхідності у системному описі позитивного матеріалу ранніх періодів становлення української державності.

Коротко відмітимо, що вірменське та українське законодавство, розпочинаючи з знаходження під владою Російської Імперії у XIX віці та Радянського Союзу у XX віці, сутнісно не відрізнялося одне від одного [39, 40, розділ 1.1; 63, розділ 1,2; 89; 91; 94; 100; 102; 119, 122].

Так, в Уложенні про покарання кримінальні та виправні від 15 серпня 1845 р. мали місце чіткі та досконалі визначення багатьох видів злочинів, які актуальні і по теперішній час, у тому числі щодо таких категорій, як розбій, грабіж, крадіжка тощо [152, с. 984]. Склади злочинів, які передбачали відповідальність за розбій, були сконцентровані у Відділі I «Про розбій» Глави III «Про викрадення чужого майна» Розділу XII «Про злочини та провини проти власності приватних осіб». Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. за період чинності мало подальші редакції – 1857, 1866 і 1885 р. Найбільш досконалим вважається варіант у редакції 1885 р., до якого свого часу було видано науковий коментар відомим ученим-юристом М.С. Таганцевим [153].

Наступним етапом розвитку кримінально-правових норм було Кримінальне Уложення від 22 березня 1903 року [154].

Хоча цей кримінально-правовий документ у повному обсязі так і не набув чинності, він має суттєвий вплив як на подальший розвиток законодавства, так і на формування кримінально-правової доктрини.

Поняття розбою визначалося в ч. 1 ст. 589 Кримінального Уложення як викрадення чужого рухомого майна з метою привласнення за допомогою приведення у несвідомий стан, тілесного ушкодження, насильства над особою чи кримінальної погрози [154, с. 871]. Тобто межі категорії «розбій» за рахунок такого визначення значно розширювалися, бо цим визначенням охоплювалися і ознаки грабежу, поєднаного з насильством [40, с.20]. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 589 цього закону як розбій повинні були кваліфікуватися за передбачених у цій статті умов також дії винних у викраденні документа чи кореспонденції, зазначених у ст. 552 цього Уложення [154, с. 871-872]. У свою чергу, ст. 552 Кримінального Уложення встановлювала відповідальність за пошкодження: 1) чужого документа, що може слугувати посвідченням встановлення, зміни чи припинення права або обов'язку; 2) чужої поштової чи телеграфної кореспонденції, що перебуває у віданні поштово-телеграфного встановлення;

3) документа, що належить справам урядового чи суспільного встановлення [154, с.768-769].

На відміну від попереднього Уложення, в якому кваліфіковані види розбою передбачалися у різних статтях, Кримінальне Уложення 1903 р. всі кваліфіковані види розбою передбачає у ч. 2 ст. 589, котра містить 7 пунктів, а саме: 1) заподіяння вельми тяжкого або тяжкого тілесного ушкодження; 2) вчинення розбою в церкві; 3) вчинення у відкритому морі; 4) кількома особами, які вторглися для цього у заселений будинок або приміщення; 5) особою, яка запаслася зброєю або знаряддям для нападу або захисту; 6) зграєю; 7) особою, яка не менше трьох разів відбувала покарання за «крадіжку», розбій, вимагання або шахрайство і при цьому до закінчення п'ятирічного строку з дня відбування покарання за будь-яке з цих злочинних діянь [154, с. 871]. До кваліфікованих видів розбою Кримінальне Уложення 1903 р. в п. 3 ч. 2 ст.589 відносить також піратство, проте на відміну від ст. 2132 Уложення 1845 р. (ст. 1630 Уложення 1885 р.), в яких йдеться про розбій у відкритому морі, в гавані, на озері чи річках, що слугують для судноплавного сполучення, і каналах, в Уложенні 1903 р. згадується тільки розбій у відкритому морі. Принципове значення мало також положення, яке містилося у ч. 4 ст. 589 Кримінального Уложення, де прямо вказувалося, що замах карається [154, с. 872], тобто на законодавчому рівні було закріплено, що розбій вважається закінченим з моменту заволодіння майном винною особою, в інших випадках відповідальність настає за замах на розбій.

Подальший розвиток кримінального законодавства періоду СРСР у багатьох моментах лише вдосконалював ті принципові концептуальні положення щодо ознак розглядуваних злочинів, які мали місце або в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., або в Кримінальному Уложенні 1903 р., на що зверталася увага О. Горішним в одній із його публікацій [40, с. 21]. Так, поділ злочинів на класичну тріаду – крадіжка, грабіж (без насильства

чи з насильством) та розбійний напад було відновлено в кримінальних кодексах радянського періоду 1922 р, 1927 р., 1961 рр.

Розгляд досліджень питань охорони власності, зроблений О. Грабовим, показав, що в радянській та незалежній Україні існувала значна різноплановість наукових розробок та відсутність системних і об'єктивних праць без ідеологічних нашарувань у цій сфері. Праці, написані в часи існування УСРР та УРСР, відзначались політичною заангажованістю з причини того, що основним напрямом наукових розробок була охорона соціалістичної власності. Одночасно з цим питання охорони особистої власності розглядались побіжно лише у зв'язку з вирішенням загальнотеоретичних проблем. Наукова література, присвячена охороні власності в незалежній Україні, характеризується однаковими підходами до охорони всіх форм власності, але також потребує свого узагальнення [156, 157].

Одним з класичних спеціальних випадків, якій знайшов відображення в історії кримінальної відповідальності та генезі доктрини протидії розбою у Республіці Вірменія та Україні, були Укази Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 року «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного чи громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян» [121; 158], положення яких відносно зазначених у них злочинів застосовувалися безпосередньо та згідно з якими в кримінальному праві стало зайвим поняття «грабіж», бо його ознаки поділялися між двома поняттями «крадіжка» та «розбій» [125]. При цьому крадіжка, як і «воровство» в Кримінальному Уложенні 1903 р., визначалася як таємне або відкрите викрадення майна; відповідно розбій – як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством або з погрозою застосування насильства. [130, с.430; 40, с.20]. На початку 60 років XX ст. законодавець повернувся до традиційного у радянському просторі поділу на крадіжку, грабіж, розбій. Можливо, це було пов'язане із пануючою в той час ідеологією, згідно з якою «в суспільстві, яке будує комунізм, не повинно бути місця правопорушенням та

злочинності»[137], можливо, це було зумовлене прагненням до відстоювання традиційного для спадкоємців Російської та Австро-угорської імперій поділом відповідних складів злочинів. Можливо, – мінливістю процесів криміналізації та значущістю характеристик грабежів та розбоїв та суміжних складів корисливо-насильницьких злочинів для аналізу стану злочинності в СРСР та оптимізації судової практики [159; 160].

Встановлені характеристики наступності законодавства та його ідеологічних прошарків знайшли відображення і в чинному КК України 2001 р., і у КК Республіки Вірменія 2003 р, разом з іншими пострадянськими республіками [161; 162]. Декілька іншим шляхом йдуть наші західно-європейські партнери [162, 163]. Так, М. Хавронюк звертає увагу на те, що у кримінальних кодексах багатьох європейських держав, на відміну від КК України, крадіжкою визнається як таємне, так і відкрите викрадення чужого рухомого майна (кримінальні кодекси Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Швейцарії, Австрії, ФРН, Італії), а розбоєм або грабежом (кримінальні кодекси Болгарії, Голландії, Норвегії, Іспанії та ін.), – викрадення чужого рухомого майна, поєднане з насильством чи погрозою насильства, при цьому поняття “грабіж” і “розбій” одночасно не вживаються [146;162;163;165-187].

Класично для європейської юридичної техніки, Кримінальний кодекс Латвії [165] крадіжкою визнає як таємне, так і відкрите викрадення чужого рухомого майна, розбоєм – викрадення чужого рухомого майна, поєднане з насильством чи погрозою насильства, а поняття “грабіж” не містить. Також М. І. Хавронюк [162] зазначає, що викрадення шляхом крадіжки, розбою чи грабежу, шахрайства чи привласнення спеціальних видів майна (предметів, які мають велику наукову, культурну чи історичну цінність, зброї, боєприпасів, отруйних, радіоактивних речовин тощо), як правило, приєднується до загальної норми. Пенітенціарний кодекс Естонії від 1 травня 2015 р., наприклад, формулює цю норму з урахуванням спеціальних кваліфікованих складів. Так, ст. 200 ПК Естонії встановлює:

«Стаття 200. Розбій

(1) Заволодіння чужою рухомою річчю з метою її незаконного привласнення, вчинене із застосуванням насильства, – карається тюремним ув'язненням на термін від двох до десяти років.

(2) Те саме діяння:

1) якщо об'єктом діяння були вогнепальна зброя, боеприпаси, вибухові речовини або джерело радіоактивного випромінювання;

2) якщо об'єктом діяння є наркотичний засіб або психотропна речовина або їх прекурсори;

3) якщо об'єктом діяння є предмет, який має велику наукову, культурну або історичну цінність;

4) вчинене особою, яка раніше вчинила розбій або вбивство, поєднане з розбоєм, або вбивство з корисливих мотивів або вимагання;

5) вчинене із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю;

6) вчинене у великих розмірах;

7) вчинене групою осіб;

8) вчинене з погрозою застосування або застосуванням зброї чи іншого предмета, використовуваного в якості зброї;

9) вчинене з проникненням –

карається тюремним ув'язненням терміном від трьох до п'ятнадцяти років.

(3) Діяння, встановлене частиною 1 або 2 цієї статті, вчинене юридичною особою,

– карається грошовим стягненням» [167].

Крім того, смерть людини чи завдання кільком особам середньої тяжкості тілесних ушкоджень, велика майнова шкода аж ніяк не можуть стояти в одному рядку криміналізації, адже це неповага до вищої цінності – життя людини [123; 63, с.29].

Зрозуміло, що проблема аналізу криміналізації розбою в доктрині України та Республіки Вірменія вимагає вирішення низки питань, які стосуються не

тільки історичних та соціальних, але й соціально-правових та системно-правових підґрунть застосування кримінальної відповідальності. Для роботи, котра присвячена формально-догматичному аналізу компаративних проблем кримінально-правової охорони майна та безпеки особистості та її прав, це вкрай важливо. Мова йде не про домінування теоретичних концепцій конфлікту, суспільної злагоди, економічного детермінізму на відповідній стадії вирішення питання щодо криміналізації певного діяння, а про те, наскільки характеристика суспільного устрою, соціальних очікувань, економічної ситуації в їх історичному розвитку та правовому оформленні впливають на розподіл влад у відповідному суспільстві та на відповідний захист пересічних громадян як носіїв влади правовими заходами, особистої та майнової безпеки, враховуючи специфічність методів кримінально-правового реагування.

Специфічність таких методів, як відомо, залежить від панівної кримінально-правової догми та від характеристик визначеності, значущості та потреб у захисті відповідних гілок влади у сучасному суспільстві. Сучасний процес криміналізації визначається цілою сукупністю факторів ідеологічного, політичного, системно-правового, соціально-психологічного, духовного характеру й опосередковується станом і закономірностями функціонування девіантної активності суб'єктів правовідносин на конкретно-історичному етапі розвитку конкретного суспільства, що належить до конкретної правової родини [159, с. 308].

Враховуючи, що системи кримінальної юстиції у світі не пройшли ідентичного шляху розвитку [74; 162; 163], основні відмінності у шляхах криміналізації залежать від існуючої політичної системи і відповідних підходів до проблеми соціального контролю. При цьому ставлення людини до влади було заздалегідь визначено ставленням влади до людини. Контроль над насильницькими та корисливими девіаціями і жорстка регламентація просоціальної поведінки визнавались оптимальними методами керування суспільством. Саме такий підхід диктувався в останні роки сучасною

доктриною кваліфікації та попередження корисливо-насильницьких злочинів [188-192].

Розуміння того, що найвищою цінністю у суспільстві має бути не держава, а людина, прийшло лише в останні п'ятдесят років. Загальна декларація прав людини і низка інших документів визначають роль і значення дотримання і захисту прав людини у формуванні сучасного суспільстві. Проте переорієнтація систем влади відбувалася і відбувається довго і болісно: від запровадження інститутів представницької демократії до зміни організації системи соціального контролю [193].

В інформаційному суспільстві сучасності зміни у суспільній свідомості висунули на перший план проблему розробки ефективної системи контролю над загальнокримінальними злочинами. Системи, як певної угрупованості елементів у структурно впорядковану єдність, яка при цьому має відносну самостійність, стійкість і автономність функціонування [74-75].

КК України 2001 року встановлює кримінальну відповідальність за розбій не тільки у ст. 187, яка є базовим складом злочину і розміщена у Розділі VI Особливої частини «Злочини проти власності», але також в інших статтях, що містяться у інших розділах Кодексу. Це такі передбачені на рівні кваліфікованих складів злочинів, як: розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів (частина третя ст. 262 КК України); розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (частина третя ст. 308 КК України); розбій з метою викрадення прекурсорів (частина третя ст. 312 КК України); розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (частина третя ст. 313 КК України); розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою (частина третя ст. 410 КК України); розбій, вчинений щодо населення в районі воєнних дій

(частина друга ст. 433 КК України). Крім того, дослідники проблеми [40; 97; 101; 112] свідчать про існування низки діянь, які в реальній дійсності можуть мати характер розбійного нападу, але за чинним кримінальним законом повинні будуть кваліфікуватися за іншими складами злочинів, або які, хоча й не містять терміну «розбій», але генетично пов'язані з ним і охоплюють його ознаки у певному конкретному випадку, а саме: незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою такого насильства (частина третя ст. 289 КК України); мародерство (ст. 432 КК України); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України); піратство (ст. 446 КК України).

До недавнього часу до останньої групи діянь можна було віднести і бандитизм (ст. 257 КК України), оскільки традиційно дискусійним було питання про те, як слід розмежовувати розбій і бандитизм [194], але Пленум Верховного Суду України в п. 26 постанови №13 від 23 грудня 2005 року надав судам таке роз'яснення: «Суди мають враховувати, що ст. 257 КК України, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, що утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК України, згідно з яким за сукупністю злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України» [160, с. 6]. Поряд з цим, відмітимо, що за умов надмірної кваліфікації злочинів, такий підхід нівелює значення принципу *ne bis in idem* в тлумаченні Європейського суду з прав людини, оскільки при ідеальній сукупності (точніше, поширеному тлумаченні останньої судовою практикою) деякі склади повністю поглинають інші. Так, свого часу склад бандитизму як іншого злочину проти

держави охоплював склад навмисного вбивства, що протирічило новим конституціям України та Республіки Вірменія та було остаточно змінено.

Існування в кримінальному законодавстві України як основного (базового), так і спеціальних складів розбою, зумовлює необхідність у визначенні загального поняття розбою як кримінально-правової категорії.

Як вже було встановлено, український законодавець традиційно додержується цієї концепції, що відбивається в усіх українських кримінальних кодексах – 1922, 1927, 1960 та 2001 р [40; 63; 110; 128; 134]. До речі, такий само підхід відстоюється і вірменськими законодавцями за умов більшого притягнення до розробки теоретичних концепцій положень Модельного Кримінального кодексу для країн СНД та характеристик панівної кримінальної доктрини у Російській Федерації [111;189].

При цьому слід мати на увазі ознаки не тільки основного (базового) складу розбою, але й ознаки інших складів злочинів, у яких також встановлюється відповідальність за розбій щодо певних особливих випадків злочинних посягань [40, 190], шляхи уособлення окремих складів у процесі криміналізації.

У кримінально-правовій науці прийнято виділяти підстави і принципи криміналізації. Поняття «підстави криміналізації» означає ті процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей, тобто підстави криміналізації – це те, що створює дійсну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми [193, с. 204-205].

Д. Балобанова, яка спеціально вивчала вказаний напрямок, вважає за необхідне вивчення двох груп факторів, що впливають на криміналізацію:

1) підстав кримінально-правової заборони, що служать об'єктивними передумовами її встановлення; 2) принципів криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки. З точки зору дослідниці, до підстав кримінально-правової

заборони відносяться: 1) суспільна небезпека – не можливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпеки. Під час обговорення кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в конкретному виді діянь. Суспільною небезпекою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілим, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому було б бажаним враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації. Крім того, виокремлюється група соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносяться рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції. Вона займає особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що прямо вказує законодавцеві на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінальної політики (якість криміналізації) [195, с.11].

На цьому фоні саме несприятлива динаміка певного виду суспільно-небезпечних діянь, які раніше не створювали спеціального складу злочину, та суттєва і раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що можуть обумовити превентивну криміналізацію, зумовлюють окремі зміни у динаміці криміналізації розбою [193, с. 205-206; 27, с. 14-15].

Проте доцільність таких змін у сучасній практиці правотворчості є достатньо обмеженою. П. Фріс справедливо підкреслює, що у демократичній країні політико-ідеологічний критерій доцільності кримінально-правової політики повинен розумітись як відповідність обсягів криміналізації та пеналізації цілі максимальної охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів, які визначаються суспільством у цілому. Аналізуючи доцільність чинного кримінального законодавства під цим кутом зору, слід констатувати, що кримінально-правова політика, яка реалізується в Україні сьогодні, далеко не у повному обсязі відповідає цілям та вимогам, що висуваються до кримінального права більшістю суспільства. Економічний критерій визначається досягненням максимального рівня охорони при застосуванні мінімальних матеріальних затрат, засобів та часу. Надзвичайно часто при встановленні кримінальної відповідальності цей критерій не враховується, внаслідок чого затрати на кримінальне переслідування (досудове розслідування, судовий розгляд справи, витрати на реалізацію призначеного покарання та ін.) перевищують (і то в багато разів) шкоду, яка заподіяна злочином. Це робить криміналізацію недоцільною. На сьогодні обсяг чинного Кримінального кодексу збільшений від його первинного варіанту вдвічі. Чи покращилось від цього кримінально-правове забезпечення охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів людини і суспільства? Вбачається, що ні. Велика кількість кримінально-правових норм залишається незатребуваними, мертвими. І не слід стверджувати, що це є наслідком профілактичного потенціалу цих норм [196; 197, с.250; 198-199].

Що стосується основного (базового) складу розбою, то, як відомо, більшість криміналістів стверджують, що криміналізація таких видів діянь, як розбій, вбивство, крадіжка завжди мала місце з самого початку існування кримінально-правових норм. Тому вона, мабуть, взагалі не потребує будь-якого додаткового обґрунтування. Вважається також, що розуміння сутності розбою як суспільно небезпечного діяння впродовж історії людства фактично не

змінювалося: він завжди вважався одним із найбільш тяжких злочинів і передбачав найвищі міри покарання. При цьому завжди були особи, які займалися розбоєм «професійно», а у феодальні часи ним не нехтувала й аристократія [200, с.161]. У зв'язку з цим О. Горішній вважає, що наведені підстави криміналізації можливо доповнити ще такою підставою, як наявність історично-правової традиції. Саме відповідно до цієї традиції основний (базовий) склад розбою криміналізовано як різновид відомої тріади: крадіжка, грабіж (без насильства чи поєднаний з насильством), розбій [40, с.53].

Ця позиція, безумовно, протирічить як антропоцентричному погляду на злочин як елемент соціальних практик (В. Дрьомін), так і порівняльно-правовому аналізу розбою як нормативно визначеної категорії. Так, відомо, що визначення розбою в кримінальних кодексах різних країн далеко не однакове, а в кодексах певних держав взагалі відсутній термін «розбій» [40, с.48-49].

Сучасне законодавство значної кількості країн свідчить про стабільне існування корисливо-насильницьких злочинів як специфічного елемента, який пов'язує посягання на особистість і власність у феномені раціональної (інструментальної) агресивної поведінки. Такі, наприклад, держави, як Аргентина, Республіка Болгарія, Данія, Іспанія, Китайська Народна Республіка, Нідерланди, Республіка Сан-Марино, Швеція, та інші [40, с.48-49; 63; 165-187] під крадіжкою у своїх кодексах розуміють таємне або відкрите викрадення чужого майна, вчинене без насильства, а розбій визначається як викрадення чужого майна, поєднане з насильством або з погрозою застосування насильства.

З точки зору К. Паламарчук, специфіка поглядів на кримінальну відповідальність за розбій зумовлена правовими звичаями і традиціями конкретних країн в залежності від властивих їм характеристик, стану розвитку громадянського суспільства, правової культури, філософії, ідеології, наукових розробок у галузі кримінального права, та рівня розвитку науки в цілому [63].

Розбій законодавчо закріплений як злочин у переважній більшості країн світу, не зважаючи на тип правової сім'ї, та визначається найбільш як

небезпечний та агресивний злочин проти власності. З огляду на таку характеристику у деяких країнах встановлена кримінальна відповідальність за приготування до розбою, що є правильним та раціональним кроком у попередженні розбоїв. Фактично у всіх національних кримінальних законодавствах дана дефініція цього поняття, хоча й з різним ступенем її конкретизації, різним змістом та обсягом його легального тлумачення, різним рівнем розкриття певних понять і кваліфікуючих ознак. Не потрібно забувати й про особливості лінгвістичного перекладу ряду кримінально-правових термінів [63, с.72-73]. Саме характеристики основного складу розбою потребують спеціального соціокультурного та догматичного аналізу елементів та визначення злочину та покарання за нього у різних правових системах [200]. З.А. Загіней зазначала свого часу, що основними вимогами до законодавчих визначень є наступні: визначення необхідно використовувати тоді, коли вони тією чи тією мірою відповідають практичним потребам, а не виключно теоретичним інтересам; законодавець зобов'язаний вводити тільки ті визначення, які стали практичними, тобто показали свою життєздатність; визначення законодавця повинні мати властивість протяжності, тобто охоплювати всі явища такої категорії; якщо законодавче визначення повністю збігається за змістом із загальноприйнятим, то його не потрібно наводити; будь-який термін, створений законодавцем, повинен визначатися прямо чи опосередковано; чим потужніше розроблена система наукових визначень, тим менше праці залишається для законодавця [201, с. 141–142; 202-203].

Етап формулювання змісту норми та її тлумачення логічно впливає з етапу її обумовлювання, де виявляється потреба в кримінально-правовій забороні, і з урахуванням завдань і цілей кримінально-правової політики визначається його змістовна сторона. Певні обмеження встановлення кримінальної караності, пов'язані з особливостями законодавчої техніки, вимогами внутрішнього нормативного порядку, Д. Балобанова пропонувала йменувати принципами криміналізації. До них можна віднести: 1) відсутність

прогалин у законі й ненадмірність заборони; 2) визначеність і єдність термінології; 3) доцільність [195, с.15-16].

Отже, при розгляді питань соціальної та правової обумовленості розбійних діянь у кримінально-правових системах України та Республіки Вірменія доцільно встановити ступінь термінологічної узгодженості основного (базового) і спеціальних складів розбою та відповідності їх утворення загальновизнаним принципам криміналізації в контексті ненадмірності, відсутності прогалин та доцільності існування відповідної норми в історичному та порівняльно-правовому контекстах її розвитку [204]. З цих позицій необхідно відзначити, що ефективність правової родини безпосередньо залежить від якості вираження в правових нормах принципів правового регулювання, відповідних суспільній правосвідомості, слугуючи критерієм легітимності того чи іншого нормативно-правового акту. Іншим конститутивним аспектом побудови правової родини є її об'єктивація, яка знаходить своє вираження у всій сукупності нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади.

Тому основним завданням, без вирішення якого неможливо досягти успіхів у будь-якій сфері суспільного життя, є, перш за все, зміцнення держави в особі всіх інститутів і всіх рівнів влади.

Дійсно, в Україні та Республіці Вірменія існує відносна поширеність і певна несприятлива динаміка злочинів, вчинених шляхом розбою, як за абсолютними, так і за відносними показниками. Певне значення для процесу криміналізації має й порівняльно-правовий метод.

Саме застосування цього методу та порівняння положень КК України та КК Республіки Вірменія щодо встановлення, генези та оформлення кримінальної відповідальності за розбій дозволило встановити наступне.

Становлення кримінально-правової протидії корисливо-насильницьким злочинам в Україні та Республіці Вірменія визначає типові закономірності процесу кримінально-правового регулювання у пострадянському просторі: від

тотального захисту влади та державного управління до диференціації відповідальності, що залежить від функціональних характеристик відповідних державних інститутів та ототожнених з ними носіїв відповідної влади, підвищення чутливості та якості кримінально-правового захисту пересічних громадян та безпеки відносин власності.

Знайомство з генезою категорії «розбій» у законодавстві та доктринальних джерелах України та Республіки Вірменія свідчить про спорідненість соціальних процесів у наших країнах. Кримінальна відповідальність за розбій має тривалу історію розвитку, яка проявляє дещо суперечливий характер, який залежав від необхідності підсилення регуляції економіки позаекономічними методами кримінально-правового впливу.

Радянська система державних органів була побудована за принципом верховенства виконавчої влади. Кримінально-правовий захист власності в розумінні частини державного апарату нівелював значення безпеки людини та її майнового стану як центрального елементу правового захисту, що вело до нехтування принципів правової держави та значущості особистості як центрального елементу захисту з боку держави.

Сучасний стан демократизації суспільства в Україні та Республіці Вірменія, знаходження наших країн у транзитивному періоді надає питанням відповідальності за розбій підвищену увагу. Диверсифікація законодавчих підстав за злочини проти основних прав та свобод особистості супроводжується уніфікацією нормативних характеристик складів корисливо-насильницьких злочинів, спрощенням загальних підходів, ліквідацією спеціальних складів корисливо-насильницьких злочинів, розробкою універсального основного складу розбою.

Саме цьому присвячено наступний розділ роботи.

РОЗДІЛ 2.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ РОЗБОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ

2.1. Об'єкт складу розбою у порівняльному вимірі

Порівняльна характеристика складу розбою за законодавством Республіки Вірменія та України повинна бути спрямована не стільки на юридико-догматичний, скільки на предметно-практичний, динамічний погляд на протидію розбійним нападам.

Принципи порівняння складів злочинів, як правило, ґрунтуються на постулаті потенційної порівнянності правових норм, що передбачає акцент не на нормативній складовій права, а на його функціональній стороні, тобто на те, як воно вирішує конкретну соціальну проблему. Сьогодні є поширеною точка зору, що держава взяла на себе право влади застосовувати примус, але цьому праву відповідає не обов'язок особи, що здавалося б логічним, а право особи зазнати такої кари, яка не виходить за межі типової та не суперечить заздалегідь визначеним умовам криміналізації і пеналізації поведінки [205-207].

Обов'язково враховується також характеристика історичних та соціальних умов часу появи і розвитку конкретної правової норми у компаративних витоках [208].

Відома слушна позиція Н.Д. Сергієвського, який свого часу писав: «Наукове дослідження не може обмежитися позитивним правом одного будь-якого народу (правом вітчизняним). Як необхідний матеріал повинні бути розглянуті визначення права інших держав.... Цивілізованим народам нашого часу не судилося замкнуте життя... Все завдання, при користуванні чужоземним матеріалом, полягає в тому, щоб не дати йому того значення, якого він не має, – він повинен служити засобом для ознайомлення з досвідом інших народів і запасом готових знань, але не предметом сліпого наслідування. Проповідувати

виключно національну замкнутість означає заперечувати всю новітню історію і ставити на місце реальної дійсності свою власну, довільну утопію» [209].

З цього приводу потребує більшої уваги проблематика співвідношення нормопонять у механізмі правового регулювання [201]. При чому розгляд цього повинен виходити з констатації пов'язаності розбійних нападів із факторами соціально-економічного розвитку у наших країнах, аномії у суспільстві, локальних збройних конфліктів, нелегального обігу зброї, розвиненості корупційних практик, порушень соціальної справедливості.

Діяльнісний підхід до правових реалій (інструментальна теорія А. Жалинського) дозволяє більш виважено розглянути проблематику функціонального аналізу кримінально-правових норм. Питання, які досліджувалися у більшості попередніх дисертацій, загалом відносились не до соціальних характеристик розбою, а до їх нормативної складової. Поряд з цим такий підхід певним чином унеможлиблює єдність аналізу стрижневих елементів криміналізації та ефективності кримінального права. «Характеристиками і критеріями дії кримінального права в результаті повинні бути передбачуваність і технологічність, що ґрунтуються на засадах справедливості і ефективності, які визначаються поєднанням соціальних потреб в стабільності і модернізації. Воно повинно складатися в реалізації законних, тобто свідомих і узгоджених правових приписів, оскільки кримінальне право являє собою витратний інструмент соціального регулювання з надзвичайно високими ризиками. Результати реалізації кримінального права з позиції інструментально-цільової теорії в принципі можуть залишатися суперечливими.

Початково вони породжують блага у вигляді захищеності соціальних цінностей і, одночасно, витрати економічні та соціальні, наприклад, у вигляді криміналізації суспільства.

Створюваний підхід орієнтований на те, щоб оптимізувати витрати і вигоди інтелектуальними засобами, але ця можливість обмежується

внутрішніми потребами кримінального права і соціальним контекстом» [210, с. 24].

Тобто характеристика елементів основного складу злочину повинна бути спрямована на з'ясування центральних (домінантних) характеристик, які визначають його сутність. Стандартно цей вид злочинного діяння відносять до корисливо-насильницьких злочинів [38; 40; 44; 47; 49-55; 62-63; 88; 149]. Поряд з цим предметно діяльнісний підхід аналізу кримінально-правових норм свідчить, що задля мотиваційним характеристикам спрямованості розбою на вилучення майна, основним елементом цього складу є фізичне чи психічне насильство. Як справедливо замітив свого часу А.Ф. Зелінський, розподіл злочинів на корисливо-насильницькі не “узгоджується із законами формальної логіки: класифікація має здійснюватися за однією підставою. І якщо такою підставою в нашому групуванні прийнятий спосіб реалізації корисливих устремлінь, то краще і точніше говорити про насильницькі корисливі злочини” [210]. Саме тому в науковій літературі останніх років все частіше мова йде про насильницькі корисливі злочини як самостійну класифікаційну одиницю, що замінює корисливо-насильницькі злочини [96; 98; 111; 211].

Вважаємо, що за таким підходом майбутнє. Більш того, саме задля ньому класифікація корисливих злочинів у законодавстві Республіки Вірменія отримала нове та вражаюче значення. Враховуючи принцип наступності законодавства та пропорційності кримінально-правового впливу, зазначимо, що тенденції розвитку законодавства свідчать про послідовну уніфікацію складів, пов'язаних з насильством. Принцип рівності у кримінальному праві, виходячи з домінантності права на життя, вважається, буде використаним у якості наріжного камінця при формуванні нової системи Особливої частини кримінального закону. Діюче та майбутнє законодавство про кримінальні правопорушення буде змінюватись, враховуючи нову, більш гуманну систему цінностей. У цьому сенсі особливу значущість має законодавство про захист від насильства в сім'ї, яким встановлено відповідальність за усі можливі види

наси́льства, незалежно від того, на які сфери відносин (особистої, інформаційної чи майнової безпеки) воно посягає. Так, Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» введено нову редакцію відповідальності за насильство, яке не має ознак злочину. Частина перша ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення [217]. Як бачимо, законодавець йде шляхом послідовного об'єднання відповідальності за усіх види насильства, незалежно від їхнього мотиваційного оформлення.

Отже, вважаємо, що перехід до концепту насильницьких корисливих злочинів та поєднання усіх видів кримінального насильства в одному розділі Особливої частини Кримінального кодексу є закономірною справою майбутнього та відбудеться після остаточної реформи законодавства про кримінальні правопорушення. Це зумовить певні зміни поглядів на об'єкт основного складу розбою.

Поряд з цим, беручи до уваги сталість доктринальних положень кримінального законодавства України та Республіки Вірменія, в процесі висвітлення основного позитивного матеріалу теми ми будемо використовувати традиційний таксономічний [218] термін «корисливо-насильницький злочин» чи «корисливо-насильницьке кримінальне правопорушення».

Корисливо-насильницький злочин як будь-яке явище реальної дійсності має свою сутність, зміст і внутрішню структуру [219]. Відображення в юридичному складі злочину різних варіантів поєднання окремих юридичних фактів має системний характер [100; 133]. В науці кримінального права спроба систематизації відповідних юридичних фактів здійснюється, перш за все, виходячи з фактичного соціального та психологічного змісту суспільно небезпечної поведінки особи. Раціональна агресія індивіда у даному випадку є типовою, також як і реакція держави на останню [211-212]. Як наслідок такої систематизації юридичний склад злочину в країнах Східноєвропейської правової родини видається відображенням чотирьох груп юридичних фактів (об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, суб'єктивна сторона злочину, суб'єкт злочину).

Відомо, що правова родина, будучи основною регулюючою суспільні відносини силою, здійснює правове регулювання у відповідності з існуючими соціальними, економічними, політичними, духовними правовими принципами, які існують у суспільстві на конкретній стадії його розвитку. Отже, одним з факторів, що визначають формування правової системи, є державна ідеологія та її втілення у інформаційній стигматизації суспільства [192].

Ю.А. Тихомиров, вивчаючи проблеми порівняльного правознавства, справедливо зауважив, що кожна держава в процесі історичного розвитку накопичувала, зберігала і примножувала свої правові концепції, традиції правової культури, специфічні правові інститути. Кожен народ має свою так звану «правову візитну картку» [214, с. 176]. Правова система України та Республіки Вірменія є складовою частиною сучасного європейського права, що природно.

За період свого історичного етногенезу вірменський та український народи проявили себе органічною складовою європейської спільноти. Ці народи, незважаючи на всю складність політичних взаємин, створювали спільну культурну та політико-правову спадщину. Через своє географічне і геополітичне

становище Україна перебувала в сфері перехресних впливів азіатсько-кочового, орієнтально-візантійського та європейського світів, по-різному інтегруючи їх. І все ж вирішальним вектором її соціокультурної та політико-правової орієнтації була європейська цивілізація, що першим аргументовано довів М. Грушевський. До кінця XVIII в. і державність, і правова система України відчували відчутний вплив правового поля загальноєвропейської цивілізації, хоча і з самотніми особливостями в державно-правовому розвитку [215, с. 233; 215].

Східні обставини з XIX в. відображають й характеристики правової системи Республіки Вірменія [199].

Стосовно кримінального права, зазначимо, що на відміну від бінарної системи країн англосаксонської, мусульманської та романської родин комплексна чотирьохкомпонентна система складу злочину є здобутком германської та вітчизняної правової родини. Об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони складу злочину є невід'ємними частинами юридичного складу злочину і утворюють його загальну структуру [219].

Це системний об'єкт, що завжди характеризується не лише певною структурою елементів, але й їх взаємодією, тому слід мати на увазі, що злочин як явище реальної дійсності завжди ширший та багатший, ніж склад злочину, і його складові елементи (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона та суб'єкт) завжди ширші й багатші за ознаки цих елементів, що закріплені у статтях кримінального закону.

Наприклад, традиційним у сучасних дослідженнях проблеми є опис позитивних моментів, які стосуються досвіду кримінальної практики кваліфікації злочинів, розкриття поглядів на догматичний аналіз термінопонять, судової практики. Це, безумовно, має бути.

Хоча центральним елементом порівняльно-правового дослідження, з нашої точки зору, повинне становитися відокремлення загальних типових рис та особливостей кримінальної політики відносно конкретної категорії злочину з метою визначення потенційної ефективності її застосування та використання у

подальшій діяльності з приводу рекодифікації законодавства про кримінальні правопорушення [220].

Враховуючи той факт, що саме позитивні елементи складу розбою та догматична характеристика останнього було ретельно розглянуто у працях К. Паламарчук, Т. Нерсісяна, А. Горішного, А. Хачатряна та інших дослідників нормативної характеристики розбою у сучасних умовах [221-223], ми залишаємо за собою право зосередитись саме на основних конструктивних елементах складів розбою за КК України та КК Республіки Вірменія та їх реалізації.

Нагадуючи основні дефініції складу ст.175 КК Республіки Вірменія «розбій, тобто напад з метою розкрадання чужого майна, вчинений із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою його застосування», та ст.187 КК України «напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства», зазначимо основні принципові положення, які пов'язані із аналізом порівняльно-правових характеристик розбою за КК Республіки Вірменія та КК України.

Відомо, що визначення об'єкту злочину в національній кримінально-правовій доктрині є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного посягання, і це прямо стосується розбою як складеного злочину та злочину, який традиційно визначається як двооб'єктний злочин та/або склад злочину з ознаками двох об'єктів [40; 63; 111-112;119; 149; 187;188-189;198; 203; 221-223].

Питання про родовий та безпосередні об'єкти розбою як в історії розвитку кримінально-правової науки, так і в сучасній науковій літературі вирішується неоднаково. Як ми вже казали раніше, це залежало від політичної волі законодавця та стану насильницької корисливої злочинності в країні [120].

До 1960-х рр. радянські науковці у зв'язку з тим, що глава Особливої частини, в якій містився основний (базовий) склад розбою, мала назву

«Майнові злочини», основним безпосереднім об'єктом розбою вважали майно чи майно у вигляді речі, а додатковим – особу чи особистість потерпілого [111-112;119; 149; 187;188-189; 224]. Після того, як у кримінальних кодексах радянських республік, а потім і в багатьох законах нових пострадянських держав відповідні глави (розділи) стали мати назву «Злочини проти власності», в юридичній літературі як основний об'єкт розбою вважаються або власність, або право власності, або відносини власності [198; 203; 221-223; 224, с.9;].

Слід приєднатися до позиції, згідно з якою при посяганні на майно шкода не може бути заподіяна праву власності чи відносинам власності, оскільки внаслідок вчинення злочину власник не втрачає право власності на викрадене у нього майно і може завжди повернути своє майно з будь-якого незаконного володіння, а винна особа ніколи не зможе тримати право власності на майно, що знаходиться у незаконному користуванні, тому що, відповідно до цивільного законодавства, право власності виникає лише на законних підставах, тобто реальне посягання при вчиненні розбою здійснюється не на власність, а на певну майнову категорію [40; 63; 111-112]. До того ж предметом будь-якого викрадення, передбаченого загальними нормами (крадіжка, грабіж, розбій), може бути тільки рухоме майно (рухомі речі). Предметом викрадення, передбаченого спеціальними нормами, є також рухомі речі тільки спеціального призначення (предмети з особливим режимом обігу). Відносно викрадення останніх у літературі вже склалася думка про те, що тут об'єктом є встановлений порядок обігу цих речей спеціального призначення. При цьому з урахуванням особливостей складу розбою, який сформульовано як усічений склад і який у науці нерідко називають «складом небезпеки», оскільки цим складом момент закінчення злочину встановлюється на момент створення небезпеки щодо об'єктів посягання, вважається, що основним безпосереднім об'єктом любого розбою є саме безпека у сфері обігу рухомого майна або предметів спеціального призначення. Згідно з твердженням О.О. Горішного, життя та здоров'я потерпілого не можуть бути визнані додатковим об'єктом,

оскільки позбавлення життя не охоплюється ознаками складу розбою, а посягання на здоров'я охоплюється лише створенням небезпеки для життя [40; 224, с.10]. Враховуючи формальність складу розбою, момент його закінчення пов'язується з початком нападу (моментом створення небезпеки для здоров'я), тобто не охоплює спричинення шкоди здоров'ю чи тілесній недоторканності потерпілого, а лише стану захищеності (безпеці) особи.

Вважаємо безпековий підхід таким, що має право на існування та розвиток. Так, засновник цього напрямку А.А. Тер-Акопов під безпекою людини розуміє стан захищеності життєво важливих інтересів особи від внутрішніх і зовнішніх загроз [130, с.8]. С.Я. Лихова вважає, що безпека людини – це стан, у якому небезпека і умови, що призводять до фізичної, психічної шкоди і матеріальних збитків, контролюється заради збереження здоров'я та добробуту окремих людей і суспільства в цілому. Безпека є динамічним станом, який створюється при взаємодії людини з її фізичним, соціальним, культурним, технологічним, політичним, економічним та організаційним оточенням [225, с.6]. В.В. Шаблистий стверджує, що людська безпека охоплює здатність (іноді властивості, якості) певної системи протистояти посяганням, або стан об'єкта, що характеризується захищеністю від загроз, або відсутністю самої можливості руйнівного впливу. Безпека також може розглядатись як потреба. Люди відчують потребу в таких умовах існування, коли їхньому життю, власності, благополуччю не загрожують будь-які негативні фактори [226, с.176]

Застосовуючи концепт стану захищеності як підвалину формулювання змісту об'єкту злочину, зазначимо, що, з нашої точки зору, основними безпосередніми об'єктами розбою у сучасних умовах повинні розглядатися одночасно як безпека обігу майна, так і безпека особи. Предметом розбою є певні чужі рухомі речі, відповідальність за дії з метою насильницького заволодіння якими встановлюється кримінальним законом.

Розглянемо ці та інші питання конкретніше.

Доктрина радянського та пострадянського кримінального права України та Республіки Вірменія завжди вважала вчення про об'єкт злочину загальновизнаною концепцією, що було пов'язане із матеріальним визначенням злочину [227, с.308-309].

Визначення об'єкта злочину є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного посягання; одним із основних елементів злочину та ознак складу злочину. Більше того, вчення про об'єкт злочину визнається «наріжним каменем» вітчизняної кримінально-правової науки [40; 63, с.76; 228, с. 4]. Саме об'єкт злочину згідно з вітчизняною доктриною, дозволяє усвідомити соціальну та юридичну природу посягання, його характер і ступінь суспільної небезпечності, вказує на межі дії кримінально-правової норми, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також його відмежуванню від суміжних злочинів. Відоме висловлювання академіка А.Н. Трайніна, що для вирішення найважливіших питань судової практики – питань кваліфікації – необхідне вивчення об'єкта як елементу конкретного складу злочину [229, с. 176].

За домінуючою донедавна думкою, об'єктом злочинів визнавалися "суспільні відносини" [230-232]. Проте зміни кримінально-правової доктрини, обумовлені пануючою ідеологією постмодерну та віртуальністю правового буття сьогодення, зумовили існування певного різноманіття концепцій об'єкту злочину у сучасній кримінально-правовій літературі.

Дослідники цієї проблеми розглядають об'єкт складу злочину як суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, В.О. Навроцький та ін.), як правовідносини (С.Я. Лихова), як соціально-значимі блага, цінності (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, А.В. Наумов), як потерпілого від злочину в широкому розумінні (Г.П. Новосьолов, В.О. Туляков, І.Я. Козаченко), як охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко) та ін. [233, с.165]. В цілому постулат розгляду об'єкту складу злочину як суспільних відносин у тій чи іншій послідовності

більш-менш підтримується й у сучасній кримінально-правовій літературі. Ретельний аналіз проблематики стану досліджень об'єкту складу злочину у сучасній кримінально-правовій літературі було надано в монографії С.Я. Лихової [234, с. 17-79].

Науково обґрунтоване і практично значиме визначення точних правових ознак об'єкта розбою має велике значення для виявлення характеру і ступеня суспільної небезпеки цього злочину, його об'єктивних і суб'єктивних ознак, що мають юридичне значення для кваліфікації цього злочину, відмежування його від схожих злочинів, для призначення покарання тощо.

В українській та вірменській юридичній літературі домінує думка про те, що всі об'єкти слід визначати, виходячи зі ступеня узагальненості суспільних відносин, що беруться під охорону кримінально-правовими нормами і які виступають об'єктами різних злочинів, та від важливості охоронюваних суспільних відносин, яким злочин завдає безпосередньо шкоду. Слід погодитись з К. Паламарчук, що таке становище обґрунтовується наступними доводами: 1) суспільні відносини – це визначені форми і види поведінки індивідів, груп, класів у процесі виробництва, спілкування та пізнання; 2) в суспільних відносинах тісно взаємодіють інтереси суспільства та соціально значима поведінка, в якій ці інтереси виражаються; 3) відносини з приводу розподілу, розпорядження та обміну матеріальних благ є об'єктивними та первісними щодо людської свідомості, а також історично сформовані розвитком суспільства; 4) в суспільних відносинах перш за все закріплюються і реалізуються інтереси суспільства [63, с.79].

Після прийняття КК України 2001 р. та КК Республіки Вірменія 2003 р. - правова доктрина наших країн поступово корегується. Об'єкт злочину вже частіше прихильниками концепції суспільних відносин визначається не тільки як суспільні відносини, але як суспільна цінність та благо, стан захищеності об'єкту кримінально-правової охорони, якому злочином завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди [235].

Поряд з цим, розглядаючи об'єкт насильницького корисливого злочину як суспільні відносини, ми наражаємось на серйозні труднощі при дослідженні механізму заподіяння шкоди особистості та визначення наслідків злочину, з'ясуванні, яким чином заподіюється шкода суспільним відносинам і що відбувається з ними після заподіяння їм шкоди. Відомо, що більшість криміналістів почали сходитися на тому, що заподіяння шкоди об'єкту можливо тільки через вплив на його елементи [44].

Причому в одних випадках шкода об'єкту, на думку цих авторів, заподіюється шляхом безпосереднього впливу на самого суб'єкта суспільних відносин, в інших – таку шкоду заподіює сам суб'єкт, який є безпосереднім учасником охоронювальних суспільних відносин, і ця шкода завдається шляхом виключення себе з цього суспільно корисного і охоронюваного кримінальним законом відношення [40; 63; 233]. Разом з тим самі суспільні відносини як сукупність соціальних зв'язків, як заявляють прихильники цієї концепції [231], зазвичай, не вразливі для злочинного впливу, і випадки розриву якоїсь групи суспільних зв'язків носять абстрактний характер. Отже, суспільні відносини є категорія абстрактна, яка визнається як елемент складу злочину скоріше виходячи з ідеологічних, а не правових міркувань [136]. Звідси можливість спричинення шкоди суспільним відносинам в реальній дійсності не відбувається. Суспільні відносини як об'єкт злочину виступають містком між поняттям складу злочину і поняттям злочину як реального явища, з'єднуючи абстрактну уявну модель злочинного з дійсністю [40]. А.А. Музика, виходячи із суспільної функції і службової ролі кримінального закону, уточнює, що кримінальний закон не лише охороняє суспільні відносини, а водночас забезпечує можливості реалізації громадських інтересів. А тому об'єкт злочину він визначає як забезпечену державою для суб'єктів суспільних відносин можливість певної поведінки чи суспільного стану членів спільноти, що відповідають інтересам останньої [237, с. 25].

Вирішення питання про об'єкт кримінального правопорушення у конкретному випадку базується на визначенні безпосереднього об'єкта злочину, з приводу чого в сучасній науці кримінального права немає єдності [238]. При цьому у дослідників не викликає сумніву теза про те, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння, чому воно завдає або може завдати шкоди. Однак питання про те, чому саме воно завдає або може завдати шкоди, є одним із найбільш спірних у науці. Тобто з самого початку існування концепції об'єкта як суспільних відносин єдність думок її прихильників спостерігається лише в частині проголошення загального постулату. Проте відоме висловлювання В.К. Глистіна, згідно з яким загальний постулат не заважає по-різному характеризувати структуру суспільних відносин, а при визначенні безпосереднього об'єкта злочину суспільні відносини починають «зникати», підмінюватися частіше за все «інтересами» [239, с. 84]. На відміну від доктрини, в законодавстві суспільні відносини не визнавалися і не визнаються об'єктом злочинних посягань, бо в жодному кримінальному кодексі жодної країни у світі жодна глава (розділ) Особливої частини КК не починається зі слів «Злочини проти суспільних відносин...», а, навпаки, в назвах глав (розділів) вказується на конкретні сфери реального життя [40]. Законодавець ніколи не користувався і не користується при перерахуванні у відповідних статтях кримінальних кодексів України та Республіки Вірменія об'єктів кримінально-правової охорони чи в якому-небудь іншому змісті терміном "суспільні відносини". Так, відповідно до ч. 1 ст.1 КК України кримінальний закон має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Те ж саме спостерігається по всьому змісту КК України та КК Республіки Вірменія.

Здавалося б, єдиним винятком тут можуть бути об'єкт і предмет злочинів проти власності, відносно яких стала вже практично аксіоматичною формула,

згідно з якою об'єктом цих злочинів є відносини власності, а предметом – майно. Однак, звертаючи увагу на цю формулу, В.П. Ємельянов вказує на те, що вона є результатом штучних побудов на рівні родового складу злочину. У зв'язку з цим, на його думку, назва самого Розділу VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» є неточною, оскільки цей розділ містить лише незначну частину складів злочинів, що торкаються інтересів власників, а саме склади майнових злочинів, і то в основному відносно рухомого майна, тоді як за межами цього розділу залишаються злочини проти інтелектуальної власності, власності на землю та багато інших злочинів, пов'язаних з порушенням інтересів власників. Тому більш точною для цього розділу була б назва «Майнові злочини» [40; 240]. Саме таку назву мали відповідні глави Особливої частини у кримінальних кодексах УСРР 1922 р. і УРСР 1927 р. Тому назва «Майнові злочини» у цьому випадку є більш вдалою. Ми погоджуємось з цим висновком в цілому. Про це свідчить не тільки досвід історичного розвитку вітчизняного законодавства, але й сучасні зарубіжні теорія і практика. Так, наприклад, глава 21 Особливої частини КК Республіки Вірменія називається «Злочини проти майна».

Поряд з цим така позиція надає можливість у майбутньому розглянути питання щодо виведення складу розбою з відповідної групи злочинів чи загалом його декриміналізації.

Відомо, що реальне посягання при вчиненні розбою здійснюється не на власність, а, очевидно, на майно чи майнові інтереси або будь-яку іншу майнову категорію. Вивчення 200 справ осіб, засуджених за розбійні напади в Україні та Республіці Вірменія протягом 2012-2018 рр., свідчить про те, що у 85 відсотках випадків напад здійснювався на потерпілого з метою викрадення конкретного майна. У зв'язку з цим цікавим є відоме висловлення В.О. Владимірова: «Розбій – найбільш небезпечний злочин проти особистої власності, оскільки він поєднує в собі посягання не тільки на майнові інтереси, але і на особу потерпілого» [241, с. 60].

Саме це у майбутньому надає можливість окремого визначення потерпілого у диспозиції розбою. Так, М.Б. Гугучія з цього приводу писав, що це видно хоча б з того, що при кваліфікації складу розбою абсолютно байдуже, чи заволодів злочинець майном або воно продовжує знаходитися ще у володінні потерпілого. У той час, як лише поставлення в небезпеку його особистості дає вже закінчений склад розбою [242, с. 21]. В.Я. Тацій зазначає, що предмет злочину і потерпілий від злочину найбільш тісно пов'язані з об'єктом злочину та є факультативними ознаками складу злочину. Визнання предмета злочину факультативною ознакою об'єкта злочину, а не складу злочину, як було загальновизнано до цього, у 2005 р. було висвітлено у дисертаційному дослідженні Є.В. Лащука, а у 2006 р. підтримано в дослідженні М.В. Сенаторова [238, с. 8].

У спеціальних складах розбою основний об'єкт відносин власності нівелюється відносинами громадської безпеки, безпеки народного здоров'я, порядку несення військової служби, безпеки людства тощо. Більше того, навіть у тих випадках, коли йдеться про основний (базовий) склад розбою, стверджується, що основним безпосереднім об'єктом розбою є життя і здоров'я громадянина, додатковим – власність, а факультативним – громадська безпека [243, с. 10].

З одного боку, оскільки метою розбійних діянь, передбачених як базовим, так і спеціальними складами, є заволодіння або звичайними речами, або речами спеціального призначення, то ця мета і вказує на основний безпосередній об'єкт розбою, тоді як ставлення в небезпеку особи потерпілого та елементів, пов'язаних зі станом захищеності суспільства – це певний спосіб досягнення злочинної мети [237]. Існує й точка зору, згідно з якою законодавець РФ звертає увагу, що безпосередніми об'єктами злочину «розбій» є відносини власності плюс здоров'я людини [241], її тілесна (фізична), психічна та психіатрична недоторканність [242].

При цьому слід звернути увагу і на те, що і поставлення в небезпеку майнових інтересів також дає закінчений склад розбою, якщо йдеться про основний (базовий) склад, а поставлення в небезпеку законного обігу речей спеціального призначення дає закінчений склад розбою, якщо йдеться про спеціальні склади розбою.

Отже, розвиток принципу рівності у кримінальному праві, виходячи із домінантності права на життя, буде використаним у якості наріжного камінця при формуванні нової системи Особливої частини кримінального закону. Діюче та майбутнє законодавство про кримінальні правопорушення буде змінюватись, враховуючи нову, більш гуманну систему цінностей. Перехід до концепту насильницьких корисливих злочинів та поєднання усіх видів кримінального насильства в один розділ Особливої частини Кримінального кодексу є закономірною справою майбутнього та відбудеться після остаточної реформи законодавства про кримінальні правопорушення. Це зумовить певні зміни поглядів на об'єкт основного складу розбою. Враховуючи те, що реальне посягання при вчиненні розбою здійснюється не тільки на відносини власності, а, насамперед, на особистість та певну категорію майна (рухоме майно, речі з особливим порядком обігу), у підрозділі аргументується необхідність щодо розгляду відносин майнової та особистої безпеки як основних рівнозначних об'єктів розбою. Точка зору, згідно з якою основним безпосереднім об'єктом визнаються відносини власності, а додатковим – життя і здоров'я потерпілої особи, є неточною, оскільки не враховує сучасну ієрархію цінностей та пріоритет особистих характеристик безпеки. Всупереч класичному погляду на склад розбою як корисливо-насильницького злочину, конститутивною характеристикою його має бути визнана безпека людини.

Разом з тим слід зробити уточнення відносно того, який зміст має майновий інтерес потерпілого при вчиненні дій, що підпадають під ознаки основного (базового) складу розбою, тобто у якому вигляді майно у даному випадку є предметом злочину. У ст.187 КК України, ст.175 КК Республіки

Вірменія йдеться про чуже майно взагалі і не уточнюється, яке саме майно тут мається на увазі, але предметом розбою можна визначити майно у значенні речі зовнішнього матеріального світу, що має свою вартість, володіє низкою певних споживчих властивостей, ознак і належить на праві власності окремій особі, якій закон забезпечує можливість використати це майно на власний розсуд за умов, що винна особа не має ні дійсного, ні передбачуваного юридичного права на користування цим майном як своїм власним [236; 246].

Водночас наші попередники звертали увагу на те, що в кримінальних кодексах багатьох держав прямо вказується на те, що розбій може бути вчинений лише з метою заволодіння рухомим майном, а в деяких кодексах ця вказівка ще точніша – з метою заволодіння рухомою річчю. Наприклад, у ст. 176 КК Латвійської Республіки розбій визнається як викрадення чужого рухомого майна, а в ст. 179 КК Грузії – як напад з метою привласнення чужої рухомої речі, у § 249 КК ФРН – як заволодіння чужою рухомою річчю, поєднане із застосуванням насильства [63, 165; 172; 184]. Тобто не тільки при вчиненні злочинів, передбачених спеціальними складами розбою, але і при вчиненні розбою, передбаченого основним (базовим) складом, предметом злочину доцільно визнавати чужу рухому річ або чуже майно у вигляді рухомої речі (права на неї), при посяганні на які злочинець ставить у небезпеку їх законний обіг.

Таким чином, при вчиненні діянь, передбачених загальною як ст.187 КК України (ст.175 КК Республіки Вірменія), так і спеціальними складами розбою, основними безпосередніми об'єктами розбою слід визнати особисту безпеку та майнову безпеку у сфері обігу конкретного майна. Відповідно, предметом розбою є певні чужі рухомі речі чи право на останні, відповідальність за дії з метою заволодіння якими встановлюється чинним кримінальним законодавством.

Що стосується додаткового обов'язкового об'єкта розбою, то в літературі як такий іноді визнається життя і здоров'я особи. З такою позицією навряд чи

можна погодитися, адже згідно з існуючою практикою посягання на життя не охоплюється складом розбою та веде до подвійного інкримінування. «Умисне вбивство під час розбою, по суті, є одним злочином, передбаченим п.6 частини 2 статті 115 КК, тобто вбивством з корисливих мотивів. Склад цього злочину є спеціальним по відношенню до складу розбою, і конкуренція між ними вирішується на користь першого, як це загальноприйняте в кримінальному праві України. Кваліфікація цього злочину за сукупністю є порушенням конституційного принципу «за один злочин одна відповідальність» [247, с.51]. До того ж умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких настала смерть у ході розбою, може бути оцінено за ч. 2 ст. 121 КК України і відповідною (крім ч. 4 ст.187 КК України) частиною ст. 187 КК України. В запропонованому варіанті кваліфікації двічі не враховано наслідок у вигляді заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Такий підхід повністю відповідає дотриманню принципів недопустимості подвійного інкримінування, точності та повноти кваліфікації» [248, с. 218].

У зв'язку з цим В.О. Владимиров надав таке досить чітке пояснення: «Насильство, що застосовується при розбійному нападі, може спричинити потерпілому тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я, і таке насильство цілком охоплюється складом розбою та не потребує самостійної кваліфікації. Інша річ – умисне або навіть необережне заподіяння смерті. Вбивство, тобто посягання на життя людини, не охоплюється складом розбою, оскільки смерть потерпілого ні як основні або кваліфікуючі ознаки розбою законом не передбачені саме тому, що життя особи не утворює об'єкт посягання при розбої, і вбивство (або посягання на нього) знаходиться за межами цього складу і утворює самостійне діяння, що потребує самостійної кваліфікації. Включення в структуру об'єкта розбою життя людини неминуче призведе до того, що вбивство, в т.ч. з корисних мотивів, буде ознакою розбійного нападу, хоча очевидно, що вбивство, будучи найбільш тяжким злочином проти особи, ніяк не може бути лише складовою частиною іншого, менш суспільно

небезпечного злочину, зокрема такого майнового злочину, яким є розбій» [241, с.61].

Як вже зазначалося, обов'язковим об'єктом розбою є не життя, а безпека життя потерпілого. Що стосується посягання на здоров'я під час розбійних дій, то оскільки розбій вважається закінченим вже з моменту поставлення в небезпеку здоров'я потерпілого, об'єктом такого розбою також слід вважати безпеку особи. Тобто додатковим об'єктом розбою є не життя і здоров'я потерпілого, а його особиста безпека та його психічна і тілесна недоторканність.

Предметом розбою є або чуже майно у вигляді рухомої речі (права на річ), або речі спеціального призначення, котрі в літературі також називаються як «предмети матеріального світу з особливим режимом обігу».

З урахуванням викладеного вважаємо, що безпосередніми об'єктами розбою є безпека особи та безпека у сфері обігу певних рухомих речей. Предметом розбою є певні чужі рухомі речі, відповідальність за дії з метою насильницького заволодіння якими встановлюється кримінальним законодавством.

2.2. Об'єктивна сторона складу розбою

Діяння, аби бути злочинним, повинне будь-яким чином об'єктивуватися зовні. Саме в зовнішніх проявах виражаються особливості того чи іншого злочину. Зовнішній прояв злочину в науці кримінального права називається об'єктивною стороною злочину, ознаки якої передбачаються у відповідному складі злочину. У зв'язку з цим при дослідженні об'єктивної сторони необхідно мати чітке уявлення про те, що саме дослідники тут мають на увазі – об'єктивну сторону злочину як явища реальної дійсності чи ознаки об'єктивної сторони, сформульовані у складі злочину.

Об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують зовнішній

прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання.

Усі ознаки об'єктивної сторони складу злочину, з точки зору їх описання (закріплення) в диспозиціях статей Особливої частини КК, прийнято поділяти на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні.

До обов'язкових ознак належать діяння у формі дії або бездіяльності, до факультативних – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діяннями і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину.

Поділ на обов'язкові та факультативні ознаки об'єктивної сторони можливий лише тоді, коли йдеться про склад злочину, тобто про сукупність ознак, сформульованих у законі. Що ж стосується злочину як явища реальної дійсності, як конкретного акту поведінки людини, то всі зазначені його компоненти є обов'язковими, присутні при вчиненні будь-якого конкретного злочину, незалежно від того, чи передбачені вони ознаками складу, чи ні.

Тому, незважаючи на те, що злочин як явище реальної дійсності та склад злочину як наукова абстракція, як сукупність сформульованих у законі ознак перебувають у тісному зв'язку, навряд чи доцільно їх змішувати.

Однак, так вже склалося в кримінально-правовій літературі, що основний наголос при характеристиці злочину ставиться, як правило, на ознаки складу злочину, а істотні риси того чи іншого суспільно небезпечного діяння як явища реальної дійсності випускаються з уваги, що навряд чи є правильним.

Характеризуючи об'єктивну сторону розбою, необхідно чітко визначитися відносно того, що дослідники мають на увазі - об'єктивну сторону злочину як явища реальної дійсності чи об'єктивну сторону складу злочину як законодавчої конструкції, сформульованої в законі.

Як зазначає В.М. Кудрявцев, з реальними явищами не слід змішувати поняття про ці явища. Поняття злочину, так само як і поняття складу злочину, є науковою абстракцією і, відповідно, містить ознаки, загальні для всіх злочинів.

При цьому різниця між поняттям злочину і поняттям складу злочину полягає в різному виборі і групуванні істотних ознак злочинного діяння» [249, с. 44-45].

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішній вираз злочину, який характеризується суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням та наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, засобами вчинення злочину. Вони мають місце завжди й у всіх випадках вчинення злочину, незалежно від того, яким чином сформульовано ознаки складу.

Об'єктивна сторона злочину – це процес суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт, послідовного розвитку тих подій і явищ, що починаються із злочинного діяння суб'єкта і закінчується настанням злочинного наслідку чи загрозою його настання.

Невідповідність ознак складу злочину елементам реального діяння є підставою для вдосконалення дефініції основного складу кримінального правопорушення.

Основний склад розбою, сформульований у законі України та Вірменії як «напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя або здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства» (ст.187 КК України), або «напад з метою розкрадання чужого майна, вчинений із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою його застосування» (ст.175 КК Республіки Вірменія).

Така конструкція основного складу розбою є традиційною як для українського кримінального законодавства, так і для більшості кримінальних кодексів колишніх радянських республік та пострадянських держав. «У підсумку, насильство, при вчиненні розбою, є не чим іншим, як способом протиправного вилучення чужого майна.

Серед усіх відомих способів злочинного вилучення майна з чужого володіння, означений є найбільш небезпечним, тому що виконане у такий спосіб діяння спричиняє подвійну шкоду – фізичну (психічну) та майнову.

Складністю названого способу викрадення обумовлюється низка проблемних питань кримінально-правової характеристики розбою, зокрема, викликає сумнів аксіоматичність законодавчого визначення цього злочину та завидна одностайність при визначенні часу його закінчення. Далі, пропонуються протилежні за змістом рекомендації щодо кваліфікації умисного вбивства, вчиненого у ході розбою, не зовсім точно та неповно проводиться відмежування розбою від насильницького грабежу та вимагання» [247, с.49-50].

Основними елементами порівняння у доктрині та кримінально-правовій практиці при аналізі складу розбою є:

- викрадення чужого майна;
- напад;
- насильство, небезпечне для життя і здоров'я особи або загроза такого насильства.

З нашої точки зору (вперше про це писав в українській літературі В. Куц), одночасне посилення у складі розбою про напад і насильство є результатом невдалої редакції статті закону, де термін «напад» взагалі є зайвим, оскільки при вчиненні розбою не може бути нападу без насильства, тоді як може бути насильство, яке відповідно до закону і правозастосовної практики належить до розбою, але його неможливо охопити категорією «напад» [250-251].

При вдосконаленні ознак складу розбою перш за все слід виходити з того, що розбій – це різновид викрадення. У свою чергу, викрадення як родова категорія характеризується в літературі взаємозв'язком дії і предмета.

Дія полягає у заволодінні шляхом фізичного вилучення, а предметом є будь-які предмети матеріального світу, яким властивий рухомий стан, тобто які можуть бути вилучені і переміщені відразу в інше місце.

Вилучення – це виведення певного рухомого предмета (майна, права на майно тощо) із законного володіння проти або поза волею законного володільця, при цьому винний не має жодних прав щодо зберігання, розпорядження, управління або доставки предмета посягання. Специфіка вилучення при розбої

полягає в тому, що дії, спрямовані на викрадення певних рухомих предметів, здійснюються за допомогою небезпечного для життя чи здоров'я насильства або погрози таким [252].

При характеристиці розбою як злочину, що вчиняється в реальній дійсності, слід враховувати те, що частіше за все він не закінчується лише створенням небезпеки для об'єктів посягання.

У більшості випадків розбій виражається у реальному заволодінні предметами посягання та реальному спричиненні шкоди особі, яка піддана насильству, при цьому в усіх випадках розбійних діянь настають наслідки від обох взаємопов'язаних дій у вигляді заподіяння фактичної шкоди або у вигляді створення небезпеки, реальної можливості заподіяння фактичної шкоди.

Так, у м. Львові О. зайшов в приміщення аптеки, де зайшов за торговий прилавок та пригрозивши провізору-стажисту застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я останнього, що виразилось у демонстративному показі предмета, схожого на пістолет, який він тримав у правій руці, наказав вказати місце знаходження грошових коштів. Дізнавшись, що готівка знаходиться в шухляді касового апарату, О. дістав з шухляди касового апарату гроші в сумі 16000 грн. Заволодівши грошима, О. вибіг з приміщення аптеки і скрився [253].

Крім того, слід звернути увагу і на те, що обидві складові розбою – насильство та вилучення предметів посягання – можуть здійснюватися як відкрито, так і таємно [40, 63, 212, 252].

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішній вираз) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діями та суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, а також вибірково застосованими засобами вчинення злочину [254, с. 116].

З точки зору М. Панова, ці ознаки притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності. Вони мають місце завжди і в усіх випадках, коли вчиняється злочин [255, с. 121-129].

Наведене тим більш актуалізується в аспекті надання характеристики розбою, оскільки склад цього злочину належить до так званих усічених складів, а це призводить до того, що в літературі нерідко такому злочину, як розбій надається і «усічена» характеристика.

Злочином у науковій літературі визнається конкретний акт вольової поведінки людини, вчинений під контролем її свідомості.

Найважливішим компонентом злочину та ознакою складу злочину є діяння, що становить ядро злочину і є суспільно небезпечним у певних умовах місця, часу, обстановки протиправним актом зовнішньої поведінки особи.

Слід зауважити, що термін «діяння» вживається в КК України, теорії і правозастосовній практиці у двох значеннях: 1) для визначення у ст. 11 КК поняття «злочин», тобто як синонім поняття «злочин»; 2) для характеристики діяння як одного з компонентів об'єктивної сторони злочину, яке може виражатися у формі дії або бездіяльності.

Саме діяння є ключовим компонентом будь-якого злочину і обов'язковою ознакою його складу. Воно може бути виражене у вигляді конкретного акту людської поведінки або сукупності таких актів.

Поняття діяння визначається як акт поведінки людини, якому притаманні:

а) суспільна небезпечність; б) протиправність; в) конкретність; г) свідомість; д) вольове виявлення [252]. Суспільна небезпечність діяння, яке визнається кримінальним правопорушенням, полягає у спричиненні істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози заподіяння такої шкоди. Суспільна небезпечність органічно притаманна діянню, що й обумовлює необхідність його криміналізації [75].

Дія чи бездіяльність, яка не спричиняє шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або не створює загрози заподіяння такої шкоди, не може

розглядатися як злочин. Тому можна стверджувати, що не існує в реальній дійсності безнаслідкових злочинів, а існують в кримінальному законі склади злочинів, які не містять ознаки наслідків як обов'язкової ознаки даного складу.

Зокрема, не містить ознак наслідків усічений склад розбою, однак це не означає, що в реальному житті розбій не спричиняє ніяких суспільно небезпечних наслідків і що у правозастосовній практиці їх не треба встановлювати.

«Суспільно небезпечні наслідки уособлюють у собі шкоду, що завдається або може бути завдана об'єкту, предмету або потерпілому. Шкода, заподіяна предмету злочину та потерпілому, більш конкретна і піддається встановленню та фіксації; вона має значення для матеріального складу злочину як елемент об'єктивної сторони злочину. Шкоду, заподіяну об'єкту злочину, важче певним чином визначити чи виміряти. Проте в усіх цих випадках об'єкту кримінально-правової охорони завдається шкода, яка і є суспільно небезпечним наслідком злочину в розрізі суспільного аспекту. Таким чином, вчинення суспільно небезпечного діяння завжди пов'язано з порушенням певних суспільних відносин і завданням шкоди соціальній справедливості» [256, с.79].

Протиправність діяння означає, що злочином визнається тільки те діяння, що передбачене Кримінальним кодексом України.

Тому для наявності об'єктивної сторони злочину необхідно, аби діяння було передбачене конкретною статтею Особливої частини КК України (КК Республіки Вірменія). Такий злочин, як розбій передбачено безпосередньо кількома статтями КК України та КК Республіки Вірменія – ст.187 КК України, ст.175 КК Республіки Вірменія, частиною третьою ст. 262, частиною третьою ст. 308, частиною третьою ст. 312, частиною третьою ст. 313, частиною третьою ст. 410, частиною другою ст. 433 КК України (частинами другою та третьою ст.234, частинами другою та третьою ст.238, частинами другою та третьою ст.269 КК Республіки Вірменія). Водночас низка діянь, які в реальній дійсності можуть мати характер розбійного посягання, кваліфікуються за іншими

спеціальними складами злочинів, які, хоча й не містять поняття «розбій», але генетично пов'язані з ним (піратство тощо).

Діяння завжди має конкретний характер. Воно становить собою конкретний акт поведінки людини, який відбувається в певній обстановці, місці й часі і завжди втілюється в конкретній дії чи бездіяльності. Конкретність дії при вчиненні розбою обумовлена також конкретним предметом посягання, тобто тією конкретною річчю, якою прагне заволодіти винна особа, бо це прямо визначає кваліфікацію діяння за тією чи іншою статтею, що передбачає відповідальність за розбій або інше діяння, генетично пов'язане з ним, але передбачене в якості іншого злочину. Однак існуюча конструкція складу розбою викликана таким першочерговим завданням, як кримінально-правова охорона особистості від зазіхань на її життя і здоров'я [257, с.22].

Як зазначає Б.С. Волков, без конкретної дії (бездіяльності) немає вольового акту. Вольовий акт знаходить своє відображення у свідомих діях, спрямованих на досягнення певної мети [258, с. 35].

Діяння – це свідомий акт поведінки людини, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості людини об'єктивного світу. Тому не є діянням у кримінально-правовому значенні такі з них, що не контролюються свідомістю, навіть якщо наслідки таких діянь були б суспільно небезпечними. Діяння повинно бути також вольовим, тобто проявом волі особи, коли вона діє з певних мотивів, переслідує певні цілі. Таким чином, як зазначає Н.М. Ярмиш, воля є необхідною умовою активності особи. Вона проявляється в реалізації прийнятого рішення, у здатності керувати собою та своїми психічними функціями. Свідомість і воля – не одне і те ж. Але воля невід'ємна від свідомості, по суті, є її функцією. Говорячи мовою поезії, воля – це думка, яка переходить у справу [258, с. 13-15]. При цьому воля як налаштованість особи на вчинення тих чи інших дій і реалізацію прийнятого рішення не може бути без певної мети, яку не слід розглядати як виключно суб'єктивний момент

певного діяння, оскільки реалізація цієї мети об'єктивується шляхом здійснення винною особою реальних дій [260].

Отже, кожному розбійному діянню як явищу реальної дійсності притаманні суспільна небезпечність, протиправність, конкретність, свідомість і воля, спрямована на досягнення мети.

В науці кримінального права діяння поділяється на дію та бездіяльність.

Дія – це активна, свідома, суспільно небезпечна, протиправна, конкретна, вольова активність суб'єкта злочину [261]. Вона є найбільш поширеною формою суспільно небезпечного діяння. Більшість злочинів, передбачених Особливою частиною КК України та Республіки Вірменія, можуть бути вчинені тільки шляхом дії [262]. До таких злочинів належить і розбій.

В літературі зазначається, що дія може полягати в одному (одиначному) русі тіла або в їх множинності. Рухи тіла, що становлять дію, повинні мати цілеспрямований характер і, отже, поєднуватися метою в єдиний вольовий акт поведінки. Мета як і об'єкт злочину відокремлює дію, обмежує обсяг і межі дії, визначає її предметний зміст. Інакше кажучи, рухи тіла утворюють дію в кримінально-правовому розумінні, коли вони контролюються свідомістю і спрямовуються волею особи на певний об'єкт [40, с. 121].

Водночас в теорії кримінального права предметом дискусії є питання про те, чи є дія сил природи та механізмів, яку використовує винна особа, дією самої винної особи, чи це вже перебуває за межами її дії.

Аналізуючи ці позиції, М.С. Грінберг доходить такого цікавого висновку: «Вбачається, що це питання не піддається однозначному вирішенню. Істотним є таке: чи контролює людина розв'язаний нею хід подій з використанням сил природи, або втрачає цей контроль. В останньому випадку дія закінчується рухом тіла, яким людина відкриває шлях дії (скидає жертву під потяг, натискає спусковий гачок пістолета тощо). У першому ж випадку сили природи діють під її (людини) контролем і входять у зміст дії» [263, с.64].

Принципово погоджуючись з М.С. Грінбергом, що до змісту дії входять впливи сил природи, що контролюються особою, слід приєднатися до позиції, що можливі ситуації, коли винна особа, хоча і не контролює виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, але свідомо використовує їх наслідки для досягнення злочинного результату, який неможливо було б досягнути без цього використання, і саме з урахуванням цих обставин вона свідомо прагнула досягнути злочинного результату. Відомо, що «кримінально-правове значення обстановки вчинення злочину, обумовлене її здатністю впливати на суспільну небезпеку злочину, полягає в тому, що вона може перетворювати відповідне злочинне діяння в його кваліфікований вид» [264, с.113].

Злочинну дію в науці прийнято поділяти на просту і складну. Проста дія характеризується тим, що вона складається з одного акту поведінки людини і завдає шкоду одному об'єкту.

Отже, розбій у реальній дійсності є складним злочином, який складається з двох взаємопов'язаних дій:

- 1) нападу, небезпечного для життя чи здоров'я особи у вигляді насильства чи погрози таким;
- 2) заволодіння чужим майном у вигляді рухомої речі або окремими речами спеціального призначення чи дії, яка спрямована на заволодіння такими речами.

Ці дві взаємопов'язані дії відбивають сутність розбою, де одна дія (застосування насильства або погроза таким) є допоміжною дією, а інша дія (спрямована на негайне заволодіння певними речами) – основною дією. Вважається, що об'єкт допоміжної дії є додатковим обов'язковим, об'єкт основної дії – безпосереднім основним об'єктом [40].

Поряд з цим, ми вже підкреслювали, що розбій є насамперед насильницьким злочином, оскільки основною дією є насильство, спрямоване на заволодіння майном. Якщо користуватися логікою примату корисливої мети та

мотивів при криміналізації діяння, ми повинні віднести до корисливих злочинів навмисне вбивство з корисливих спонукань чи викрадення людини з корисливих мотивів (пункт 6 частини 2 ст.115, частина 2 ст. 146 КК України) та ще 27 складів злочинів, які прямо вказують на корисливий мотив як обов'язкову ознаку.

Специфіка конструкції складу розбою полягає не в корисливій спрямованості дії, а в тому, що як ознаки об'єктивної сторони злочину вона одночасно вказує на дві його особливості – напад і насильство, що породило в науці кримінального права дискусії з приводу співвідношення понять «напад» і «насильство» [55, 247].

«Кримінальний закон містить пряму вказівку на насильницький спосіб вчинення злочину (коли саме певний спосіб вчинення надає діянню характер суспільно небезпечного чи дозволяє відмежовувати його від інших діянь), або розуміння такого способу вчинення злочину впливає зі змісту самої кримінально-правової норми (при можливості вчинення злочину різними способами тощо). Насильницький спосіб вчинення злочину є умовою диференціації кримінальної відповідальності у тому числі в межах одного і того ж складу злочину» [265, с.144].

Це насильство може бути як фізичним, так і психічним. Значущість полягає у тому, що як форма реалізації агресивної активності, що є парафією кримінологів та фахівців у галузі насильства в родині [266], кримінальне насильство визначається «як передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, що скоюється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі» [267, с.214].

Напад як ознака розбою нерозривно пов'язаний із застосуванням або, щонайменше, із загрозою негайного застосування небезпечного насильства.

Так, у травні 2018 р. Д. в масці і з карабіном увірвався у відділення банку HSBC в Єревані, вистрілив в повітря і почав вимагати у співробітників 500 тисяч доларів. При ньому були незаконно придбана граната і мисливський ніж, Йому чинив опір охоронець, співробітник охоронної фірми Г. Д. завдав йому смертельне поранення. Він спробував вбити і другого охоронця – А. [268].

Розбійним може бути лише такий напад, який супроводжується з насильством, що становить реальну небезпеку для життя або здоров'я особи, яка є потерпілою від нападу [269]. Тобто різниця лише в тому, що напад – це специфічна форма небезпечного насильства, а точніше – одна з форм, зміст якої наповнює насильство. На користь останньої позиції наводяться і такі аргументи, що напад при розбої є способом заволодіння майном і є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони розбою, що фізичне або психічне насильство – це необхідна складова нападу, а суть розбою полягає саме в нападі, пов'язаному з насильницьким способом дій.

А тут взагалі важко зрозуміти, яким же чином відрізнити ці поняття.

Цілком погоджуючись з тим, що одночасне посилення у складі розбою на напад і насильство є результатом не стільки невдалої редакції статті закону [224, с.5], скільки політично обумовленим прагненням диференціації розбою та бандитизму, підтримуємо точку зору, що термін «напад» у тексті ст.187 КК України та 175 КК Республіки Вірменія є, взагалі, зайвим. Отже, визначаються наступні ознаки насильства як способу вчинення злочину: «1) це умисний; 2) протиправний; 3) енергетичний (фізичний) та/або інформаційний (психічний) вплив на іншу людину; 4) шляхом дії або через бездіяльність; 5) всупереч або поза волі потерпілого; 6) здатний заподіяти смерть, фізичну та/або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини» [265, с.150].

Стверджується, що за змістом закону і відповідно до правозастосовної практики при вчиненні розбою не може бути нападу без насильства, тоді як може бути насильство, що підпадає під ознаки складу розбою, але його неможливо віднести до категорії «напад». Тобто поняття «напад» не в змозі

охопити всі ті насильницькі дії, які підпадають під ознаки складу розбою, оскільки в цьому випадку «напад» і «наси́льство» співвідносяться як частина і ціле. Напад – це раптовий, короткочасний, агресивний, несподіваний для потерпілого вплив за допомогою фізичної сили нападника. У 2018 р Касаційний кримінальний суд України вказав, що однією з характеризуючих ознак розбою є саме насильство, метою якого є намір одразу подолати опір потерпілого й упередити його протидію нападу. Агресивність й спрямованість таких дій на подолання опору по відношенню до особи, яка зазнала нападу, є відмінною ознакою від грабежу.

Таким чином, при розмежуванні грабежу та розбою визначальним є не тільки наслідки, що настали в результаті застосування насильства до потерпілого, але й сам спосіб дії винних осіб [270].

Слідчо-судова практика визнає розбійними також інші дії, які не підпадають під ознаки нападу у власному його розумінні (введення отруйних, сильнодіючих речовин в організм потерпілого). Поруч з цим доречність визнання таких видів насильства нападом як активною, агресивною дією, спрямованою на вилучення майна. На підставі викладеного слід погодитись з висновком, що термін «напад» доцільно вилучити з тексту ст. 187 КК України. У ст. 175 КК Республіки Вірменія розбій визначається також як напад з метою викрадення, поєднаний з насильством. Специфіка будь-якого викрадення полягає в тому, що при його вчиненні фізичне вилучення майна або інших предметів здійснюється проти або поза волею законного володаря. «Злочинна дія у викраденні виражається у такій діяльності, яка вчиняється за допомогою самовільного переміщення речі з чужого володіння у володіння винного. Звідси насильницькі різновиди викрадення – розбій і грабіж, поєднані з насильством, полягають у такому вилученні майна із чужого володіння, яке забезпечується пригніченням волі потерпілого фізичним або психічним насильством» [241, с. 33].

Предмети злочинів, що передбачаються складами розбою як в КК України, так і в КК Республіки Вірменія та кодексах зарубіжних країн, мають конкретні фізичні ознаки та рухомий вигляд. Тобто об'єктивні ознаки викрадення полягають у протиправному заволодінні шляхом фізичного вилучення рухомими предметами матеріального світу всупереч або поза волею власника чи іншого володільця із застосуванням насильства або без такого.

Момент же закінчення розбою визначається моментом нападу на потерпілого з метою розкрадання. Теоретичні міркування з приводу «складу небезпеки» суперечать законодавчому визначенню поняття розкрадання, а тому є не самодостатніми.

«Момент закінчення розбою повинен бути визначений, як і в інших формах розкрадання, з моменту реальної можливості розпорядитися викраденим. Для потерпілого цей момент пов'язаний із заподіянням майнової шкоди» [40, с. 35].

Але такий підхід, вирішуючи одну проблему, одночасно породжує іншу. Безумовно, ми приєднуємося до позиції, що якщо таким чином буде закінчено дискусію про співвідношення понять «напад» і «насильство», але неминуче виникне інша дискусія про доцільність зміни ознак усіченого складу розбою шляхом надання йому ознак так званого матеріального складу, адже для вітчизняного законодавства традиційним є особливий підхід до визначення такого різновиду викрадення, як розбій.

Як зазначає В.О. Владимиров, особлива законодавча конструкція складу розбою дозволяє найбільш виразно показати його підвищену небезпеку через спрямованість одночасно на два об'єкти, один з яких — особа — підлягає посиленій охороні законом. Тому вже з моменту заподіяння шкоди особі потерпілого розбій визнається юридично виконаним, навіть якщо через причини, не залежні від волі винного, йому і не вдалося досягти наміченої мети і заволодіти майном [241, с. 85].

Отже, особлива суспільна небезпека розбою, яка полягає в посяганні на такий об'єкт, як безпека особи, викликає сумнів у доцільності конструювання складу цього злочину як звичайного викрадення [40].

Певним прикладом тут може бути конструкція складу розбою, передбаченого ст. 207 КК Республіки Білорусь, а саме: «Насильство або погроза насильством з метою безпосереднього заволодіння майном (розбій)».

У такому вигляді склад розбою більше говорить про те, що цей злочин проти особи, а не майновий злочин.

З іншого боку, при всіх недоліках формулювання складу розбою як нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного з насильством, що є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, чи погрозою таким насильством, на жаль, робить переважний акцент на майновому характері даного злочину.

Тому вдосконалювати формулювання базового складу розбою в КК України та КК Республіки Вірменія потрібно, виходячи з тієї конструкції, яка має місце у чинному законі про кримінальну відповідальність. Оптимально сконструйований склад злочину – запорука результативної протидії злочинності. І навпаки, прорахунки, допущені на етапі побудови складу злочину, призводять до спотворення ідеї заборони суспільно небезпечної поведінки і, як наслідок, або помітно знижують ефективність застосування кримінального закону, або і зовсім зводять його застосування нанівець [271, с. 3].

Підсумовуючи визначене стосовно насильства та нападу у диспозиції основного складу розбою, зазначимо наступне.

Поняття фізичного насильства при розбої передбачає вирішення кількох проблем: по-перше, вирішення проблеми обсягу даного поняття, його теоретичного і законодавчого осмислення, тлумачення; по-друге, проблеми критеріїв небезпеки насильства для життя або здоров'я потерпілого; по-третє, усвідомлення факту насильства самим потерпілим, тобто відкритого або

таємного насильства. У цьому випадку слід більш ретельно звернути увагу на склад розбою.

Як вірно підкреслює з цього приводу О.Л. Гуртовенко, «...якщо правова культура в межах тієї чи іншої юрисдикції претендує на високий рівень, то в цій правовій культурі мають бути сформовані сталі уявлення щодо низки ключових юридичних питань (культуроутворюючі ідеї, у тому числі поняття, парадигми)» [272, с. 19].

Інакше кажучи, наявність термінологічної визначеності в законодавстві – неодмінна умова його якості.

Суттєвим недоліком чинного кримінального законодавства України та Республіки Вірменія є занадто широке і свавільне використання у його арсеналі оціночних ознак без належного розкриття їх змісту.

Поодиноким випадком розглядуваної проблематики є питання так званої кримінальної агресії [273, с. 21].

За підрахунками одного з провідних російських кримінологів А.І. Долгової, нараховується приблизно 100 статей Особливої частини КК РФ, які або прямо полягають у застосуванні фізичного чи психічного насильства, або практично бувають пов'язані з таким насильством, чи зорієнтовані на його застосування [274, с. 10].

Кількісно ситуація в чинному кримінальному законодавстві України є приблизно ідентичною.

До прикладу, в одному із останніх вітчизняних дисертаційних досліджень кримінально-правової спрямованості також йдеться про те, що «...значна частка злочинних посягань в нашій державі пов'язана із застосуванням до людини насильства як способу вчинення злочину, а також як складової механізму реалізації інших форм протиправного впливу на людину, зокрема примусу.

Спектр його проявів охоплює практично всі суспільні відносини, що знаходяться під кримінально-правовою охороною» [275, с. 1].

Водночас, не зважаючи на поширеність і небезпечність зазначеного явища, категорія «насильство» в національному кримінальному законодавстві вживається безсистемно.

У нормах, що передбачають відповідальність за ті чи інші форми застосування насильства, не характерний уніфікований підхід до їх побудови та змісту. Відсутня й легальна дефініція «насильства» на рівні КК України та КК Республіки Вірменія.

Немає єдності щодо змісту та визначення категорії «насильство», її кримінально-правового значення, кваліфікації відповідних злочинних діянь і у поглядах учених.

Вказані обставини породжують суттєві, іноді системні помилки та труднощі в застосуванні кримінального закону.

Через широту обсягу проблеми та лімітованість меж представленого наукового дослідження, далі дозволимо собі більш детально проілюструвати її наявність на такому окремому складі злочину, як розбій (ст. 187 КК України).

Насильницьке заволодіння матеріальними благами – найдавніший спосіб незаконного збагачення, який набуває все більших обертів в умовах соціально-економічного колапсу та масового зубожіння переважної більшості населення нашої держави.

У комплексному дослідженні феномену корисливої насильницької злочинності, проведеному Б.М. Головкіним, акцентується увага на наступних її параметрах:

1) фіксується стабільно негативна тенденція до зростання розмірів корисливої насильницької злочинності у державі;

2) зберігається значна питома вага корисливої насильницької злочинності у структурі усієї злочинності (майже десята частина);

3) середні показники латентності корисливої насильницької злочинності становлять 54 %;

4) має місце цілковите переважання злочинів проти власності у структурі корисливої насильницької злочинності;

5) спостерігається груповий характер корисливої насильницької злочинності (із неї 2/3 складають разові низькодохідні посягання у громадських місцях і 1/3 - повторні високодохідні посягання на організованій і професійній основі);

6) рецидив корисливих насильницьких злочинів у 2-3 рази вищий від середньостатистичного [38, с. 381].

Вищенаведене свідчить про те, що охарактеризований вид асоціальної активності становить справжню загрозу для українського соціуму.

На нашу думку, не остання роль в існуючому стані справ належить вадам законодавчої техніки, допущеним при конструюванні кримінально-правових заборон у даному сегменті суспільних відносин, що й спробуємо показати далі.

Так, складовою корисливої насильницької злочинності традиційно виступає розбій (ст. 187 КК України).

За справедливим зауваженням О.О. Горішнього, «...серед різних форм злочинних посягань на охоронювані кримінальним законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбій є одним із найнебезпечніших злочинів. Це зумовлено тим, що при розбої посягання на основний об'єкт здійснюється шляхом посягання на особу, тоді як відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю» [40, с. 1].

Аналогічних поглядів дотримується й О.І. Бойцов, який пише, що «...за способом вчинення розбій – найбільш небезпечна форма викрадення, бо вилучення майна в даному випадку здійснюється через насильство над особистістю, що загрожує заподіянням шкоди її здоров'ю або навіть смерті» [276, с. 459].

З положень ч. 1 ст. 187 КК України вбачається, що в якості однієї з трьох ознак розбою (поряд із нападом та метою заволодіння чужим майном) кримінальний закон називає застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або погрозу застосування такого насильства.

Дана ознака по суті є базовою, оскільки, наприклад, саме «...за ступенем застосованого насильства, а не за інтенсивністю нападу розрізняють насильницький грабіж і розбій» [277, с. 21].

Той факт, що законодавець називає цю конструктивну ознаку розбою, однак ні в тексті самої ст. 187 КК України, ні в тексті інших статей Особливої частини КК України, ні в Загальній частині КК України не розкриває її зміст, змушує нас звернутися за відповідними роз'ясненнями до Верховного Суду України.

Так, згідно із п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. №10, «...небезпечне для життя чи здоров'я насильство – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення [278].

Як бачимо, Верховний Суд України, коли йдеться про заподіяння тілесних ушкоджень, намагається тлумачити насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я, за допомогою медичних показників, які досить детально прописані в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених МОЗ України [279].

Однак, коли йдеться про небезпечне для життя чи здоров'я насильство, що виразилося в «інших насильницьких діях», які не супроводжувалися тілесними ушкодженнями, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх

вчинення, виникає більше запитань, ніж відповідей. В цій частині Верховний Суд України обмежується наведенням «скупого» прикладу, зазначаючи в тому ж п. 9 аналізованої постанови, що до інших насильницьких дій слід відносити, зокрема, «...насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо» [278].

Приблизно так само тлумачаться «інші насильницькі дії» при розбої і в постанові Пленуму Верховного Суду РФ «Про судову практику у справах про крадіжку, грабїж, розбій» від 27 грудня 2002 р. №29 [280]. Згідно із п. 23 вищезазначеної постанови, «...у випадках, коли в цілях викрадення чужого майна в організм потерпілого проти його волі або шляхом обману введена небезпечна для життя чи здоров'я сильнодіюча, отруйна або одурманююча речовина з метою приведення потерпілого в безпорадний стан, вчинене повинно кваліфікуватися як розбій» [280].

Щодо «погрози» застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, то згідно з п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності», вона «...полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки)» [279].

Досить розгорнута характеристика «погрози» застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, міститься у одній із постанов Касаційного Суду Республіки Вірменія.

Так, з положень п. 18 постанови Касаційного Суду Республіки Вірменія у справі ЕЭД/0091/01/11 від 15 лютого 2013 р. вбачається, що «...загроза застосування насильства, небезпечного для життя, є різновидом психологічного насильства і може проявлятися різними способами: мовленням, жестами,

демонстрацією зброї або предметів, використовуваних як зброї або вчиненням інших дій, які виходячи з конкретних обставин справи, представляють реальну загрозу для життя або здоров'я потерпілого... Коли зброю або предмет, використовуваний в якості зброї, фактично не було застосовано, але в конкретній ситуації вони створили реальну загрозу для життя чи здоров'я потерпілого (наприклад, під час нападу злочинець торкається зброєю або предметом, що використовуються в якості зброї, до живота, горла інших життєво важливих органів потерпілого), діяння необхідно кваліфікувати як розбій. Цей висновок ... ґрунтується на тих обставинах, що в описаному випадку створюється реальна небезпека для життя і здоров'я потерпілого, так як в будь-який момент, у тому числі, у разі надання потерпілим опору або спроби втечі, умисні чи необережні дії злочинця можуть завдати шкоди життю або здоров'ю потерпілого» [281].

Поряд із цим, проаналізований нами масив 200 кримінальних справ із Єдиного державного реєстру судових рішень України та кримінальної статистики Республіки Вірменія, показав, що в переважній більшості випадків, коли застосовується ст. 187 КК України чи ст.175 КК Республіки Вірменія, мова йде про заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, а не про інші насильницькі дії чи погрозу застосування насильства. Класичні типи погрози предметами, які схожі на вогнепальну зброю, у час фатального розповсюдження нелегальної зброї в наших країнах мають менш виражений характер.

Наші спостереження збігаються і з результатами емпіричного дослідження, проведеного О.О. Горішнім. Так, в своїй роботі автор доходить висновків про те, що у 91% випадків при розбої мало місце реальне настання наслідків і лише у 9% випадків - реальна небезпека для життя або здоров'я людини і реальне настання можливості заподіяння майнової шкоди [40, с. 13].

Крім того, має рацію О.І. Рарог у тому, що при розбої «...сумнівним є прирівнювання погрози насильством до його реального застосування. Тому суди

при призначенні покарання змушені корегувати позицію законодавця, караючи реальне насильство суворіше, ніж погрозу його застосування» [282, с. 86].

Таким чином, резюмуючи все вищенаведене, слід дійти наступних висновків.

1. У якості однієї із конструктивних ознак розбою законодавець називає насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, або погрозу застосування такого насильства, однак ні в тексті самої ст. 187 КК України, ні в тексті інших статей Особливої частини КК України, ні в Загальній частині КК України не розкриває їх зміст.

2. В узагальненнях судової практики, що здійснюють вищі судові інстанції, допускається можливість існування самого широкого спектра можливих варіацій «інших насильницьких дій» як складової насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, перелік яких носить відкритий характер, що призводить до порушення принципу юридичної визначеності та ускладнює процес правозастосування.

3. В силу оціночного характеру даної ознаки, суди використовують при кваліфікації вчиненого за ст. 187 КК України такий параметр, як погроза застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, а саме насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи часто зводять до фактичних наслідків у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості.

4. Не доцільно закріплювати в одній частині статті (йдеться про ч. 1 ст. 187 КК України) у якості конструктивної ознаки розбою одночасно насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та погрозу застосування такого насильства, оскільки вони не є однаково суспільно-небезпечними.

Окремим різновидом насильства при розбої є позбавлення або обмеження особистої свободи людини.

Такі дії можуть складати ознаку розбою лише за умови, коли цей вид насильства поєднаний з безпосереднім застосуванням фізичної сили до

потерпілого: зв'язування, насильне ув'язнення в ізольоване приміщення, затикання рота кляпом тощо.

Саме ці фізичні насильницькі дії позбавляють потерпілого можливості чинити активну протидію заволодінню майном, сковують свободу його дій. В тому випадку, коли насильне позбавлення волі створювало небезпеку для здоров'я або життя потерпілого (закриття дихальних шляхів кляпом, що загрожує асфіксією, зв'язування і залишення потерпілого на морозі і т. ін.), воно утворює елемент розбою; в менш небезпечних випадках насильне позбавлення волі утворює елемент грабежу.

Що стосується критеріїв небезпеки насильства для життя або здоров'я потерпілого, то в п. 9 постанови №10 Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. з цього приводу надається таке тлумачення, що небезпечне для життя чи здоров'я насильство – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення.

Таким чином, небезпека насильства при розбої міститься не в наслідках, а в способі вчинення цього насильства, характері дій, які можуть призвести до таких наслідків, як заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження і навіть позбавлення життя. Саме так визначається зміст насильства і в ст. 187 КК України, тобто як насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, а не як таке, що спричинило певні тілесні ушкодження [40, 63].

Психічне насильство при розбої виражається у формі погрози негайно застосувати фізичне насильство, небезпечне для життя або здоров'я потерпілого, тобто вбити, спричинити тяжке, середньої тяжкості чи легке

тілесне ушкодження з розладом здоров'я або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки.

За своїм змістом таке насильство або погроза насильством повинні бути спрямовані лише проти життя або здоров'я особи, яка зазнала насильства. Тому не можуть розглядатися як елемент розбою насильство, спрямоване на знищення або пошкодження майна потерпілого або близьких осіб, погроза вчинити знищення або пошкодження майна або розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці.

Фізичне або психічне насильство при розбої спрямовані на вилучення рухомого майна або речей спеціального призначення, при цьому вилучення може бути здійснене як відкрито, так і таємно. Необхідно лише встановити, що вилучення було результатом застосування небезпечного насильства або погрози таким.

Розбій може містити різноманітні комбінації наслідків, що знаходяться між собою в нерозривній єдності конкретних збитків у вигляді фактичного збитку, що стався, і у вигляді створення небезпеки.

Як свідчить слідчо-судова практика [40] таких комбінацій наслідків при вчиненні розбійних дій може бути чотири основних варіанти, а саме:

- 1) створення небезпеки для життя або здоров'я людини і настання реальної можливості заподіяння майнової шкоди;
- 2) створення небезпеки для життя або здоров'я людини і реальне заподіяння майнової шкоди;
- 3) реальне спричинення тілесних ушкоджень або позбавлення життя і настання реальної можливості заподіяння майнової шкоди;
- 4) реальне спричинення тілесних ушкоджень або позбавлення життя і реальне заподіяння майнової шкоди.

Слідчо-судова практика при визнанні особи винною у вчиненні розбою чітко та ретельно встановлює всі притаманні цьому злочину елементи, а саме: факт вчинення допоміжної та основної дії, настання наслідків від кожної із

взаємопов'язаних дій, наявність причинного зв'язку між діями винної особи та наслідками, що настали, час, місце, спосіб та засоби вчинення злочину.

І таке має місце в кожній з вивчених автором кримінальних справ. У зв'язку з цим вважаються неповними характеристики розбою, які надаються у підручниках та науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу України, коли характеризуються практично лише допоміжна дія та додатковий обов'язковий об'єкт, а основний безпосередній об'єкт та основна дія, а тим більше наслідки від взаємопов'язаних дій розбою залишаються поза увагою відповідних коментарів.

Зрозуміло, що склад розбою передбачений в кримінальному законі як усічений склад, але це означає лише те, що законодавець з урахуванням особливої суспільної небезпечності розбою переносить момент закінчення цього злочину на стадію замаху на злочин.

Типовою, але суперечливою з цього приводу є позиція К. Паламарчук. Дослідниця вказує, що в реальній дійсності розбій не такий «усічений», яким він представлений у складі злочину. «Розбій в реальній дійсності є складеним злочином, який складається з двох взаємопов'язаних дій: 1) насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я особи або погроза ним; 2) заволодіння чужим майном чи дії, які спрямовані на таке заволодіння. Саме ці взаємопов'язані дії чітко відбивають сутність розбійного нападу, де перша дія визначається як допоміжна, а друга – основна. Відповідно кожна з цих дій має свій об'єкт посягання. Об'єкт першої дії є додатковим обов'язковим, другої дії – основним (при чому на те, що об'єкт другої дії є основним вказує лише факт розміщення ст. 187 у Розділі VI Особливої частини “Злочини проти власності”). В самій конструкції статті, яку ми розглядаємо в якості обов'язкової ознаки складу злочину, передбачено наявність корисливої мети заволодіння чужим майном» [63, с.112].

Таким чином, усунення проблеми пов'язане і можливістю застосування уніфікованого терміну насильства та відкритого викрадення, що надасть

можливість більш системно сформулювати диспозицію основного состава складу розбою за ст.187 КК України та ст.175 КК Республіки Вірменія.

2.3. Суб'єктивна сторона складу розбою у компаративному вимірі

Для характеристики розбою важливе значення має суб'єктивна сторона вчинення злочину. Кримінальній відповідальності та покаранню підлягає тільки особа, яка є винною у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільно-небезпечне діяння [249, с. 303–314]. Суб'єктивна сторона розбою, передбаченого ст.187 КК України та ст.175 КК Республіки Вірменія, характеризується тим, що розбій у законодавстві України та Республіки Вірменія розглядається як формальний усічений склад. В літературі стверджується та судова практика відстоює позицію, згідно з якою відповідно до конструкції основного складу розбою злочин вважається закінченим з моменту вчинення нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, незалежно від того, чи вдалося винному заволодіти майном, чи ні, та корисливою метою.

З позиції В.В. Тіщенка, всі ці злочини поєднуються характеристиками наміру злочинця отримати майнову користь за рахунок викраденого або задовольнити будь-які особисті потреби матеріального характеру шляхом використання насильства чи загрози його використання [44, с.22; 282].

За твердженням В.М. Кудрявцева, суб'єктивна сторона породжує, спрямовує і регулює об'єктивну сторону. Майбутня об'єктивна сторона злочину в ідеальній формі утворюється у свідомості особи і потім тією чи іншою мірою здійснюється в реальності. Вибір злочинцем об'єкта посягання, часу, місця вчинення злочину і засобів досягнення злочинної мети визначає й об'єктивну сторону його поведінки. Об'єктивна сторона, на його переконання, слугує практичним виконанням злочинних намірів суб'єкта [193, с. 12-13, 14]. Як

відмічає В.В. Лунєєв, якщо суб'єкт, об'єкт і об'єктивна сторона злочину є об'єктивною реальністю, яка існує незалежно від свідомості людини, то суб'єктивна сторона є безпосередньо продуктом свідомості і з цією її сутністю пов'язані всі труднощі її встановлення, поняття і оцінки [282, с. 3].

Суб'єктивна сторона розбою характеризується низкою особливостей, зумовлених тим, що базовий склад злочину, передбачений ст. 187 КК України (175 КК Республіки Вірменія), сформульований як усічений склад, тому при характеристиці суб'єктивної сторони розбою необхідно чітко уявляти, що тут мається на увазі – ознаки суб'єктивної сторони усіченого складу або елементи суб'єктивної сторони складеного злочину, який складається з двох взаємопов'язаних дій, що посягають на два об'єкти і породжують конкретні наслідки від обох дій в реальній дійсності.

Як відомо, суб'єктивна сторона злочину – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, і до його наслідків. Суб'єктивна сторона має важливе значення при характеристиці будь-якого діяння, оскільки вона пов'язана і з об'єктом, і з об'єктивною стороною, які знаходять в ній своє відбиття, і злочинними наслідками «визначаються лише такі результати дій людини, які були завдані винно» [283, с.20].

Змістом суб'єктивної сторони складу злочину є такі ознаки, як вина, мотив та мета злочину. Вина є обов'язковою ознакою, мотив та мета – факультативними ознаками загального складу злочину.

У тих випадках, коли мотив та (або) мета передбачені як обов'язкова ознака конкретного складу злочину, вони мають значення обов'язкової ознаки цього складу.

Але не вся психічна діяльність, пов'язана з вчиненням злочину, є суб'єктивною стороною. Наприклад, відчуття страху, яке переживає винний під час вчинення злочину, законодавець не відносить до змісту суб'єктивної сторони, вважаючи цю обставину не суттєвою та юридично не значимою.

Значимість суб'єктивної сторони складу злочину полягає в тому, що її ознаки мають ключове значення для:

- 1) реальної оцінки суспільно небезпечного діяння;
- 2) відмежування злочинної вини від невинно заподіяної шкоди;
- 3) виключення об'єктивного інкримінування;
- 4) кваліфікації злочину та призначення покарання [63 с. 130]

Змістом же суб'єктивної сторони злочину як явища реальної дійсності завжди охоплюються і вина, і мотив, і мета, а також інші компоненти психічної діяльності.

Деякі з яких можуть знаходити законодавче закріплення в певних складах злочинів. Зокрема, в літературі зазначається, що особливу роль в суб'єктивній стороні злочину відіграють емоції, що супроводжують підготовку злочину і процес його вчинення.

При аналізі суб'єктивної сторони злочину слід враховувати і ту обставину, що в кожній людини в процесі її життя та діяльності виробляється відповідна її внутрішньому світу система потреб, потягів та інтересів.

Однак основною ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону діяння, є вина. Вина як невід'ємний елемент суб'єктивної сторони злочину та обов'язкова ознака складу злочину нерозривно пов'язана з об'єктом та об'єктивною стороною.

Вона найбільше акумулює в собі ознаки об'єкта й об'єктивної сторони, як в дзеркалі відображає те, як ці ознаки проходять крізь призму свідомості і волі [284, с. 128]. Ознаки, які утворюють суб'єктивну сторону, мають неоднакове значення. Так, вина є основною (обов'язковою) ознакою юридичного складу будь-якого злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Теорія кримінального права розглядає вину особи як факт об'єктивної дійсності, який підлягає встановленню і доказуванню судом у кожній кримінальній справі. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину. У ст. 62 Конституції України закріплений важливий

принцип, відповідно до якого кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні злочину. Це конституційне положення знайшло своє втілення в КК України. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Законодавче закріплення цього положення є важливою гарантією додержання законності в діяльності суду. Положення ст. 2 КК України знайшли своє подальше закріплення в ст. 23 КК України, де вперше в нашому законодавстві наведено загальне визначення поняття вини. В статтях 24 і 25 визначені поняття умислу та необережності та їх види. Загальне поняття вини вироблено наукою кримінального права і закріплено в КК України. Згідно зі ст. 23 КК вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина є обов'язковою ознакою будь-якого злочину, а тому не існує абстрактної вини, відірваної від конкретного суспільно небезпечного діяння. Саме це діяння і становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення. Свідомість і воля – це елементи психічної діяльності людини, сукупність яких створює зміст вини. Вони тісно взаємодіють між собою і відбивають інтелектуальний та вольовий моменти діяння. Різні поєднання цих моментів створюють дві форми вини – умисел і необережність. Згідно зі ст. 24 КК України, ст. 29 КК Республіки Вірменія злочин вважається вчиненим умисно, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо припускала їх настання. Вчиненим з необережності, згідно зі ст. 25 КК України, ст. 30 КК Республіки Вірменія, злочин вважається, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити. Оскільки законодавче

визначення умислу та необережності відображає ставлення винного як до діяння, так і до його наслідків, низка вчених вважають, що воно може застосовуватися тільки для злочинів з так званими матеріальними складами. Встановлення вини, її форми і виду – необхідна умова правильної кваліфікації злочину. Значення вини полягає і в тому, що наше кримінальне право виходить із принципу суб'єктивного ставлення в вину. Ми погоджуємося з тим, що не існує злочинів однакових за змістом вини. Адже в кожному випадку зміст вини характеризують об'єктивні ознаки злочину: потерпілий як носій певних цінностей, благ, інтересів або який знаходиться у певних нормативно визначених зв'язках, предмети матеріального світу (предмет злочину), дії або бездіяльність, злочинні наслідки і причинний зв'язок, місце і час вчинення злочину тощо. Певне відображення у свідомості особи об'єктивних і реальних (конкретних) деталей (елементів) конкретного злочину, що можуть характеризуватися кількісними та якісними показниками, які визначені у тій чи іншій кримінально-правовій формі, а тим самим бути підставою визначення форми та виду вини. Відсутність вини особи у вчиненні конкретного діяння виключає юридичні ознаки юридичного характеру, а відтак, підставу кримінальної відповідальності. Зміст вини, її форми і види істотно впливають і на визначення виду та розміру покарання за вчинене. Закон розрізняє два види умислу: прямий і непрямий. Прямий умисел — це таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, при якому особа усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно-небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК України). Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно-небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК України).

Законодавці європейських країн, на відміну від українського законодавця, в кримінальному законодавстві (кримінальні кодекси Франції, Іспанії, ФРН та інші) не дають у кодексах загального визначення поняття вини. Це виходить із

пануючої в Європі кримінально-правової доктрини [199]. Доктрина європейського кримінального права вбачає вину "загальну" та "спеціальну". Загальна вина розуміється як усвідомлення вчиненого акту як злочинного. Спеціальна вина передбачається нормами Особливої частини КК і проявляється в формі умислу або необережності [199, с. 63-64]. Хоча склад розбою в законі сформульовано як так званий формальний і усічений, однак це не означає, що особи, які вчиняють ці дії в реальній дійсності, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер цих дій, не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків як результат цих дій і не бажають настання конкретних наслідків, заради яких вони зважилися на вчинення злочину. Той факт, що законодавець у таких складах злочинів переносить момент закінчення злочину на стадію фактичного замаху на нього, свідчить лише про підвищену суспільну небезпечність цих діянь, але ніяким чином не виключає ні усвідомлення суспільної небезпечності, ні передбачення наслідків таких діянь, ні вольової спрямованості на доведення до кінця початої злочинної діяльності. Тому ці обставини ретельно встановлюються у практичній діяльності органів слідства і суду. Потребує з'ясування, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчинюваного розбійного посягання, який складається з двох взаємопов'язаних дій (основної і допоміжної), передбачала настання наслідків від обох цих дій у вигляді реальних подій або створення небезпеки і бажала їх настання. З таких позицій слід виходити при характеристиці змісту вини будь-якого вчинюваного розбою як явища реальної дійсності, оскільки характеристику вини, що надається в літературі найчастіше з позиції ознак усіченого складу розбою, вважаємо неповною і такою, що потребує певного уточнення. Вина при розбої характеризується прямим умислом [40, 63]. Як відомо, зміст прямого умислу утворюють два моменти – інтелектуальний і вольовий. Інтелектуальний момент містить в собі дві ознаки – усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків. Вольовий момент містить одну ознаку – бажання

настання суспільно небезпечних наслідків, що передбачаються винною особою. Усвідомлення суспільної небезпеки означає, що винний розуміє як фактичну сторону вчинюваного діяння, так і його суспільне значення. При цьому усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння при розбої означає усвідомлення такого стосовно як основної, так і допоміжної дії одночасно. У так званих формальних злочинах (злочинах з формальним складом), склад яких не передбачає як необхідну складову настання певних суспільно небезпечних наслідків, змістом прямого умислу є усвідомлення винуватою особою суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності і бажання її вчинення [285, с.76] Основна дія спрямована на викрадення предмета посягання, тому усвідомлення основної дії включає усвідомлення особливостей предмета посягання та об'єктивної сторони викрадення, оскільки розбій є різновидом викрадення [40; 284]. Усвідомлення предмета посягання означає усвідомлення особою того, що це або рухоме майно, або предмети з особливим режимом обігу, тобто рухомі речі, відносно яких у винної особи немає ніяких повноважень. Загальна теорія кримінального права, що розкриває поняття підстав кримінальної відповідальності, злочину, покарання й інших інститутів, ніколи не була осторонь від їхнього психологічного змісту. Вона використала психологічні поняття й категорії при визначенні суб'єкта злочину, волі, свідомості, форм вини, мотиву злочину й т. п. Ще менше уваги приділяється цим питанням у судовій практиці, хоча багато помилок при застосуванні закону характеризується недостатньо повним або помилковим установленням мотиваційної структури скоєного злочину. «Під мотивацією розуміється спонука до дії певним мотивом. Мотивація розуміється як процес і як результат цього процесу. У першому вигляді мотивація є процесом вибору між різними можливими діями, процес, що регулює, спрямовує дію на досягнення специфічних для даного мотиву цільових станів і що підтримує цю спрямованість. Результатом даного процесу виступає не сама діяльність людини. Діяльність складається з окремих функціональних компонентів —

сприйняття, мислення, навчання, відтворення знань, мови або моторної активності, а вони, у свою чергу, володіють власними накопиченими в ході життя запасами можливостей (умінь, навичок, знань). Від мотивації залежить, як і в якому напрямі будуть використані різні функціональні здібності» [285, с.79].

Як зазначає В.Г. Кундеус, особливість мотиваційних характеристик ознак об'єктивної сторони злочинів стосовно викрадення, пов'язана з тим, що особа розуміє, що їх може бути вчинено тільки шляхом дії – заволодінням предметами матеріального світу шляхом їх вилучення проти або поза волею власника, потерпілої особи, держави та іншої особи [286, с. 105]. При вчиненні розбою особа усвідомлює перш за все єдність предмета і основної дії. «У випадках вчинення розбою суто майнового характеру (ст. 187, ч. 2 ст. 433 КК України) особа усвідомлює, що вона заволодіває або прагне заволодіти чужим рухомим майном шляхом його таємного або відкритого вилучення, що вона не має ніякого права на це майно і порушує встановлені державою правила щодо законного обігу такого майна. Крім того, при вчиненні розбою, передбаченого ч. 2 ст. 433 КК України, особа усвідомлює, що вона скоює свій злочин в районі воєнних дій, тобто усвідомлює також особливість місця вчинення злочину» [40].

Отже, у всіх випадках вчинення розбійних дій особа також усвідомлює, що вона здійснює свої дії поза волею або проти волі власника, потерпілої особи або особи, яка виявилася на місці вчинення злочину. При цьому особа усвідомлює також єдність основної та допоміжної дії, тобто усвідомлює, що відкрите або таємне вилучення предметів посягання вона здійснює або прагне здійснити за допомогою фізичного насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози негайного застосування такого насильства. Особа також, застосовуючи фізичне насильство, усвідомлює його відкритий або таємний характер, а застосовуючи психічне насильство, усвідомлює, що

потерпілий розцінює погрозу як реальну і як таку, що у випадку реалізації буде небезпечною для його життя чи здоров'я.

Згідно з теорією кримінального права зміст прямого умислу при розбої має охоплювати усвідомлення винним усіх обставин, які утворюють об'єктивну сторону розбою: застосування насильства, яке є небезпечним для життя та здоров'я особи (як фізичного, так і психічного); заволодіння чужим майном (або права на майно); заволодіння майном безоплатно а також за наявності чи відсутності обставин, що обтяжують покарання (перелік яких визначений у ст. 67 КК України).

При вчиненні фізичного насильства з неконкретизованим умислом винний передбачає суспільно небезпечний результат у загальних рисах. При вчиненні психічного насильства особа передбачає, що потерпілий прийме застосовану погрозу як реальну і тому не вчинить опору в процесі заволодіння предметом посягання. Вольовий момент прямого умислу, згідно зі ст.24 КК України, характеризується бажанням особи настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому бажання як вольова ознака прямого умислу полягає в прагненні до певного результату, наслідків, тобто з прямим умислом можуть досягатися лише ті результати, наслідки, які є метою винного.

Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони розбою і основним елементом суб'єктивної сторони злочину, не вичерпує зміст суб'єктивної сторони. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони злочину і складу злочину відіграє мотив і мета. На особливу увагу заслуговує розгляд мотиву та мети вчинення розбою, адже завдяки цій ознаці суб'єктивної сторони злочину ми можемо відповісти на важливі запитання: які причини протиправної поведінки особи; чому особа вчинила злочин; який був психічний та психологічний стан особи при вчиненні злочину. Окрім цього, в юридичній літературі висловлено судження про те, що "питання про доказування суб'єктивної сторони злочину консервативно розглядається в інтеграції з суто матеріальними поняттями, під якими розуміють ті, які сприймаються органами

відчуття інших індивідів. У більшості випадків деяка сукупність матеріальних доказів чомусь визначає зміст нематеріальних понять – мотиву і цілі. Враховуючи це, деякі автори вважають, що психічні процеси в повному обсязі не можуть бути встановленими, бо об'єктивуються виключно у матеріальних доказах [287 с. 51-52]. Науковці визначають мотив злочину як зумовлене певними потребами та інтересами внутрішнє спонукання, що викликає в особи бажання та рішучість вчинити суспільно небезпечне діяння. Відтак кримінально-правове значення мотиву полягає в тому, що він отримує провідну роль серед усіх інших суб'єктивних ознак умисного злочину, оскільки формулює, визначає та спрямовує зміст кримінальної поведінки особи [63, 290].

Конкретну поведінку людини (зокрема, злочинну) спонукають мотиви трьох порядків: цільовий мотив, що є усвідомленою потребою (потребами) та являє собою загальну мету поведінки, досягнення якої прагне людина, і виступає джерелом виникнення процесу мотивації, джерелом фізичної активності індивіда для досягнення цієї мети; орієнтуючий мотив (мотив у вузькому розумінні слова), що є стійким психічним утворенням, притаманним людині в потенційному стані, який в результаті актуалізації спонукає її конкретизувати загальну мету і обрати той або інший тип поведінки в рамках задоволення певної потреби (потреб); технічний мотив, що є ситуативним психічним утворенням та виникає в результаті взаємодії об'єктивних особливостей особи і об'єктивних умов ситуації, спонукає людину обрати конкретний об'єкт і (або) конкретний тип дії (бездіяльності) в рамках обраного нею типу поведінки і чітко визначити кінцеву мету поведінки [285, с.80].

Кримінально-правове значення мотиву злочину та його ролі в оцінці суспільно небезпечного діяння залежить від багатьох чинників: вимог, що висуваються кримінально-правовою політикою держави та знаходять своє втілення в законі; принципів, задач і цілей покарання; відповідності закону нормам суспільної моралі та поширеним серед громадськості ідеям, думкам, поглядам, інтересам тощо. При розбої, пов'язаному з фізичним насильством,

намір винної особи може бути неконкретизованим, тобто, застосовуючи насильство і усвідомлюючи можливість спричинення потерпілому ушкоджень, небезпечних для його життя чи здоров'я, винний не завжди в достатній мірі ясно і чітко уявляє собі, які конкретно ушкодження настануть від його дій. У таких випадках при неконкретизованому намірі винний несе відповідальність за той результат, який фактично настав. Така залежність кваліфікації дій винної особи від результату може бути пояснена тим, що винний, хоча і не уявляє собі виразно розміру шкоди, яка може бути заподіяна потерпілому, але завжди усвідомлює небезпеку своїх насильницьких дій для життя чи здоров'я потерпілого взагалі і, застосовуючи їх, ніби заздалегідь погоджується з будь-яким наслідком [288, с. 24]. Передбачення суспільно небезпечних наслідків як ознака інтелектуального моменту умислу означає здатність особи уявляти подальший розвиток подій і настання можливих або неминучих наслідків [40; 289, с. 43]. При вчиненні розбою особа передбачає настання наслідків від обох взаємопов'язаних дій у вигляді реальної можливості або неминучості спричинення шкоди обом об'єктам посягання шляхом вилучення рухомого майна або предметів спеціального призначення, поєднаного з небезпечним для життя чи здоров'я особи насильством [283]. Мотив і мета як самостійні психологічні ознаки взаємопов'язані між собою і лише в своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи, вони є характерними для будь-якої свідомої вольової поведінки людини, в їх підґрунті лежать потреби та інтереси людини. Мотив вчинення розбою, як правило, є корисливим і тісно пов'язаний з метою діяння. Керуючись мотивами, особа ставить собі ту чи іншу мету, котра тісно пов'язана з її потребами та інтересами. Метою розбою є заволодіння чужим рухомим майном або предметами спеціального призначення, але якщо такої мети немає, то немає і складу розбою, навіть якщо мотив насильницького посягання був корисливим. Отже, метою розбою може бути лише заволодіння чужим майном (правами на майно тощо). Метою розбою є заволодіння (викрадення у сенсі ст.187 КК України) чужим

рухомим майном або предметами спеціального призначення, У цьому випадку конструкція «напад з метою розкрадання» у ст.175 КК Республіки Вірменія більше відповідає правилам законодавчої техніки східноєвропейських країн за умов використання терміну «насильство» замість терміну «напад» у майбутньому.

Слід заперечити позиціям, що будь-яка інша корислива мета не утворює підстав для кваліфікації діяння як розбою [283], оскільки дослідження С.В. Албула свідчать про можливість розгляду корисливого мотиву як прагнення задовольнити індивідуальну потребу винного або іншої особи шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат. На нашу думку, таке доповнення більш детально розкриває основні ознаки та соціальну сутність корисливих мотивів злочинів [289-290]. Характеризуючи особу винного неможливо не звернути увагу на усвідомлення ним протиправності і суспільної небезпеки вчиненого діяння. Від того, наскільки ясно і правильно уявляв собі винний протиправність і суспільну небезпечність вчиненого злочинного діяння, залежить і ступінь суспільної небезпеки самого правопорушення.

Суб'єктивна сторона юридичного складу розбою характеризується сукупністю ознак.

1. Умисною формою вини щодо посягання на безпеку осіб та майно чи майнові права.

2. Психічне ставлення суб'єкта злочину щодо посягання на особисту та майнову безпеку може характеризуватися лише прямим умислом, корисливими мотивами і метою.

3. Відносно посягання на життя та здоров'я потерпілих, то суб'єктивна сторона може характеризуватися як прямим, так і непрямым умислом щодо злочинних наслідків, що в цілому характеризується складною виною.

2.4. Суб'єкт складу розбою за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія.

Суб'єктом злочину є фізична особа, що вчинила заборонене кримінальним законом діяння у віці, визначеному чинним законодавством, усвідомлюючи свої дії (бездіяльність) в певних злочинах і злочинні наслідки, та керувала своєю поведінкою, якій притаманні законодавчо визначені юридичні ознаки. Для з'ясування того, хто може бути суб'єктом злочинів, передбачених статтями КК України та КК Республіки Вірменія, що встановлюють відповідальність за розбійні дії, необхідно розкрити поняття та ознаки загального суб'єкта злочину.

З'ясуванню підлягають також особливості особи, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення того чи іншого різновиду розбою. Суб'єкт злочину у загальному розумінні – це особа, яка вчинила злочин. У більш вузькому, спеціальному розумінні – це особа, здатна нести кримінальну відповідальність у разі вчинення нею умисного або необережного діяння, передбаченого кримінальним законом [291].

З усіх численних ознак, що характеризують особистість злочинця, закон виділяє такі, які свідчать про її здатність нести кримінальну відповідальність.

Законодавче визначення суб'єкта злочину міститься у ст. 18 КК України, ст. 23 КК Республіки Вірменія.

У них зазначається, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може наставати кримінальна відповідальність. Дослідження загальних ознак суб'єкта злочину дає можливість більш чітко їх визначити стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 187 КК України, ст.185 КК Республіки Вірменія, на предмет визначення обов'язків та можливостей особи відповідати за вчинення розбою. Тим самим це дає змогу дослідити ті психічні процеси суб'єкта щодо об'єктивних характеристик розбою, визначити і охарактеризувати суб'єктивні ознаки: мотиви, цілі та мету, що мають місце при вчиненні цього посягання.

Отже, кримінальний закон наділяє суб'єкта злочину такими взаємопов'язаними загальними ознаками:

- 1) фізична особа;
- 2) осудна особа;
- 3) особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Перш за все суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. Обмеження кола можливих суб'єктів злочину фізичними особами означає, що суб'єктами злочину за українським кримінальним законодавством не можуть бути юридичні особи. Це зумовлено тим, що визнання юридичних осіб суб'єктами злочину, суперечить принципам українського кримінального права, а саме принципу особистої відповідальності особи за вчинення нею злочину та принципу вини. Існування квазі-кримінальної відповідальності юридичних осіб як пов'язаних із кримінальними корупційними правопорушеннями не дає можливості визнавати останніх суб'єктами злочинів. Питання про осудність особи, яка вчинила злочинне діяння, має особливе значення як для характеристики суб'єкта злочину, так і для характеристики злочину і складу злочину в цілому. Як стверджує В.Г. Павлов, осудність має важливе значення не тільки для встановлення суб'єкта злочину як кримінально-правового поняття, але й для всього складу в цілому, оскільки за відсутності цих ознак чи однієї з них відсутнім буде і суб'єкт злочину» [292, с. 42]. Осудність є важливою умовою для настання кримінальної відповідальності, згідно з якою особа, що вчинила суспільно-небезпечне діяння, усвідомлювала характер і значення своїх злочинних дій і могла керувати ними в певній ситуації, що притаманно осудній особі. Також необхідно додати, що у осудної особи, як правило, має місце свобода волі вибору своєї поведінки. Самі ж погляди, переконання людини, якщо вони не пов'язані з її злочинною діяльністю, не можуть тягти кримінальну відповідальність.

Згідно з чинним законом про кримінальну відповідальність неосудна особа не може бути суб'єктом злочину. І в цьому плані розбій не відрізняється від інших злочинних діянь, тому детальний розгляд неосудності як ознаки суб'єкта злочину не викликає необхідності.

Вік є необхідною ознакою для визнання особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, суб'єктом злочину і притягнення її до кримінальної відповідальності. Тому вік кримінальної відповідальності за розбій має важливе значення. Здатність особи усвідомлювати фактичне значення і соціальний зміст своєї поведінки виникає в неї з моменту досягнення нею відповідного рівня соціальної зрілості. Така здатність пов'язана з досягненням певного віку.

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України, ст.24 КК Республіки Вірменія, за загальним правилом встановлюється на момент після досягнення особою шістнадцяти років.

Цей вік прийнято називати загальним віком. При цьому в ч. 2 ст. 22 КК України за вчинення окремих, прямо вказаних в цій нормі злочинів, встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності – з моменту досягнення чотирнадцяти років.

Головною причиною зниження віку кримінальної відповідальності за вчинення певних дій є очевидність зазначених злочинів, через що їх суспільна небезпечність стає зрозумілою для підлітку.

У зв'язку з цим в літературі звертається увага на те, що особа у чотирнадцятирічному віці розуміє зміст і значення лише тих злочинів, які тісно пов'язані з повсякденним життям, з елементарними відносинами між людьми, особою і суспільством [293]. Необхідність утримання від їх вчинення засвоюється підлітками порівняно легко і швидко [294, с. 26].

З раннього дитинства людину вчать не брати чужого без дозволу і не спричиняти шкоду здоров'ю іншій особі, тобто розбій належить до числа легко зрозумілих дій і саме тому законодавець традиційно передбачає знижений вік кримінальної відповідальності за вчинення розбою – з чотирнадцяти років.

Що стосується чинних Кримінального кодексу України 2001 року та Кримінального кодексу Республіки Вірменія 2003 року, то тут необхідно звернути увагу на те, що встановлення віку, з якого настає відповідальність за вчинення розбійних дій, передбачених кількома статтями Особливої частини КК України, демонструє певну неузгодженість.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України особи, що вчинили злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за вчинення розбою, передбаченого ст. 187, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308 КК України. За вчинення розбою, передбаченого ч. 3 ст. 312 і ч. 3 ст. 313 КК України, кримінальна відповідальність настає з моменту досягнення особою шістнадцятирічного віку. Таке положення, як вказують дослідники [40], навряд чи можна вважати логічним і доцільним, оскільки суспільна небезпечність розбою залежить переважно не від того, яким предметом заволодіває або прагне заволодіти винна особа, а від того, яким способом вона це здійснює – шляхом застосування насильства, що є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого. Крім того, встановлення різного віку кримінальної відповідальності за вчинення практично тотожних дій суперечить такому принципу криміналізації, як принцип системно-правової несуперечливості та принципам правової визначеності та рівності.

Однак визначення віку, з якого настає кримінальна відповідальність за скоєння злочину, – це досить складна проблема, і з нею зіштовхуються законодавці всіх країн протягом тривалого часу. Викликає вона певні труднощі і в даний час. Мова в даному випадку йде про встановлення як нижніх, так і верхніх вікових меж кримінальної відповідальності, крім застосування покарання щодо дітей і підлітків. При цьому в багатьох кримінальних кодексах зарубіжних країн як у минулому, так і в наші дні, наприклад, нижні межі притягнення до кримінальної відповідальності передбачені різні і навіть різко відрізняються між собою. В інших європейських державах підходи до цього

питання кардинально різні. Зокрема, кримінальну відповідальність за розбій несе особа з:

1) 7-річного віку, але кримінальне покарання до неї не застосовується (КК Швейцарії);

2) 14-річного віку (КК Італії), до цього часу діти вважаються неосудними;

3) 15-річного віку (КК Польщі), за умови, що до винного раніше вже застосовувались виховні чи виправні заходи, але вони виявились безуспішними; якщо цього потребують обставини справи, його особистість чи умови життя викликають таку необхідність;

4) 12-річного віку (КК Голландії), але у віці від 12 до 21 року покарання винній особі знижується на один-два ступені (КК Сан-Марино);

5) 14-річного віку (КК ФРН), але діти, молодь та дорослі різняться ступенем осудності–неосудності, що прямо відбивається на мірі застосованого покарання;

6) 15-річного віку (кримінальні закони Швеції, Норвегії, Данії та Фінляндії);

7) 18-річного віку (КК Іспанії). У випадку вчинення проступків діти не підлягають кримінальній відповідальності.

В англосаксонській правовій родині за загальним правилом вважається, що особа у віці від 7 до 14 років “не здатна” вчинити злочин, однак якщо буде доведено, що суб’єкт пограбування розумів сутність та наслідки своїх дій, кримінальна відповідальність відповідно буде наставати [63, с.126]. Право на вільний розвиток неповнолітнього не кореспондує із сенсом кари. Звідси вимога мінімального карального впливу та пропорційності покарання характеристикам тяжкості діяння та особистості веде до обмежень процесу призначення покарання необхідністю додаткової охорони таких прав неповнолітнього, як право на гідне ставлення; право на притягнення до відповідальності у менших обсягах, ніж доросла людина; право на надію до реабілітації та ресоціалізації.

Законодавство більшості зарубіжних країн ґрунтується на впевненості у можливості зміни поведінки неповнолітніми правопорушниками, що кореспондує обов'язку першочергового застосування примусових заходів виховного характеру перед іншими засобами кримінально-правового впливу [294, с. 11]. Будь-який вік завжди характеризується і супроводжується усвідомленою вольовою поведінкою або дією, а в момент вчинення злочину і заподіянням певної шкоди. У зв'язку з цим слід погодитись з точкою зору, що поняття загальних ознак суб'єкта розбою, таких як вік і осудність, пов'язані із характеристикою інтелектуально-вольового ставлення до дій і наслідків. Отже, розглядаючи вік з різних точок зору, необхідно на перший план поставити волю особи, яка вчиняє злочин, що, безсумнівно, лежить в основі його усвідомленої протиправної поведінки і має особливе значення для психологічного і кримінально-правового дослідження віку кримінальної відповідальності суб'єкта розбою.

Напроти, суб'єктом розбою виступають фізичні осудні особи, які досягли 14-річного віку за кримінальними законами РФ, Литовської Республіки, Республіки Білорусь та Республіки Молдова. Такий вік визначається як знижений вік кримінальної відповідальності за злочини, що несуть підвищену суспільну небезпеку. При цьому слід зазначити, що білоруські, литовські та молдавські законодавці внесли до переліку злочинів зі зниженим віком кримінальної відповідальності всі види крадіжки, грабежу, розбою та вимагання, а українські та вірменські лише частково [63, с.124]. Суб'єкт розбою за КК України та КК Республіки Вірменія розглядається як сукупність ознак, передбачених в законі і є одним з елементів складу злочину, що найбільш тісно пов'язаний з кримінальною відповідальністю. Однак, не зменшуючи значення інших елементів складу злочину (об'єкта злочину, об'єктивної сторони і суб'єктивної сторони і злочину), потрібно визнати, що всі питання кримінальної відповідальності, передусім, пов'язані з конкретною осудною фізичною особою, що досягла віку, встановленого законом, та вчинила розбій [295-296].

Розглядаючи розбій у порівняльно-правовому вимірі, зазначимо, що характеристика елементів основного складу злочину повинна бути спрямована на з'ясування центральних (домінантних) характеристик, які визначають його сутність. Стандартно розбій відносять до корисливо-насильницьких злочинів. Поряд з цим принцип рівності у кримінальному праві, виходячи із домінантності права на життя, вважається, у подальшому буде використаним у якості наріжного камінця при формуванні нової системи Особливої частини кримінального закону. Діюче та майбутнє законодавство про кримінальні правопорушення буде змінюватись, враховуючи нову, більш гуманну систему цінностей. Перехід до концепту насильницьких корисливих злочинів та поєднання усіх видів кримінального насильства в один розділ Особливої частини Кримінального кодексу є закономірною справою майбутнього та відбудеться після остаточної реформи законодавства про кримінальні правопорушення. Це обумовить певні зміни поглядів на об'єкт основного складу розбою. В доктрині країн Східної Європи основним об'єктом розбою вважаються право власності або відносини власності, хоча йдеться, насамперед, про безпекові відносини щодо особи та майна. Звідси повернення до назви розділу VI Особливої частини КК України як «Майнові злочини» була б більш вдалою.

Враховуючи те, що реальне посягання при вчиненні розбою здійснюється не тільки на відносини власності, а, насамперед, на особистість та певну категорію майна (рухоме майно, речі з особливим порядком обігу), у підрозділі аргументується необхідність щодо розгляду відносин майнової та особистої безпеки як основних рівнозначних об'єктів розбою. Точка зору, згідно з якою основним безпосереднім об'єктом визнаються відносини власності, а додатковим – життя і здоров'я потерпілої особи, є неточною, оскільки не враховує сучасну ієрархію цінностей та пріоритет особистих характеристик безпеки. Всупереч класичному погляду на склад розбою як корисливо-насильницького злочину, конститутивною характеристикою його має бути визнана

безпека людини. З урахуванням викладеного вважаємо, що безпосередніми об'єктами розбою є безпека особи та безпека у сфері обігу певних рухомих речей. Предметом розбою є певні чужі рухомі речі, відповідальність за дії з метою насильницького заволодіння якими встановлюється кримінальним законодавством.

В розділі презюмується, що одночасне посилення у складі розбою про напад і насильство є результатом сталої редакції статті закону, де термін «напад» взагалі був кримінально-політичним елементом формування усіченого складу в законодавстві України та Республіки Вірменія з метою наблизити загальний склад розбою до бандитизму як іншого злочину проти держави. У зв'язку з цим термін «напад» доцільно вилучити з тексту ст. 187 КК України та ст. 175 КК Республіки Вірменія, користуючись прикладом формулювання диспозиції ст. 207 КК Республіки Білорусь, а саме: «Насильство або погроза насильством з метою безпосереднього заволодіння майном (розбій)».

Склад розбою в законі сформульований як усічений, однак, це не означає, що особи, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер та протиправність цих дій, не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків як результат цих дій і не бажають настання конкретних наслідків, заради яких вони зважилися на вчинення злочину. Вина при розбої характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпеку та протиправність власних дій (насильницький напад та заволодіння майном), бажає їх та усвідомлює, що здійснює ці дії поза волею або проти волі потерпілого.

Мотив вчинення розбою, як правило, є корисливим і тісно пов'язаним з метою діяння. Керуючись мотивами, особа ставить собі ту чи іншу мету, яка тісно пов'язана з її потребами та інтересами. Метою розбою є заволодіння (викрадення у сенсі ст.187 КК України) чужим рухомим майном або предметами спеціального призначення, У цьому випадку конструкція «напад з метою розкрадання» у ст.175 КК Республіки Вірменія більш відповідає

правилам законодавчої техніки східноєвропейських країн за умов використання терміну «наси́льство» замість терміну «напа́д» у майбутньому.

У деяких випадках вік кримінальної відповідальності за спеціальні види розбою за КК України знижено до 14 років. У підрозділі наводяться аргументи щодо того, що встановлення різного віку кримінальної відповідальності за вчинення практично тотожних дій суперечить принципам системно-правової несуперечливості, правової визначеності та рівності.

РОЗДІЛ 3.

КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО КВАЛІФІКОВАНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ СКЛАДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗБІЙ

3.1. Кваліфіковані склади розбою за КК України та Республіки Вірменія: питання диференціації

В науці кримінального права склади злочинів традиційно поділяють на основні і кваліфіковані. Відомо, що законодавець встановлює диференційовану міру відповідальності, пов'язавши її з особливостями вчинення конкретного злочину та особи правопорушника, шляхом закріплення у законі низки привілейованих, кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин. Нормативно виокремлені ознаки є у складах розбою за КК України та КК Республіки Вірменія. В науковій літературі склади злочинів, які містять такі ознаки, йменуються складами з обтяжуючими обставинами, адже вони містять обставини, які несуть більш високий рівень суспільної небезпечності вчинюваного злочину.

Зазвичай до таких обставин відносять: повторність, організовану групу чи іншу форму організованої злочинної діяльності, настання тяжких наслідків тощо [63, с.175].

Під кваліфікованими розуміють склади злочинів, які наділені ознаками, що посилюють відповідальність. Тобто, крім ознак основного складу, вони також містять ознаки, що характеризують підвищену суспільну небезпечність діяння порівняно з основним складом злочину. Отже, кваліфікований – це склад злочину з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками).

Такі склади, як правило, сформульовані в частинах других відповідних статей Особливої частини КК України (наприклад, ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187 КК України).

Різновидом кваліфікованого складу є особливо кваліфікований склад.

Це склади з так званими особливо обтяжуючими обставинами (особливо кваліфікуючими ознаками), які передбачаються, звичайно, у відповідних частинах статей після частин других цих статей (наприклад, ч. 3, 4 і 5 ст. 185, ч. 3, 4 і 5 ст. 186, ч. 3 і 4 ст. 187 КК України).

Кваліфікуючі ознаки використовуються в кримінальному праві як засіб диференціації відповідальності. За їх допомогою коригується обсяг відповідальності, визначаються інші межі караності.

Орієнтиром підвищення ступеня суспільної небезпечності діяння є санкції відповідних частин статей – за вчинення кваліфікованого злочину настає більш суворе покарання, ніж за вчинення основного; за вчинення особливо кваліфікованого – найбільш суворе покарання [297].

Слід зазначити, що термін «кваліфікуючі ознаки» може використовуватися у двох значеннях: 1) широкому та 2) вузькому [40].

У широкому – це будь-які кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, передбачені конкретним складом злочину; у вузькому – лише ті кваліфікуючі ознаки, що передбачені частинами статей, які мають місце після основного складу злочину.

У запропонованому підрозділі термін «кваліфікуючі ознаки» використовується у широкому значенні, який охоплює як кваліфікуючі, так і особливо кваліфікуючі ознаки.

У складах злочинів, що встановлюють відповідальність за розбій, кваліфікуючі ознаки мають місце лише в ст.ст. 187 КК України, 175 КК Республіки Вірменія, отже, спеціальні склади розбою передбачати кваліфікованих ознак не можуть, оскільки вони сконструйовані вже нарівні кваліфікованих складів.

У ст. 187 КК України кваліфіковані ознаки передбачені в частинах 2, 3 і 4 і сформульовані таким чином:

«2. Розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм, –

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років із конфіскацією майна.

3. Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, –

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна.

4. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна».

Стаття 175 КК Республіки Вірменія виділяє тотожні кваліфіковані ознаки, а саме:

«2. Розбій, вчинений:

- 1) групою осіб за попередньою змовою;
- 2) у великих розмірах;
- 3) з незаконним проникненням у житло, сховище або приміщення;
- 4) із застосуванням зброї або інших предметів, використовуваних як зброя;
- 5) повторно, –

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

3. Розбій, вчинений:

- 1) з метою розкрадання майна в особливо великих розмірах;
- 2) організованою групою;
- 3) із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю;
- 4) особою, яка має дві або більше судимості за злочин, передбачений статтями 175-182, 222, 234, 238, 269 цього Кодексу, –

карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна або без такої» [18].

Як кваліфікуючу ознаку в ч. 2 ст. 187 КК України першою названо вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України злочин вважається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Попередню змову про спільне вчинення злочину може бути досягнуто на будь-якій стадії до початку злочину. Ця домовленість може відбуватися задовго до вчинення злочину, може відбуватися безпосередньо перед злочином, але обов'язково до замаху на нього, оскільки закон вказує лише на ознаку попередності і не вказує на її межі.

Виходить, що між співвиконавцями за попередньою змовою групою осіб, які домовилися попередньо незадовго до вчинення злочину (а в дійсності частіше за все так і трапляється) і співвиконавцями без попередньої змови, про яких ідеться в ч. 1 ст. 28 КК України, немає великої різниці.

Проте велику різницю, як вважають дослідники та судова практика, між ними встановлює ст. 187 КК України, оскільки вчинення розбою співвиконавцями без попередньої змови буде кваліфікуватися за ч. 1 ст. 187 КК України, а вчинення розбою за попередньою змовою групою осіб – за ч. 2 ст. 187 КК України, санкції яких суттєво відрізняються.

Можливість визнання кваліфікуючою ознакою злочину вчинення його будь-якою групою осіб демонструє в деяких статтях також і чинний Кримінальний кодекс України, наприклад: вчинення групою осіб хуліганства (ч. 2 ст. 296 КК України), порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями (ч. 3 ст. 406 КК України). Але розбій не менш небезпечний злочин, і він також може вчинятися групою осіб без попередньої

змови і спричиняти при цьому не менш небезпечні наслідки, ніж розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб.

Мабуть тому в кримінальних кодексах значної кількості зарубіжних держав цей склад містить саме таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення розбою групою осіб [40, 63].

Наприклад, така кваліфікуюча ознака передбачається в ч. 2 ст. 207 КК Республіки Білорусь, ч. 2 ст. 141 КК Естонської Республіки, ч. 2 ст. 169 КК Киргизької Республіки, п. «а» ч. 2 ст. 179 КК Грузії, п. «b» ч. 2 ст. 188 КК Республіки Молдова. З урахуванням викладеного варто приєднатися до пропозиції в ч.2 ст.187 КК України слова «за попередньою змовою» виключити і як кваліфікуючу ознаку залишити «розбій, вчинений групою осіб».

Наступною кваліфікуючою ознакою, що міститься в ч. 2 ст. 187 КК України, є вчинення розбою особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм.

При застосуванні цієї кваліфікуючої ознаки слід мати на увазі, що відповідальність за розбій передбачається не тільки в ст. 187 КК України, але й в деяких інших статтях, в яких містяться спеціальні склади розбою (ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК України).

Вчинення передбачених цими спеціальними складами злочинів дій є кваліфікуючою ознакою щодо дій, зазначених у ст. 187 КК України.

Однак дії, вказані в ст. 187 КК України, не можуть бути кваліфікуючою ознакою для вище перелічених складів злочинів, оскільки за своєю суттю вони вже є кваліфікованими складами злочинів. У цьому випадку при кваліфікації за спеціальними складами розбою можливо лише врахувати факт вчинення розбою раніше як обставини, що обтяжує покарання згідно з п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України.

Як кваліфікуючу ознаку розбою ч. 2 ст. 187 КК передбачає також вчинення розбою особою, яка раніше вчинила бандитизм. Це цілком зрозуміло, оскільки склад розбою за своїми основними ознаками не тільки має багато загальних рис зі складом бандитизму, але й генетично пов'язаний з цим складом

злочину. Відповідно до ст. 184 КК України 1922 р. і ст. 174 КК України 1927 р. до 1930 року розбій, вчинений групою осіб, кваліфікувався як бандитизм. Аналогічним чином це питання вирішувалося у Республіці Вірменія

Подальший розвиток кримінального законодавства супроводжувався тим, що з початку до складу розбою було включено таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення розбою групою осіб. Потім у ст. 86 і ст. 142 КК України 1960 р. існувала така кваліфікуюча ознака, як вчинення розбою за попередньою змовою групою осіб. Нарешті, в ч. 2 ст. 187 КК України 2001 р. міститься така кваліфікуюча ознака, як вчинення розбою за попередньою змовою групою осіб, а в ч. 4 – вчинення розбою організованою групою [40; 220].

Безумовно, всі ці новели вдосконалювали кваліфікуючі ознаки складу розбою, але водночас породжували додаткові питання та наукові дискусії щодо відмежування розбою від бандитизму. Наведене лише підкреслює думку про те, що розбій та бандитизм – це суміжні злочини, генетично пов'язані між собою. Тому законодавець цілком обґрунтовано попереднє вчинення бандитизму передбачив як кваліфікуючу ознаку складу розбою.

Складний одиничний злочин і його відмежування від множинності злочинів – це та проблема, яка на сьогоднішній день не має чіткого вирішення ні в теорії, ні в правозастосовчій практиці, на що досить часто звертається увага в спеціалізованій науковій літературі.

До прикладу, на думку Є. Пудовочкіна, однією із найбільш проблемних ситуацій у сфері кваліфікації сукупності злочинів залишається ситуація, коли вчинений злочин одночасно поєднаний з іншим злочином [298, с. 54-59].

У подібному ключі висловлюється й Л. Гаухман, зазначаючи, що «...в слідчій та судовій практиці нерідко виникають спори з приводу кваліфікації злочинів, склади яких сформульовані як формальні, оскільки в них у якості ознаки об'єктивної сторони названо лише діяння у формі дії у вигляді насильства або погрози його застосування і не передбачено наслідок, однак у

конкретному злочині спричиняються наслідки у вигляді смерті чи шкоди здоров'ю» [299, с. 41].

В.А. Навроцький також доходить аргументованих висновків про те, що в теорії і на практиці багато питань щодо кваліфікації множинності злочинів вирішуються суперечливо [300].

Не займає єдиної позиції з цього приводу і Верховний Суд України. Щодо одних категорій злочинів Верховний Суд України вважає за необхідне окремо кваліфікувати кожний злочин, який входить у множинність, в інших же випадках рекомендує оцінювати все скоєне як посягання, передбачене однією статтею Особливої частини КК України [301, с. 213].

Крім того, в окремих випадках на практиці може виникнути потреба у розрізненні ситуацій, коли має місце сукупність злочинів, а коли конкуренція кримінально-правових норм, що кардинально впливає на кваліфікацію вчиненого.

Водночас викликає сумнів щодо досконалості формулювання в ч. 4 ст. 187 КК України такої кваліфікуючої ознаки, як розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах.

Перш за все вважається зовсім незрозумілим, чому в одній і тій самій частині статті вказується на зовсім різні види розмірів заподіяння шкоди – у великих розмірах та особливо великих розмірах. До того ж звертає на себе увагу і та обставина, що в жодній суміжній статті, що передбачають відповідальність за корисливі злочини і містяться в Особливій частині КК України в Розділі VI «Злочини проти власності», не зроблено такого невдалого посилання щодо розмірів заподіяння шкоди. У цих статтях або в окремих частинах передбачається вчинення злочину у великих чи особливо великих розмірах (ч.ч. 4, 5 ст. 185; ч.ч. 4, 5 ст. 186; ч.ч. 3, 4 ст. 189; ч.ч. 3, 4 ст. 190; ч.ч. 4, 5 ст. 191 КК України), або як кваліфікуюча ознака передбачено лише великий розмір (ч. 2 ст. 188¹, ч. 2 ст. 192 КК України). Такий самий підхід

демонструє і вірменський та інший зарубіжний досвід встановлення кваліфікуючих ознак саме у складі розбою.

В одних випадках в якості кваліфікуючої ознаки передбачено лише великий розмір, в інших – як великий, так і особливо великий розмір, але передбачені ці види розмірів у різних частинах відповідної статті.

З метою усунення цього недоліку, який міститься в ч.4 ст.187 КК України, слід підтримати пропозиції вдосконалення формулювання аналізованої кваліфікуючої ознаки.

Це можна зробити двома шляхами:

по-перше, передбачити вчинення розбою, спрямованого на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах як самостійних кваліфікуючих ознак у різних частинах, тобто частинах 3 і 4 ст. 187 КК;

по-друге, виключити з ч. 4 ст.1 87 КК слова «чи особливо великих» і залишити як кваліфікуючу ознаку лише вчинення розбою, спрямованого на заволодіння майном у великих розмірах.

Що стосується інших кваліфікуючих ознак, передбачених у ст. 187 КК України, а саме: розбій, поєднаний з проникненням в житло, інше приміщення чи сховище, вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, то досконалість їх формулювання не викликає сумнівів, хоча й потребує певного узгодження із сучасним станом кримінально-правової доктрини та практики.

Так, стосовно розбою, пов'язаного з проникненням в житло, інше приміщення чи сховище, Верховний Суд України роз'яснив, що розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, за своєю правовою природою є складеним злочином. Даний склад злочину поєднує у собі декілька діянь, кожне з яких становить самостійний злочин. Так, розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, об'єднує в собі напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою

застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК України) та незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи (ч. 1 ст. 162 КК України). При цьому посягання, передбачене ч. 1 ст. 162 КК України, відіграє роль ознаки, що створює кваліфікований склад розбою. Верховний Суд України вказав, що вирішальним при визначенні законності/незаконності входження (потрапляння) особи у відповідне приміщення або перебування в ньому під час вчинення розбою, є режим доступу до об'єкта (вільний/обмежений). Наявність режиму вільного доступу до приміщення свідчить про законність входження (потрапляння) особи у відповідне приміщення та правомірне її перебування там, а, отже, виключається інкримінування кваліфікуючої ознаки «проникнення», навіть якщо особа потрапила в приміщення з умислом заволодіти чужим майном. Якщо особа, яка шляхом вільного доступу до певного приміщення вчиняє дії, спрямовані на заволодіння чужим майном, що зберігається в місці з обмеженим доступом (наприклад, службові приміщення, відокремлені секції магазину з обмеженим доступом, касові апарати, сейфи тощо), її дії мають бути кваліфіковані як поєднані з проникненням у інше приміщення чи сховище. Так само мають бути кваліфіковані дії особи, яка потрапила в приміщення з вільним доступом, але залишилася в ньому з метою заволодіння чужим майном і тоді, коли режим доступу до цього приміщення змінився й став обмеженим (завершення робочого дня в магазині, музеї тощо). Крім того, Верховний Суд України звернув увагу, що для правильної кримінально-правової кваліфікації дій особи за ч. 3 ст. 187 КК України також важливим є встановлення спрямованості умислу особи. Вирішуючи питання про наявність у діях особи ознаки «проникнення» при вчиненні розбою, слід звертати увагу на наявність умислу на заволодіння чужим майном [301].

Стосовно вчинення злочину організованою групою, Верховний Суд України зазначив, що відповідно до ч.3 ст.28 КК України злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні та вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які зорганізувались у стійке об'єднання для

вчинення цих злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на здійснення цього плану, відомого всім учасникам групи. Визначальною рисою організованої групи є стійкість такого об'єднання. Групу можна визнати стійкою лише за умови, якщо вона є стабільною та згуртованою. Згуртованість групи проявляється у наявності постійних міцних внутрішніх зв'язків між учасниками групи, їх правил поведінки, організатора, чіткого визначення ролі кожного учасника, високого рівня узгодженості дій учасників, єдиного плану, в якому передбачено розподіл функцій учасників групи і який доведено до їх відома. Стабільність групи виявляється у системності та детальній організації функціонування групи, здатності до заміни учасників, прикритті своєї діяльності, як своїми силами, так і за допомогою сторонніх осіб, наявності для функціонування групи фінансових та інших матеріальних засобів [302].

Стосовно розбою, поєднаного із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень, у судовій практиці України та Республіки Вірменія слід зазначити єдину точку зору щодо кваліфікації останнього за сукупністю кримінальних правопорушень у випадку спричинення смерті потерпілого.

3.2. Конкуренція норм при кваліфікації розбою

Як відомо, розбій, тобто напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи або погрозою застосування такого насильства (ст. 187 КК України, ст. 175 КК Республіки Вірменія) традиційно належить до так званих двохоб'єктних злочинів із формальним складом.

Його специфіка полягає у тому, що посягання на основний об'єкт (власність) супроводжується обов'язковим заподіянням шкоди особистій безпеці людини, яка відповідно до ст. 3 Конституції України презюмується найвищою соціальною цінністю в державі [5, с. 3].

Він вважається закінченим з моменту застосування насильства чи погрози його застосування, незалежно від факту заволодіння майном.

Конструктивні особливості розбою (ст. 187 КК України, ст. 175 КК Республіки Вірменія) неодмінно породжують певні складнощі на рівні правозастосування, однією з яких є створення ситуації подвійного інкримінування.

Для того, щоб мінімізувати помилки у кримінально-правовій кваліфікації, Верховний Суд України робить низку роз'яснень з цього приводу, у яких висловлює власну позицію про те, коли сукупність злочинів при розбої буде відсутня, а коли вона матиме місце.

Так, з положень п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. №10 вбачається, що умисне заподіяння у процесі розбою легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюється ст. 187 КК України і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я, не потребують [278].

Згідно з п. 11 вищенаведеної постанови умисне або необережне заподіяння в процесі розбою тяжкого тілесного ушкодження також охоплюється ст. 187 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 121 чи за ст. 128 КК України не потребує [278].

Вважаємо таку позицію Верховного Суду України цілком виваженою, оскільки вона спрямована, перш за все, на економію кримінальної репресії. До того ж вона знаходить підтримку і з боку переважної більшості представників наукової спільноти.

Цікаво, що аналогічна логіка суджень прослідковується і у відповідних роз'ясненнях Верховного Суду РФ.

Згідно з п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду РФ «Про судову практику у справах про крадіжку, грабіж, розбій» від 27 грудня 2002 р. №29 застосування насильства при розбійному нападі, в результаті якого потерпілому умисно заподіяно легку або середньої тяжкості шкоду здоров'ю, охоплюється складом розбою (ст. 162 КК РФ) і додаткової кваліфікації за статтями 115 КК РФ (умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю) або 112 КК РФ (умисне заподіяння середньої тяжкості шкоди здоров'ю) не вимагає [280].

Водночас окремі вчені висловлюються за дещо інше бачення кримінально-правової кваліфікації розбою, поєднаного із заподіянням шкоди здоров'ю особи, яка зазнала нападу.

Зокрема, Л.П. Брич вважає, що наслідки від насильства при розбої у будь-якому випадку потребують самостійної кваліфікації, оскільки вони не входять до змісту поняття «насильство», яке у даному складі злочину (ст. 187 КК) є виключно способом заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи [302, с. 639].

Як видається, такий підхід є вірним лише частково, адже він певною мірою нівелює принципи диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання залежно від ступеня суспільної небезпечності заподіяних злочином наслідків.

Саме тому нам більше імпонує варіант вирішення проблеми кваліфікації наслідків від розбою (ст. 187 КК України), запропонований Верховним Судом України. Хоча він також не є стовідсотково досконалим із «технічної» сторони, про що буде зазначено нижче.

Відповідно до п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» якщо під час розбою було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи

належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 4 ст. 187 КК України і ч. 2 ст. 121 КК або п.6. ч. 2 ст. 115 КК України [280].

Те саме матиме місце і у разі заподіяння при розбої (ст. 187 КК України) смерті через необережність. Так, в п. 11 даної постанови Пленуму Верховного Суду України зафіксовано, що заподіяння потерпілому смерті під час розбою з необережності слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за відповідною частиною ст. 187 КК України та ст. 119 КК України [280].

Слід підкреслити, що в частині кваліфікації розбою, поєднаного із заподіянням смерті потерпілому, позиція Верховного Суду України вирізняється системністю, оскільки положення п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» корелюють із п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», у якому також йдеться про те, що у разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу дії винного кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України і ч. 4 ст. 187 КК України [304].

Щодо недоліків охарактеризованої вище офіційної позиції Верховного Суду України можна зазначити наступне.

Ми розділяємо точку зору Н.О. Антонюк, яка вважає, що у ч. 4 ст. 187 КК України чітко конкретизований наслідок у вигляді заподіяння фізичної шкоди – тяжкі тілесні ушкодження. З огляду на це немає жодних підстав оцінювати умисне тяжке тілесне ушкодження під час розбою, внаслідок якого настала смерть потерпілого, за ч. 4 ст. 187 КК України. За таких обставин має місце порушення принципу точності кримінально-правової кваліфікації [248, с. 218]. Крім того, при одночасній кваліфікації вчиненого за ч. 4 ст. 187 КК та ч. 2 ст. 121 КК фактично відбувається подвійне врахування заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, тобто подвійне інкримінування [248, с. 218].

Саме тому вважаємо, що умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких настала смерть у ході розбою, може бути оцінено за ч. 2 ст. 121

КК України і відповідною (крім ч. 4 ст.187 КК України) частиною ст. 187 КК України.

В запропонованому варіанті кваліфікації двічі не враховано наслідок у вигляді заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. «Такий підхід повністю відповідає дотриманню принципів недопустимості подвійного інкримінування, точності та повноти кваліфікації» [248, с. 218].

Такий самий підхід, на нашу думку, повинен застосовуватися й коли йдеться про умисне заподіяння смерті під час розбою.

У такому разі вчинене слід кваліфікувати за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України і відповідною (крім ч. 4 ст.187 КК) частиною ст. 187 КК України.

За відомостями Б.М. Головкина, вбивства з корисливих мотивів у сукупності з розбоями на практиці є досить поширеним явищем і становлять приблизно 81,7% від загальної кількості умисних вбивств, що реєструються [38, с. 87].

Така поширеність даної групи злочинів зайвий раз свідчить про надзвичайну важливість правильної кваліфікації вчиненого, що по суті є неможливим без урахування відповідних роз'яснень Верховного Суду України та положень теорії кримінально-правової кваліфікації (зокрема, й принципів кримінально-правової кваліфікації). Позитивно слід оцінити й спробу Верховного Суду України певним чином виправити «ваду» законодавчої техніки, допущену при конструюванні ч. 1 ст. 187 КК України. Мова йде про встановлення однакової кримінальної відповідальності за насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, та погрозу його застосування. Так, у п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» закріплено, що погроза вчинити вбивство, висловлена під час розбою (на відміну від реального вбивства, про що вже йшлося вище), повністю охоплюється диспозицією ст. 187 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК України не потребує. Вважаємо, що такий підхід Верховного Суду України є справедливим, адже ступінь суспільної

небезпечності реального заподіяння шкоди при розбої та погрози її заподіяння не є однаковою.

Ще однією проблемою, яка заслуговує на увагу, є питання розмежування розбою (ст. 187 КК) та бандитизму (ст. 257 КК). Ідеться про вчинення бандою розбійних нападів: це один злочин, передбачений, наприклад, ч. 4 ст. 187 КК України чи сукупність злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187 КК України і ст. 257 КК України? Ситуація ускладнена ще й тим, що санкція за ч. 4 ст. 187 КК України суворіша, ніж санкція ст. 257 КК – від восьми до п'ятнадцяти років позбавлення волі із конфіскацією майна, тоді, як за ст. 257 КК – від п'яти до п'ятнадцяти років позбавлення волі з конфіскацією майна. Ми повністю підтримуємо позицію В.В. Голіни в тому, що введення до кваліфікованого розбою (ч. 4 ст. 187 КК) такої ознаки, як вчинення його організованою групою (у попередньому КК України 1960 р. такого не було), недостатньо продумане законодавцем [66, с. 42-43].

Інакше кажучи, використання у нормах про бандитизм і кваліфікований розбій однакових правових понять, як-то: «організована група», «напад», – практично зробили неможливим чітко відмежувати в багатьох випадках судово-слідчої і розшуково-оперативної практики бандитизм від озброєного розбою, вчиненого організованою групою [159, с. 42].

«Мінливою» у цій сфері є й позиція Верховного Суду України. В п. 26 чинної постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. №13 йдеться про те, що вчинювані бандою напади утворюють самостійні склади злочинів. Тому в таких випадках судам слід керуватися положеннями ст. 33 КК України, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті особливої частини КК України [159].

В той же час, у попередній постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про бандитизм» від 7 липня 1995 р. №9 (вона

діяла до 2005 р.) позиція Верховного Суду України була не такою категоричною, і наявність або відсутність сукупності злочинів при бандитизмі (ст. 257 КК) ставилася в залежність від суворості санкції статті, із якою бандитизм повинен був утворювати сукупність злочинів щодо санкції статті за бандитизм. Так, згідно з п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про бандитизм» «...у разі, коли створеною бандою вчинено злочин, за який законом встановлено більш сувору відповідальність, ніж за бандитизм, такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів – бандитизм і того більш тяжкого злочину, який вчинила банда» [305].

Як бачимо, за такого стану речей сукупність злочинів при розбої і бандитизмі мала місце тоді, коли йшлося про кваліфікований вид розбою, передбачений ч. 4 ст. 187 КК України [59; 66: 193].

Останнім блоком проблем, який ми планували висвітлити у репрезентованій роботі, є питання конкуренції та розмежування кримінально-правових норм при розбої (ст. 187 КК України), яку необхідно відрізнити від сукупності злочинів.

«Конкуренція» – це суперництво, боротьба за досягнення кращих наслідків, змагання [306, с. 5].

В спеціалізованій літературі конкуренція кримінально-правових норм визначається як зумовлена наявністю у кримінальному законодавстві принаймні двох кримінально-правових норм, спрямованих на врегулювання одного питання, нетипова ситуація в правозастосуванні, коли при кримінально-правовій оцінці одного суспільно-небезпечного діяння на застосування претендують дві (або більше) функціонально пов'язані чинні кримінально-правові норми [306, с. 7].

Інакше кажучи, при конкуренції має місце ситуація так званого «подвійного» кримінально-правового регулювання.

Сутність конкуренції полягає у наявності в законодавстві надмірного правового регулювання за відсутності суперечності приписів норм права.

На відміну від сукупності злочинів, за якої одночасному застосуванню підлягають усі статті, що її утворюють, при конкуренції кримінально-правових норм застосуванню підлягає лише одна стаття, яка має пріоритет (наприклад, при конкуренції загальної і спеціальної норми пріоритетною завжди є спеціальна норма). Як стверджує в своєму дисертаційному дослідженні О.О. Горішній, категорія «розбій» є загальною наскрізною кримінально-правовою категорією, що передбачена кількома статтями КК [40, с. 3].

Деталізуючи свої розмірковування, вчений вірно зазначає, що «...чинний КК України встановлює відповідальність за розбій як в основному (базовому) (ст. 187 КК України), так і в спеціальних складах розбою, передбачених на рівні кваліфікуючої ознаки відповідних складів злочинів (ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК України).

Крім того, низка діянь, які в реальній дійсності можуть мати характер розбою, за чинним кримінальним законом України повинні будуть кваліфікуватися за іншими спеціальними складами злочинів, які хоча й не містять терміну «розбій», але охоплюють такі дії своїми ознаками (ч. 3 ст. 289, ст. ст. 432, 438, 446 КК України)» [40, с. 8].

Таким чином, конструктивні особливості розбою як двохоб'єктного злочину із усіченим складом (ст. 187 КК України) породжують потенційну вірогідність створення певних складнощів на рівні правозастосування, які можна звести до наступного.

1. Кваліфікація розбою та спричинених наслідків у результаті застосування небезпечного для життя чи здоров'я або погрози застосування насильства, залежить від характеру і ступеня інтенсивності насильства.

Так, умисне заподіяння у процесі розбою легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюється ст.

187 КК України і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я, не потребують.

Умисне або необережне заподіяння в процесі розбою тяжкого тілесного ушкодження також охоплюється ст. 187 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 121 чи за ст. 128 КК України не потребує.

Заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких настала смерть у ході розбою, може бути оцінено за ч. 2 ст. 121 КК України і відповідною (крім ч. 4 ст. 187 КК) частиною ст. 187 КК України. Умисне заподіяння смерті під час розбою слід кваліфікувати за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України і відповідною (крім ч. 4 ст. 187 КК) частиною ст. 187 КК України.

Заподіяння потерпілому смерті під час розбою з необережності слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за відповідною частиною ст. 187 КК України та ст. 119 КК України.

Погроза вчинити вбивство, висловлена під час розбою (на відміну від реального вбивства), повністю охоплюється диспозицією ст. 187 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК України не потребує.

2. Введення до кваліфікованого розбою такої ознаки, як вчинення його організованою групою суттєво ускладнює чітке відмежування на практиці бандитизму (ст. 257 КК України) від озброєного розбою, вчиненого організованою групою (ч. 4 ст. 187 КК України).

Позиція Верховного Суду України з цього питання є мінливою і на сьогоднішній день зводиться до того, що вчинювані бандою розбійні напади у всіх без виключення випадках утворюють самостійні склади злочинів, тобто має місце сукупність злочинів.

Отже, чинний КК України та КК Республіки Вірменія встановлюють відповідальність за розбій як в основному (базовому) (ст. 187 КК України, ст. 175 КК Республіки Вірменія), так і в спеціальних складах розбою, передбачених на рівні кваліфікуючої ознаки відповідних складів злочинів (ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК) тощо.

При їх конкуренції сукупність злочинів виключається, а пріоритет у застосуванні надається спеціальним нормам.

Разом з тим слід звернути увагу і на такий злочин, генетичний зв'язок якого з розбоєм виник значно раніше, ніж у розбою з бандитизмом, і загальних рис у цього злочину з розбоєм як раніше, так і тепер також значно більше.

Ідеться про такий злочин, як піратство, що передбачено ст. 446 КК України 2001 р. в якості самостійного складу злочину.

Розглянемо подрібніше питання конкуренції розбою із піратством, оскільки саме цей склад злочину має глобалізаційний характер та якомога краще відображує характеристики складу злочину, що розглядається, у компаративному вимірі.

З давніших часів у суспільстві склалося враження, що різновидом розбою є таке діяння, як піратство, тому, як вже зазначалося, у різних словниках піратство визначається однозначно – як морський розбій [307].

Вже за часів Стародавнього Риму ставлення до піратів та піратства як соціального явища уособлювала відома сентенція: «*Pirata hostis humani generis*», що означає «Пірат – ворог людського роду» [307, с. 41].

Піратство, будучи одним із найстародавніших злочинів міжнародного характеру, у ХХІ ст. продовжує залишатися головною загрозою міжнародному судноплавству у низці районів Світового океану (адже, як відомо, близько 90 % усіх товарів в світовій торгівлі перевозяться морем) [308, с. 25].

Про підвищену суспільну небезпечність даного виду асоціальної активності в сучасних реаліях наочно свідчить хоча б той факт, що в низці держав (наприклад, Оман, Папуа – Нова Гвінея, Республіка Корея, Сінгапур тощо) за кваліфіковане піратство винним може бути призначено смертну кару [308, с. 35]. КК Куби передбачає це покарання в якості альтернативної санкції навіть за загальний склад піратства [308, с. 35].

Як це не парадоксально, але у Єдиному державному реєстрі судових рішень України нам не вдалося знайти жодної кримінальної справи, порушеної за ст. 446 КК України («Піратство»).

І це при тому, що Україна має вихід до двох морів, загальна довжина її берегової смуги досягає 2 835 кілометрів, а вітчизняні судна можуть здійснювати свої рейси в усіх районах Світового океану [29, с. 655].

Аналіз спеціалізованої літератури показав, що схожа ситуація спостерігається і в сусідніх державах.

Так, у РФ з 2001 р. по 2011 р. за ст. 227 КК РФ («Піратство») було порушено лише 4 кримінальні справи [309, с. 4].

На нашу думку, офіційні статистичні показники суттєво спотворюють реальний стан справ у цій сфері і радше є свідченням недосконалості юридичної конструкції піратства як складу злочину [309, с. 3-4].

Адже дуже часто діяння, які містять у собі всі ознаки піратства, фактично кваліфікуються за іншими статтями КК, наприклад, грабіж (ст. 186 КК), розбій (ст. 187 КК), угон або захоплення морського чи річкового судна (ст. 278 КК), самоправство (ст. 356 КК) тощо [310, с. 3-4].

Стан дослідження свідчить про міжгалузевий характер заявленої проблематики.

Окремі її аспекти вивчалися як в межах міжнародного публічного права (А.М. Лавлінська, Л.А. Моджорян, Ю.С. Ромашев, В.Ф. Сідорченко), так і в межах кримінального права (В.М. Додонов, В.С. Комісаров, А.А. Тодоров та інші). «Піратство» (від грецьк. *peirates* і лат. *pirata* – «грабіжник», «розбійник») дослівно тлумачиться як морський розбій [311, с. 1016].

Тобто навіть з суто етимологічної точки зору піратство дуже тісно пов'язане із розбоєм. Не зважаючи на наявність досить розгалуженої міжнародно-правової регламентації протидії піратству (Женевська конвенція про відкрите море 1958 р., Конвенція ООН з морського права 1982 р., Римська конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки

морського судноплавства 1988 р. та Протокол до неї про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі тощо) [314, с. 3-4], в національних законодавствах має місце повний різнобій у питаннях криміналізації розгляданого злочину [309, с. 31].

Так, спеціальні склади піратства є в кримінальному законодавстві приблизно половини держав світу, включаючи такі держави, як Австралія, Аргентина, Болівія, Вануату, Великобританія, Венесуела, Республіка Вірменія, Гватемала, Гондурас, Грузія, Замбія, Ізраїль, Казахстан, Коста-Ріка, Македонія, Мексика, Молдова, Нідерланди, Нікарагуа, Нова Зеландія, Оман, Панама, РФ, Румунія, Сальвадор, Словенія, США, Таджикистан, Україна, Філіппіни, Хорватія, Чорногорія, Чилі, Еквадор, Естонія [312, с. 31].

Відсутнє піратство як склад злочину в КК Австрії, КК Азербайджану, КК Албанії, КК Андорри, КК Республіки Білорусь, КК Бельгії, КК Болгарії, КК В'єтнаму, КК Індії, КК Іспанії, КК Італії, КК Киргизької Республіки, КК Латвії, КК Литовської Республіки, КК Мавританії, КК Мальти, КК Монголії, КК Норвегії, КК Пакистану, КК Парагваю, КК Перу, КК Судану, КК Таїланду, КК Тунісу, КК Туркменістану, КК Угорщини, КК Узбекистану, КК Фінляндії, КК Франції, КК Швейцарії, КК Швеції, КК Шрі-Ланки [312, с. 31]. Слід додатково наголосити на тому, що в самому Сомалі – осередку сучасного піратства, кримінальне законодавство злочин «піратство» також не передбачає [312, с. 40].

Будь-яка піратська діяльність включає в себе діяння, що мають ознаки інших складів злочинів – розбою, бандитизму, вбивства тощо, тому ми повністю згодні із В.М. Додоновим у тому, що в принципі «..без особливої норми про піратство можна було б і обійтись... Увесь сенс спеціальної криміналізації піратства полягає в формулюванні особливого діяння, у відношенні якого дана держава готова здійснювати універсальну юрисдикцію згідно із нормами міжнародного права» [309, с. 32].

Необхідно зазначити, що серед держав, які криміналізували піратство, відсутня чітка лінія щодо місцезрештування даного діяння в системі Особливої частини кримінального права.

Так, найбільш поширеним є розуміння піратства як посягання на міжнародний правопорядок. Такий підхід притаманний і чинному КК України, де піратство (ст. 446 КК України) позиціонується як злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX Особливої частини КК України). В інших державах у піратстві вбачають свого роду «водний» аналог бандитизму, тому відносять його до злочинів проти суспільної безпеки (КК Республіки Вірменія, КК Грузії, КК Казахстану, КК КНР, КК Республіки Молдова, КК РФ, КК Республіки Таджикистан) [310, с. 32].

Іноколи зустрічаються й інші підходи.

Наприклад, у КК Румунії піратство віднесено до злочинів проти власності. В КК Нікарагуа – до злочинів проти зовнішньої безпеки держави, в КК Нідерландів цей склад злочину поміщено в главу «Злочини, пов'язані із судноплавством та авіацією», а в КК Чорногорії – в главу «Злочини проти безпеки суспільного транспорту» [310, с. 32].

Згідно із ч. 1 ст. 446 КК України піратство – це використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна. Така законодавча дефініція піратства хоча й базується на міжнародно-правовому розумінні цього діяння (наприклад, ст. 101 Конвенції 1982 р.) [314], однак навряд чи є стовідсотково досконалою. По-перше, якщо виходити з того, що піратство – це спеціальний різновид розбою [40, с. 1-2], то не зрозуміло, чому законодавець при конструюванні даного складу злочину «опускає» таку важливу ознаку, як «погроза» застосування насильства, адже на практиці такі ситуації є досить поширеними.

Більш виваженим в цій частині є визначення піратства, представлене в кримінальному законодавстві окремих держав пострадянського простору.

Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 220 КК Республіки Вірменія піратством визнається напад на морське або річкове судно з метою заволодіння чужим майном, вчинене із застосуванням насильства або погрозою його застосування

Ідентична дефініція піратства репрезентована й і в ч. 1 ст. 227 КК РФ.

Як видається, в подібному ключі з порушеннями норм міжнародного права слід було б сформулювати і ч. 1 ст. 446 КК України, криміналізувавши в ній поряд із насильством погрозу його застосування. По-друге, як порушення принципу диференціації кримінальної відповідальності слід розцінювати й відсутність у ст. 446 КК України конкретизації насильницьких дій при піратстві.

Адже, як констатує Ю.С. Ромашев, «...спостерігається тенденція до підвищення рівня насильства, застосовуваного піратами в ході нападів на судна, їх затримання та переговорів. Захоплення суден зазвичай супроводжуються погрозами вбивства, заподіянням тілесних ушкоджень, тривалим утриманням пасажирів та екіпажів захоплених суден. В ході таких нападів нерідко вбивали членів екіпажу, пасажирів» [308, с. 21-22].

У зв'язку з цим доречною виглядає пропозиція А.А. Тодорова щодо необхідності доповнення кваліфікованого складу піратства вказівкою на вчинення нападу із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я [311, с. 12].

По-третє, слід зважати й на те, що піратство в сучасних реаліях видозмінюється, набуває нові форми. Із окремих розрізнених, хоча і багаточисельних актів, перетворюється в складне, суспільно-небезпечне явище, починає носити характер організованої злочинної діяльності [309, с. 29].

В той же час, вчинення піратських нападів у співучасті ніяким чином не відображено серед кваліфікованих ознак піратства у ч. 2 ст. 446 КК України.

Це виглядає ще більш дивним на фоні того, що у ч. 2 ст. 187 КК України (загальна норма) в якості обтяжуючої обставини розбою передбачено його

вчинення за попередньою змовою групою осіб. У даній ситуації більш раціональною є позиція, представлена в кримінальному законодавстві Республіки Вірменія та РФ.

З положень ч. 2 ст. 220 КК Республіки Вірменія вбачається, що кваліфікованим видом піратства є його вчинення організованою групою. Подібним чином сформульовано й ч. 3 ст. 228 КК РФ, де йдеться про те, що піратство, вчинене організованою групою, є особливо кваліфікованою ознакою даного злочину. На нашу думку, кваліфікований вид піратства подібного змісту повинен міститися і у ст. 446 КК України.

Таким чином, видається можливим резюмувати наступне.

«Піратство» (від грецьк. *peirates* і лат. *pirata* – «грабіжник», «розбійник») дослівно тлумачиться як морський розбій. Не зважаючи на наявність досить розгалуженої міжнародно-правової регламентації протидії цьому явищу, спеціальні склади піратства є в кримінальному законодавстві приблизно половини держав світу. Криміналізація піратства – це наслідок наявності міжнародно-правових зобов'язань конкретної держави щодо злочинів, які становлять загрозу для всієї світової спільноти (посягають на міжнародний правопорядок). Серед держав, які криміналізували піратство, відсутня чітка лінія щодо місцезосташування даного діяння в системі Особливої частини кримінального права (наприклад, в КК України – це посягання на міжнародний правопорядок, в КК Республіки Вірменія – це злочин проти суспільної безпеки («водний» аналог бандитизму), в КК Румунії – це злочин проти власності, в КК Нікарагуа – це злочин проти зовнішньої безпеки держави тощо).

Для вдосконалення кримінально-правової регламентації піратства в Україні пропонується:

- у ч.1 ст. 446 КК України криміналізувати погрозу застосування насильства;
- як кваліфікований вид піратства окремо виділити застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я;

- вчинення піратських нападів організованою групою відобразити серед кваліфікованих ознак піратства у ч. 2 ст. 446 КК України. З урахуванням викладеного вважаємо за можливе висловити пропозицію щодо доцільності у майбутньому можливості розгляду не тільки бандитизму, але й піратства, вчиненого раніше за розбій, як кваліфікуючої ознаки розбою.

3.3. Вдосконалення відповідальності за розбій за кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія

Як вже констатувалося раніше, в літературі стверджується, що склад злочину – системоутворююча категорія кримінального права, яка до того ж слугує базовим інструментом кваліфікації злочинів [271, с. 3].

Оптимально сконструйований склад злочину – запорука результативної протидії злочинності. І, навпаки, прорахунки, допущені на етапі побудови складу злочину, призводять до спотворення ідеї заборони суспільно небезпечної поведінки і, як наслідок, або помітно знижують ефективність застосування кримінального закону, або і зовсім зводять його застосування нанівець [271, с. 3].

У спеціалізованій науковій літературі неодноразово наголошувалося на тому, що склади злочинів проти власності характеризуються вадами, які, врешті-решт, негативно впливають на якість самого кримінального закону.

До прикладу, О.В. Ільїна зауважує, що «...в чинному КК України обтяжуючі обставини корисливих злочинів проти власності викладені з істотними порушеннями правил законодавчої техніки» [316, с. 3].

Р.У. Ахмедов підкреслює, що суттєві складнощі у практиці застосування кримінального закону щодо окремих форм викрадення майна створює занадто широке використання законодавцем оціночних ознак при конструюванні даних складів злочинів [317, с. 3].

А.В. Іванчин констатує, що «...процес конструювання складу злочину в нашій державі фактично не носить науковий характер...Склади багатьох

злочинів мають далеко не оптимальні законодавчі конструкції, в регламентації однопорядкових видів та різновидів злочинів відсутня належна одноманітність» [271, с. 3-4].

Через цілковите переважання злочинів проти власності у загальній структурі злочинності (даний вид асоціальної активності становить понад 60% від загальної маси злочинів, що реєструються в Україні) [316, с. 381-382], значущість критичного осмислення складів злочинів у цій сфері важко переоцінити.

Основним безпосереднім об'єктом розбою помилково вважається право власності. Додатковим обов'язковим об'єктом основного складу розбою є безпекова складова: здоров'я особи, психічна недоторканність особи. Життя не є додатковим об'єктом розбою з огляду на те, що умисне або необережне заподіяння смерті в ході вчинення розбою потребує кваліфікації за відповідними нормами, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти особи. Предмет розбою – чуже майно та права на нього [317, с. 212-213].

За конструкцією об'єктивної сторони розбій належить до злочинів з усіченим складом. Розбій є закінченим з моменту вчинення нападу, поєднаного із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи, що зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого, чи ні (абз. 3 п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. №10) [278].

У якості двох конструктивних ознак розбою (ч. 1 ст. 187 КК України) законодавець називає «напад» та «насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи або погрозу застосування такого насильства».

Згідно з абз. 2 п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» під нападом слід

розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства [278].

Ми погоджуємося з А.М. Бойцовим, який вважає, що вживання терміну «напад» для позначення суспільно небезпечного діяння в складі розбою не можна назвати вдалим [276, с. 460-468].

Реальна дійсність свідчить про те, що за всяким нападом слідує насильство, однак не всякому насильству передує напад. Відповідно, і поняття «насильство» більш широке, ніж «напад», воно може бути реалізовано як шляхом нападу, так і без нього. Сутність розбою полягає не в нападі (він носить другорядний характер), а в насильстві, небезпечному для життя чи здоров'я потерпілого [317, с. 20].

Цілком реально припустити можливість застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, щодо сплячої людини (щоб позбавити її свідомості з метою подальшого безперешкодного вилучення майна), щодо особи, яка перебуває у стані сп'яніння (і не усвідомлює самого факту нападу), малолітнього, неосудного. Напад у його традиційному відкритому, демонстративному сенсі виключається і при застосуванні насильства ззаду (зі спини потерпілого, по голові, в потилицю), вночі в темному провулку, в під'їзді і т. д., коли потерпілий взагалі не бачить винного, якщо між винним і потерпілим були довірчі стосунки, що виключають потребу в нападі, і т. д. [317, с. 20-21].

Дану обставину визнає і Верховний Суд України, роз'яснюючи у п. 10 постанови Пленуму «Про судову практику у справах про злочини проти власності», що застосування до потерпілого без його згоди небезпечних для життя або здоров'я наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном потрібно кваліфікувати як розбій (ст. 187 КК України). Повторюємо, напад не є обов'язковою ознакою розбою у ч. 1 ст. 187 КК України. Підтвердженням тому є й те, що саме за ступенем застосовуваного насильства, а не за інтенсивністю

нападу в діючій доктрині розрізняють насильницький грабіж і розбій [316, с. 18].

Що стосується другої конструктивної ознаки розбою, тобто насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи або погрози застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК України, ст.175 КК Республіки Вірменія), то тут також наявні певні складнощі.

По-перше, законодавець називає цю конструктивну ознаку розбою, однак ні в тексті самої ст. 187 КК України, ні в тексті інших статей Особливої частини КК України, ні в Загальній частині КК України не розкриває її зміст, тобто вона носить оціночний характер.

Згідно з п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. №10 «...небезпечне для життя чи здоров'я насильство – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення» [278]. Верховний Суд України, коли йдеться про заподіяння тілесних ушкоджень, намагається тлумачити насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я, за допомогою медичних показників, які досить детально прописані в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених МОЗ України [279, с. 5-9].

Однак, коли йдеться про небезпечне для життя чи здоров'я насильство, що виразилося в «інших насильницьких діях», які не супроводжувалися тілесними ушкодженнями, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення, виникає більше запитань, ніж відповідей.

В цій частині Верховний Суд України обмежується наведенням «скупого» прикладу, зазначаючи в тому ж п. 9 аналізованої постанови, що до інших насильницьких дій слід відносити, зокрема, «...насильство, що призвело до

втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо» [278].

Н.О. Антонюк пропонує доповнити коло таких дій, наприклад, «скиданням з автомобіля або поїзда, що рухаються на швидкості, ударом сокирою по голові, тривалим триманням під водою, зачиненням у гарячому чи холодному приміщенні, створенням перешкод для дихання через надівання на голову поліетиленового пакету тощо» [248].

По-друге, щодо «погрози» застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, то згідно з п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності», вона «...полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки)» [278]. Як вірно відмічає Н.О. Антонюк, «...зміст погрози застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, дещо не збігається з переліком можливих фізичних насильницьких дій. У насильницькому грабежі ...погроза насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, означає погрозу застосування всіх можливих проявів фізичного насильства у цьому ж складі...У розбої ситуація дещо інша. Психічне насильство охоплює не лише погрозу застосувати фізичне насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я (легкі тілесні ушкодження з наслідками, середньої тяжкості тілесні ушкодження, тяжкі тілесні ушкодження, інші насильницькі дії...), а й містить погрозу вбивством» [248, с. 217].

Крім того, має рацію О.І. Рарог у тому, що при розбої «...сумнівним є прирівнювання погрози насильством до його реального застосування» [318, с. 85-86]. Ідеться про те, що ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди при розбої та погрози її заподіяння не є однаковою, а, отже, й

положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування мають міститися в різних частинах ст. 187 КК України, ст.175 КК Республіки Вірменія.

В науковій літературі акцентується увага на тому, що в ч. 2 ст. 187 КК України дещо звужено сформульовано таку обтяжуючу обставину, як розбій, вчинений особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм. У даному випадку йдеться по суті про так звану «спеціальну» повторність. Не зрозуміло, чому, на відміну від інших корисливих злочинів проти власності, її (спеціальну повторність) у ч. 2 ст. 187 КК України утворює виключно раніше вчинений особою розбій чи бандитизм? Адже, якщо системно проаналізувати норми Розділу VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності», то в примітці 1 до ст. 185 КК України йдеться про те, що відносно усіх інших корисливих злочинів проти власності повторність буде мати місце й тоді, коли особа (крім розбою) раніше вчиняла крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення чи розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України). Ми цілком погоджуємося з О.В. Ільїною в тому, що «...вжите у ч. 2 ст. 187 КК для позначення кваліфікованого виду розбою формулювання – «розбій, вчинений особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм», потребує уточнення... Більш точним є формулювання «розбій, вчинений повторно» [316, с. 5].

У зв'язку із вищевикладеним пропонуємо внести відповідні зміни до ст.187 КК України та поширити сферу дії примітки 1 до ст. 185 КК України посиланням на розбій (ст. 187 КК України).

Як видається, більш вдалим в цій частині є приписи кримінального законодавства деяких держав пострадянського простору. Так, у КК Республіки

Вірменія розбій у великих розмірах (п. 2 ч. 2 ст. 175 КК Республіки Вірменія) та розбій в особливо великих розмірах (п. 1 ч. 3 ст. 175 КК Республіки Вірменія) – це самостійні склади злочинів. Ми солідарні з В.В. Голіною в тому, що введення до кваліфікованого розбою (ч. 4 ст. 187 КК України) такої ознаки, як вчинення його організованою групою (у попередньому КК України 1960 р. такого не було), недостатньо продумане законодавцем. Інакше кажучи, використання у нормах про бандитизм і кваліфікований розбій однакових правових понять, як-то: «організована група», «напад», – практично зробили неможливим чітко відмежувати в багатьох випадках судово-слідчої і розшуково-оперативної практики бандитизм від озброєного розбою, вчиненого організованою групою. На суттєві складнощі у розмежуванні розбою, вчиненого організованою групою, і корисливого бандитизму наголошує й Б.М. Головкін, який пише про те, що таке розмежування подекуди носить «риторичний» характер. Не вносить визначеності у відмінності між організованим розбоєм і бандитизмом й роз'яснення Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. №13 [159]. У п. 6. даної постанови лише сказано, що вчинювані бандою напади утворюють самостійні склади злочинів. Тому кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України [159].

Теоретичні напрацювання дозволяють стверджувати, що єдиним критерієм, який можливо використати при відмежуванні бандитизму від розбою, вчиненого організованою групою, є озброєність. Наявність у банді саме вогнепальної, холодної, вибухової зброї є обов'язковою її ознакою – це загальновизнаний теорією і практикою факт, а не будь-який предмет, непридатна зброя, деякі газові пристрої, імітаційні під зброю вироби та ін. Склад розбою може створити напад з використанням предметів, які вживаються як зброя, якщо вони призначені або пристосовані розбійниками для нападу на людей, чого не може бути при бандитизмі.

Розбій завжди пов'язаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи погрозою застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК України). При бандитизмі взагалі може і не бути потерпілого. Бандитизм на відміну від розбою вважається закінченим складом злочину з моменту організації озброєної банди, незалежно від того, чи мали місце напади. Отже, як бачимо, розбій, вчинений організованою групою, та корисливий бандитизм – не є тотожними поняттями. В той же час, існуюча конструкція ч. 4 ст. 187 КК України не дозволяє чітко розмежувати ці суміжні склади злочинів.

Принагідно зазначимо, що вчинення розбою з використанням зброї та предметів, які її замінюють, окремо не передбачається ст. 187 КК України в якості кваліфікуючої ознаки, хоча де факто такі випадки є досить поширеними. В результаті, як вірно пише Б.М. Головкін, «...через недостатню стійкість і згуртованість таких груп їх дії не підпадають під ознаки бандитизму, а тому кваліфікуються слідчими органами як розбій, при цьому не знаходить належної правової оцінки застосування зброї, а також незаконне поводження із нею» [38, с. 58].

Вважаємо, що за такої ситуації цілком доречно було б скористатися досвідом кримінально-правової регламентації розбою у КК Республіки Вірменія та КК РФ. Так, п. 4 ч. 2 ст. 175 КК Республіки Вірменія, крім того набору обтяжуючих обставин, які містяться у ст. 187 КК України, передбачає також розбій із застосуванням зброї або інших предметів, що використовуються в якості зброї.

Такий підхід дозволив би слідчим уникати численних перекваліфікацій бандитизму на розбій, вчинений організованою озброєною групою, у разі недостатньої стійкості останньої, з одного боку, і навпаки, поклав би край сумнівним «бандитизмам», за якими в кращому випадку стоїть організований розбій із використанням зброї чи предметів, що до неї прирівнюються.

Також дещо непослідовним є використання для позначення розбою такого терміну, як «заволодіння». Адже, якщо керуватися принципом системності

викладення нормативно-правового масиву, то споріднені явища у кримінальному законі мають іменуватися тотожною термінологією. В даному випадку має рацію О.О. Горішній в тому, що розбій поряд з такими категоріями, як крадіжка і грабіж є різновидом викрадення. Тому з метою узгодження термінології основного (базового) складу розбою (тобто ст. 187 КК) зі спорідненими складами крадіжки (ст. 185 КК) і грабежу (ст. 186 КК) доцільно в ст. 187 КК замість терміну «заволодіння» використовувати термін «викрадення» [40, с. 16-17]. Додатковим аргументом на користь доцільності оперування при визначенні розбою саме терміном «викрадення», а не «заволодіння» є й положення кримінального законодавства окремих держав пострадянського простору.

Зокрема, в ст. 175 КК Республіки Вірменія розбій визначається через поняття «викрадення», так само, як і грабіж (ст. 176 КК Республіки Вірменія), крадіжка (ст. 177 КК Республіки Вірменія), шахрайство (ст. 178 КК Республіки Вірменія) тощо. Досить ілюстративною в плані неправильного застосування кримінального закону в цій частині є одна із постанов Касаційного Суду Республіки Вірменія (при розмежуванні розбою та насильницького грабежу між кримінальним законодавством України та Республіки Вірменія істотних розбіжностей немає, тому ми дозволили собі навести приклад із зарубіжного кримінального законодавства).

Суть фабули справи зводиться до наступного. Суд першої інстанції загальної юрисдикції адміністративних районів Еребуні та Нубарашен м. Єреван 27 липня 2012 р. порушив кримінальну справу щодо громадян Гукасяна Г., Гевондяна А. та Григоряна В. за п. п. 1, 4 ч. 2 ст. 176 КК Республіки Вірменія (грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб та із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, або з погрозою його застосування). Дані громадяни звинувачувалися в тому, що за попередньою змовою 24 січня 2011 р. обманним шляхом відвезли потерпілого Саакяна В. в місце під назвою «Хачі гаражнер» поблизу м. Єреван, де, застосувавши до нього

наси́льство, яке не є небезпечним для здоров'я або життя, відкрито викрали у нього наручні та нашийні ланцюжки, обручку та мобільні телефони, однак, роздивившись їх та переконавшись, що вони не становлять ніякої цінності, повернули предмети назад [281].

Апеляційний суд постановою від 4 жовтня 2012 р. рішення місцевого суду залишив у силі. На рішення суду першої інстанції та постанову Апеляційного суду було подано касаційну скаргу, у якій зазначалося, що при оцінці характеру погрози та насильства до потерпілого суд першої та другої інстанцій не прийняв до уваги всі обставини справи. Зокрема те, що насильство було вчинено шляхом удушення обома руками, закриття рота і застосування ножа в якості погрози. Потерпілий, застосоване насильство і погрози сприйняв як небезпечні для життя і здоров'я, оскільки припинив опір і виконав вимоги злочинців. На думку особи, яка подала скаргу, викладені фактичні дані достатні для оцінювання насильства і погроз, застосованих під час викрадення, як небезпечних для життя і здоров'я потерпілого, отже, позиція судів першої та другої інстанцій про те, що мав місце грабіж, поєднаний з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, не виходить з фактичних обставин справи [281].

Касаційний Суд Республіки Вірменія касаційну скаргу у даній справі задовольнив, а рішення суду першої інстанції скасував. В результаті скоєне було перекваліфіковано із насильницького грабежу (п.п. 1,4 ч. 2 ст. 176 КК Республіки Вірменія) на розбій, вчинений групою осіб за попередньою змовою та із застосуванням зброї (п.п. 1,4 ч. 2 ст. 175 КК Республіки Вірменія) [281].

Враховуючи існуючий стан речей, Л.П. Брич взагалі пропонує відмовитися від використання у законі понять «наси́льство, що є небезпечним для життя чи здоров'я» і «наси́льство, яке не є небезпечним» як таких [303, с. 635-636]

Як відомо, в основу структурування Особливої частини КК України (йдеться про його поділ на розділи) покладено родовий об'єкт посягання.

Інакше кажучи, певні однорідні групи суспільних відносин, поставлені під охорону кримінальним законом. У свою чергу презюмується, що послідовність розміщення розділів в Особливій частині КК визначається ієрархією цінностей (від найбільш важливої до найменш важливої), що підлягають кримінально-правовій охороні, комплексом заборонних норм того чи іншого розділу.

Ми повністю погоджуємося з О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком в тому, що «...рівень захисту того чи іншого об'єкта кримінально-правової охорони визначається врешті-решт не місцем тієї чи іншої заборони у системі кримінального закону, а тим, наскільки ця заборона якісно сформульована та ефективно застосовується. Водночас закріплена у КК ієрархія об'єктів кримінально-правової охорони має важливе морально-політичне значення» [319, с. 37].

Слід відмітити, що в КК України 2001 р. (порівняно із попереднім КК України 1960 р.) (хоча й суто номінально) відбулася певна переоцінка цінностей і «зміщення акцентів» у поглядах на значущість благ, поставлених під охорону кримінальним законом: від примату цінностей майнового характеру (власності) до пріоритетності благ немайнового характеру (життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо). Це (хоча й фрагментарно) прослідковується в послідовності розміщення розділів [320, с. 178-183].

Водночас кардинально протилежну картину показує характер і ступінь репресивності кримінально-правових санкцій за розглядувані групи злочинних посягань. Так, Ю.В. Філей на підставі вивчення видів та обсягів покарання у санкціях за злочини проти життя та здоров'я особи і за злочини проти власності доходить обґрунтованих висновків про те, що «...в кримінальному законі такий об'єкт кримінально-правової охорони, як життя людини, практично прирівнюється до такого об'єкта, як право власності» [321, с. 6]. Інакше кажучи, має місце законодавча надмірність кримінальних покарань за злочини проти власності [321, с. 6].

Ситуація виглядає ще більш парадоксально, якщо звернути увагу на те, що серед усіх злочинів проти власності розбій (ст. 187 КК України) – це склад злочину із найбільш жорсткою санкцією (карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років по ч. 1 ст. 187 КК України та позбавленням волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна по ч. 4 ст. 187 КК України). Для порівняння – за просте умисне вбивство по ч. 1 ст. 115 КК України передбачено позбавлення волі на строк від 7 до 15 років, а за умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України) – позбавлення волі на строк від 7 до 10 років.

Гуманнішим в плані кримінальної відповідальності за розбій є КК Республіки Вірменія, де простий розбій карається позбавленням волі на строк від 3 до 6 років з конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 175 КК Республіки Вірменія), а особливо кваліфікований – позбавленням волі на строк від 6 до 10 років з конфіскацією майна або без такої (ч. 3 ст. 175 КК Республіки Вірменія).

У зв'язку із вищевикладеним, конструктивною видається пропозиція Ю.В. Філея щодо доцільності внесення коректив у санкції ч.ч. 1-4 ст. 187 КК України у двох напрямках:

а) зробити санкцію ч. 1 ст. 187 КК України альтернативною та передбачити в ній поряд із позбавленням волі обмеження волі;

б) відмовитися від обов'язковості покарання у вигляді конфіскації майна у ч.ч. 2-4 ст. 187 КК України [321, с. 7].

Відносно першого напрямку можна лише додати, що з метою економії кримінальної репресії, крім запровадження альтернативної санкції у ч. 1 ст. 187 КК України, виправданим виглядало б паралельне зменшення верхньої межі даної санкції до 6 років обмеження або позбавлення волі.

Позитив другого напрямку, крім усього іншого, вбачається ще й у тому, що він зробить більш дієвими кримінально-правові санкції за розбій щодо неповнолітніх, адже групові розбійні напади є досить поширеним явищем серед

даного контингенту [322], а конфіскація майна, згідно з ч. 2 ст. 98 КК України, до них не може бути застосована апріорі.

Ще одним технічним «прорахунком» з боку законодавця, який суттєво знижує рівень ціннісного захисту і веде до можливих протиріч у виборі виду й обсягу покарання, а також порушує принципи справедливості та рівності громадян перед законом, є встановлений у ч.ч. 2 і 3 ст. 187 КК України однаковий мінімальний розмір покарання у виді позбавлення волі – 7 років [321, с. 11].

У зв'язку з цим вважаємо, що у ч. 2 ст. 187 КК України необхідно зменшити нижню межу санкції до 6 років обмеження або позбавлення волі.

Серйозною вадою є й те, що законодавець невиправдано передбачає однаковий обсяг покарання за вчинення розбою у великих і особливо великих розмірах (ч. 4 ст. 187 КК) [321, с. 7].

На даному аспекті загострює увагу в своєму дисертаційному дослідженні й О.О. Горішній, який пише про те, що «...не відповідає принципу системно-правової несуперечливості криміналізації діяння формулювання в ч. 4 ст. 187 КК такої кваліфікуючої ознаки як розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах, оскільки у Кримінальному кодексі взагалі і в розділі VI Особливої частини (де міститься цей склад злочину), зокрема склалася чітка система передбачення великого чи особливо великого розміру як самостійних кваліфікуючих ознак складу злочину у різних частинах відповідної статті КК» [40].

Так, у КК Республіки Вірменія розбій у великих розмірах (п. 2 ч. 2 ст. 175 КК Республіки Вірменія) карається позбавленням волі на строк від 4 до 8 років з конфіскацією майна або без конфіскації, а розбій в особливо великих розмірах (п. 1 ч. 3 ст. 175 КК Республіки Вірменія) – позбавленням волі на строк від 6 до 10 років з конфіскацією майна або без конфіскації.

Як видається, в подібному ключі слід формулювати й зміст ст. 187 КК України, передбачаючи розбій, спрямований на заволодіння майном у

великих розмірах, та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах, в якості самотійних складів злочинів у різних частинах даної статті з різним обсягом покарання відповідно.

Порушенням принципу диференціації кримінальної відповідальності є й встановлення у ч. 1 ст. 187 КК ідентичних санкцій за насильство та погрозу його застосування при розбої [248, с. 85-86].

Адже за будь-яких обставин ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди при розбої та погрози її заподіяння не є однаковим, а, отже, й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування мають міститися в різних частинах ст. 187 КК України з відповідним відображенням такого стану справ у кримінально-правових санкціях.

Крім того, на думку окремих учених, слід диференційовано підходити й до кримінальної відповідальності за результативний та нерезультативний розбій.

Зокрема, з точки зору Л.П. Брич, із якою ми теж погоджуємося, «...очевидним є те, що результативний розбій завжди є більш суспільно небезпечним, ніж коли винному не вдалося досягти поставленої мети» [303, с. 158].

Зважаючи на вищевикладене, резонно запропонувати законодавцю при конструюванні кримінально-правових санкцій за розбій диференційовано підходити до криміналізації результативного та нерезультативного розбою.

Окремим блоком проблем, які наочно ілюструють невинуватене посилення кримінально-правових санкцій за розбій, є наявна кваліфікація сукупності злочинів при розбої.

Так, викликає заперечення позиція Верховного Суду України щодо необхідності кваліфікації за сукупністю злочинів (ч. 4 ст. 187 КК України та ч. 2 ст. 121 КК України) умисного заподіяння під час розбою тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого (п. 11 постанови

Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності»). Ми розділяємо точку зору Н.О. Антонюк, яка вважає, що у ч. 4 ст. 187 КК України чітко конкретизований наслідок у вигляді заподіяння фізичної шкоди – тяжкі тілесні ушкодження. З огляду на це немає жодних підстав оцінювати умисне тяжке тілесне ушкодження під час розбою, внаслідок якого настала смерть потерпілого, за ч. 4 ст. 187 КК України. За таких обставин має місце порушення принципу точності кримінально-правової кваліфікації. Крім того, при одночасній кваліфікації вчиненого за ч. 4 ст. 187 КК та ч. 2 ст. 121 КК фактично відбувається подвійне врахування заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, тобто подвійне інкримінування [303, с. 218].

По суті така кваліфікація означає, що однією дією одному і тому самому потерпілому одночасно заподіяні і умисні тяжкі тілесні ушкодження, і смерть. Однак потерпілий не може бути одночасно і мертвий, і важко поранений. Таким чином створюється юридично спотворена картина дійсності. Потрібно обирати щось одне, і це повинні бути фактично спричинені наслідки, які мають знайти відображення у кваліфікації [320, с. 62]. Тобто за відсутності інших обтяжуючих обставин умисне заподіяння під час розбою тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, має бути кваліфіковано за ч. 1 ст. 187 КК України та ч. 2 ст. 121 КК України.

Вважаємо, що такий підхід, з одного боку, є більш логічним, а з іншого – суттєво знизить репресивність кримінального закону в частині кримінальної відповідальності за розбій (адже санкція за ч. 4 ст. 187 КК України у два рази вища, ніж за ч. 1 ст. 187 КК України, не кажучи вже про додаткове обов'язкове покарання у вигляді конфіскації майна).

Аналогічні заперечення викликає і кваліфікація розбою у сукупності із умисним вбивством за ч. 4 ст. 187 КК та п. 6 ч. 2 ст. 115 КК (п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності»). На думку С.М. Кочої, у такій кваліфікації навряд чи є логіка і від неї слід відмовитися [323, с. 143-152]. Тому розбій, поєднаний із

вбивством, не може кваліфікуватися як розбій, вчинений із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень [324, с. 62].

Вважаємо, що за відсутності обтяжуючих обставин, умисне вбивство під час розбою справедливо кваліфікувати за ч. 1 ст. 187 КК України та п.6 ч.2 ст. 115 КК України.

Отже, підводячи загальні підсумки розділу, можемо резюмувати наступне.

1. Через другорядність терміну «напад» щодо поняття «насильство», необхідно виключити дану ознаку із законодавчої дефініції розбою в ч. 1 ст. 187 КК України.

2. В якості однієї із конструктивних ознак розбою законодавець називає насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи або погрозу застосування такого насильства, однак ні в тексті самої ст. 187 КК України, ні в тексті інших статей Особливої частини КК України, ні в Загальній частині КК України не розкриває їх зміст, що призводить до порушення принципу юридичної певності та ускладнює процес правозастосування.

3. Не доцільно закріплювати в одній частині статті (йдеться про ч. 1 ст. 187 КК України) у якості конструктивної ознаки розбою одночасно насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та погрозу застосування такого насильства, оскільки вони не є однаково суспільно-небезпечними.

4. У ч. 2 ст. 187 КК України варто «розбій, вчинений особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм» замінити на «розбій, вчинений повторно». Паралельно слід поширити сферу дії примітки 1 до ст. 185 КК України посиланням на розбій (ст. 187 КК України).

5. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах, мають бути передбачені в якості самостійних складів злочинів у різних частинах статті 187 КК України.

6. Введення до кваліфікованого розбою такої ознаки, як вчинення його організованою групою суттєво ускладнює чітке відмежування на практиці

бандитизму (ст. 257 КК) від озброєного розбою, вчиненого організованою групою (ч. 4 ст. 187 КК).

7. В якості окремої кваліфікуючої ознаки розбою в ст. 187 КК України доречно було б передбачити вчинення розбою з використанням зброї та предметів, які її замінюють.

8. Порушенням принципу диференціації кримінальної відповідальності є й встановлення у ч. 1 ст. 187 КК України ідентичних санкцій за насильство та погрозу його застосування при розбої. Адже за будь-яких обставин ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди при розбої та погрози її заподіяння не є однаковим, а, отже, й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування мають міститися в різних частинах ст. 187 КК України з відповідним відображенням такого стану справ у кримінально-правових санкціях.

У КК Республіки Вірменія розбій у великих розмірах (п. 2 ч. 2 ст. 175 КК Республіки Вірменія) карається позбавленням волі на строк від 4 до 8 років з конфіскацією майна або без конфіскації, а розбій в особливо великих розмірах (п. 1 ч. 3 ст. 175 КК Республіки Вірменія) – позбавленням волі на строк від 6 до 10 років з конфіскацією майна або без конфіскації. Як видається, в подібному ключі слід формулювати й зміст ст. 187 КК України, передбачаючи розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах, та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах, в якості самостійних складів злочинів у різних частинах даної статті з різним обсягом покарання відповідно.

9. В чинному кримінальному законодавстві України має місце надмірна репресивність кримінально-правових санкцій за розбій. З метою послаблення кримінальної репресії у даній сфері, а також забезпечення принципів диференціації кримінальної відповідальності, точності кримінально-правової

кваліфікації, заборони подвійного інкримінування та справедливості доцільно врахувати наступне:

- зробити санкцію ч. 1 ст. 187 КК України альтернативною та передбачити в ній окрім позбавленням волі, обмеження волі, паралельно слід зменшити її верхню межу до 6 років обмеження або позбавлення волі;

- відмовитися від обов'язковості покарання у вигляді конфіскації майна у ч.ч. 2-4 ст. 187 КК України;

- у ч. 2 ст. 187 КК України зменшити нижню межу санкції до 6 років обмеження або позбавлення волі;

- диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення розбою у великих та особливо великих розмірах;

- встановити різний розмір кримінально-правових санкцій за розбій, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, та розбій, поєднаний із погрозою застосування такого насильства;

- диференційовано підійти до криміналізації результативного та нерезультативного розбою в результаті заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких настала смерть у ході розбою, кваліфікувати за ч. 2 ст. 121 КК України і ч. 1 ст. 187 КК України (за відсутності інших обтяжуючих обставин).

10. Змінити архітектуру розподілу статей у проекті розділу «Злочини проти власності» майбутнього КК України, встановивши послідовність примату захисту особистості, як це зроблено у КК Республіки Вірменія. Таким чином норма про розбій за своєю соціальною значущістю та тяжкістю повинна бути першою серед існуючих (до речі, саме цей принцип було застосовано при формулюванні структури розділу КК України «Злочини проти особи»).

Для вдосконалення кримінально-правової регламентації піратства в Україні пропонується:

- у ч.1 ст. 446 КК України криміналізувати погрозу застосування насильства;

- як кваліфікований вид піратства окремо виділити застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я;
- вчинення піратських нападів організованою групою відобразити серед кваліфікованих ознак піратства у ч. 2 ст. 446 КК України.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладаються найбільш важливі теоретичні положення дисертаційного дослідження, формулюються пропозиції про вдосконалення чинного кримінального законодавства України та Республіки Вірменія.

1. У кримінальному законодавстві України та Республіки Вірменія існують подібні підходи до визначення злочину «розбій» із поділом насильницького заволодіння майном на насильницький грабіж, поєднаний з насильством, не шкідливим для життя і здоров'я, та розбійний напад. Це не відповідає єдиному розумінню насильницького заволодіння майном у світовій практиці криміналізації розбою.

2. В Україні та Республіці Вірменія корисливо-насильницька злочинність є злочинністю кризового типу, де рівень та тенденції обліку кримінальних правопорушень не відповідають реальному стану справ. Рівень кримінального насильства в країнах транзитивного типу, що має екстремальні показники в Україні та є відносно стабільним у Республіці Вірменія, відображує високу латентність у реєстрації розбоїв, небажання потерпілих звертатися за допомогою та неефективність діяльності правоохоронних органів щодо розкриття цієї категорії справ.

3. Теоретико-методологічні характеристики кримінальної відповідальності за розбій пов'язані з визначенням сутності відповідальності за розбій у сучасній юриспруденції з урахуванням ідеологічного та політичного впливу, основних ідей та напрямків протидії злочинності, нормативного визначення та кваліфікації відповідної категорії злочинів за законодавством та практикою, доктриною країн, що порівнюються. Порівняльна характеристика складу розбою за законодавством України та Республіки Вірменія має бути спрямована не стільки на юридико-догматичний, скільки на предметно-практичний, динамічний підхід до протидії розбійним нападам.

4. Незважаючи на часові відмінності оформлення державності християнського типу на теренах двох країн, важкий соціально-економічний стан, політична криза, масова аномія, локальні військові конфлікти та пов'язане з цим застосування зброї у розбійних нападах обумовлюють у цей час спільні тенденції криміналізації корисливих та корисливо-насильницьких злочинів в Україні та Республіці Вірменія. Поряд з цим архітектоніка Глави 21 Особливої частини КК Республіки Вірменія більш відповідає сучасним тенденціям розподілу об'єктів кримінально-правової охорони.

5. Компаративний аналіз об'єкта складу розбою за кримінальним законодавством та доктриною України та Республіки Вірменія свідчить про необхідність послідовного законодавчого утвердження пріоритету прав людини. Це дозволяє розглядати відносини майнової та особистої безпеки як основні безпосередні та рівнозначні об'єкти розбою. Точка зору про те, що основним безпосереднім об'єктом розбою визнаються відносини власності, а додатковим – життя і здоров'я потерпілої особи, потребує певної корекції згідно з політико-правовими реаліями сьогодення.

6. Вимоги стабільності та усталеності законодавства змусили свого часу законодавця залишити термін «напад» у диспозиції частини першої ст. 187 КК України. Таке синхронне посилення у складі розбою на напад і насильство є результатом сталої редакції статті закону, де термін «напад» взагалі є кримінально-політичним елементом формування усіченого складу насильницького викрадення майна.

7. Усвідомлення протиправності заволодіння (викрадення у сенсі ст.187 КК України) чужим майном є сенсом суб'єктивної сторони розбою. У цьому випадку конструкція «напад з метою викрадення» у ст.175 КК Республіки Вірменія більше відповідає правилам законодавчої техніки східноєвропейських країн за умови використання терміну «насильство» замість нападу у майбутньому.

8. Система санкцій КК Республіки Вірменія за розбій за ст. 175 КК Республіки Вірменія є більш виваженою та може бути застосованою при реформуванні чинного кримінального законодавства України.

9. З метою вдосконалення КК України та КК Республіки Вірменія в частині відповідальності за розбій доцільно внести такі зміни та доповнення:

1. Диспозиції основного та кваліфікованих складів у ст. 187 КК України та ст. 175 КК Республіки Вірменія пропонується викласти у такій редакції:

«Насильство, спрямоване на викрадення чужого майна, – карається...

Погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна, – карається ...

Насильство або погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна, вчинене з використанням зброї, або предметів, що її замінюють, або вчинене групою осіб, – карається...

Насильство або погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна у великому розмірі, або поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, – карається...

Насильство або погроза застосування насильства, спрямованого на викрадення чужого майна в особливо великому розмірі, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, - карається.

2. Ознаку насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або погрози його застосування при кваліфікованому грабежі (ст.186 КК України, ст.176 КК Республіки Вірменія) виключити.

3. Змінити архітектуру розподілу статей у розділі «Злочини проти власності (майнові злочини)» проекту КК України, встановивши пріоритет захисту прав людини, як це передбачено КК Республіки Вірменія. Таким чином, стаття про розбій за своєю соціальною значущістю та тяжкістю повинна бути першою серед інших статей цього розділу.

4. Декриміналізувати спеціальні склади розбою, передбачені частиною третьою ст. 262, частиною третьою ст. 308, частиною третьою ст. 312, частиною третьою ст. 313, частиною третьою ст. 410, частиною другою ст. 433 КК України (частинами другою та третьою ст.234, частинами другою та третьою ст.238, частинами другою та третьою ст.269 КК Республіки Вірменія).

Безумовно, вказані пропозиції є лише частиною проблемних питань, які виникають при порівняльному аналізові розбою. Поруч з цим, вважаємо, що розвиток кримінально-правової науки неможливий без послідовного запозичення ідей державного будівництва поріднених країн. В цьому ми бачимо можливість подальшого розвитку сучасної теорії протидії кримінальним правопорушенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сотула О.С. Кримінально-правова охорона життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання: монографія. Х., 2015. 429 с.
2. Павленко Т.А. Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Л., 2008. 20 с.
3. Шаблистий В.В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 39 с.
4. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: Юридична думка, 2006. 120 с.
5. Безверхов А. Грабеж и разбой в древнем и средневековом праве *Уголовное право*. 2001. №2. С.6-9
6. Резяпов Н. Пираты XXI века. *Независимое военное обозрение*. 2003. №9. С.7-10.
7. Розбійники з лебединого шляху: цікавинки про морських піратів, віднайдені, упоряд. та пер. з різних зарубіж. джерел П. Стороженком. К.: Мистецтво, 1995. 192 с.
8. Шиллер Ф. Розбійники. Підступність і кохання; пер. з нім. Бориса Тена і Юрія Назаренка ; гравюри Василя Лопати. К.: Дніпро, 1985. 230 с
9. Преступники и преступления с древности до наших дней. Гангстеры. Разбойники. Бандиты: энциклопедия /сост. Д.А. Мамичев. Донецк: Сталкер, 1997. 416 с.
10. Пираты и разбойники: Флибустьеры, корсары, каперы и буканьеры... сост. и общ. ред. Г.И. Рябцев. Минск: Литература, 1996. 608 с.

11. Разбойники, пираты, воры: стихи о разбойниках, ворах, шулерах, пиратах, гуляках, распутниках, выпивохах и щёголях, о виски, пиве и эле /пер. с англ. и шотл. Евгения Фельдмана. Х.: Фолио, 2013. 316 с.
12. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25-26. Ст. 131.
13. Khachaturyan A. Actual problems of fight against criminality in the context of the structure of the legal society declared by the RA Constitution. *Конституционное правосудие*. 2006. №4. С.99-107.
14. Рашидян А.А. Проблемы реализации уголовной ответственности за групповые преступления: дис. ...канд. юр. наук: 12.00.08. М., 2017.188 с.
15. Аветисян С.С. Приоритеты и перспективы нового Уголовного кодекса Республики Армения (социально-правовая концепция). Ер.: Изд-во РАУ, 2012. 441 с.
16. Аветисян С.С. Проблемы уголовно-правовой охраны личности, общества и государства. Избранные труды. Ер.: Изд-во «Зангак», 2016. 792 с.
17. Акопян Р.Х. Организованная преступность и проблемы ответственности за организованную преступную деятельность. Ер.: Вмв-принт, 2006. 268 с.
18. Уголовный кодекс Республики Армения. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 446 с.
19. Уголовное право Армении и России. Общая и Особенная части /Отв. ред. С.С. Аветисян, А.И. Чучаев. М.: Контракт, 2014. 800 с.
20. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право: вопросы теории и практики. Москва: Наука, 1986. 254 с.
21. Лавлинская А.Н. Пиратство и терроризм на море: правовые параллели. *Российский ежегодник международного права*. 2010. СПб., 2011. С. 376-382

22. Демиденко В.В. Пиратство, терроризм, мошенничество на море: правовые аспекты /В.В. Демиденко, В.М. Прусс, А.Н. Шемякин. Одесса, 1997. 144 с.
23. УНП ООН, Международная классификация преступлений для статистических целей, вариант 1.0 - United Nations Office on Drugs and Crime, 2015. 159 с.
24. Габузян А.А. Проблемы преступности в республике Армения в переходный период. Ер., 2006. 256 с.
25. Crime Statistics Robberies. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_statistics%20#Robberies_down_by_24_.25_between_2012_and_2016.
26. Serious Violence Strategy. April 2018. HM Home office. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/698009/serious-violence-strategy.pdf#page=18
27. Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America. 1990-1994 /HEUNI. Helsinki, 1995. 245 p.
28. Лунеев В.В. Курс мировой и российской криминологии. Учебник для магистров. Том II: Особенная часть. М., 2015. 872 с.
29. UN Crime data URL: <https://dataunodc.un.org/>
30. Robbery at the national level, number of police-recorded offences – UNODC – CT 512. URL: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/CTS12_Robbery.xls
31. Europe: Crime Index by Country 2018 Mid-Year. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2018-mid®ion=150
32. Armenia - Robbery rate. URL: <https://knoema.com/atlas/Armenia/topics/Crime-Statistics/Assaults-Kidnapping-Robbery-Sexual-Rape/Robbery-rate>

33. Социально-экономическое положение Республики Армения в 2017 году.. URL https://www.armstat.am/file/article/sv_12_17r_550.pdf
34. Социально-экономическое положение Республики Армения в январе-сентябре 2018 года. С.148. URL https://www.armstat.am/file/article/sv_09_18r_540.pdf
35. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2008–2017 рр. Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2017. 124 с.
36. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820
37. Robbery rate. URL: <https://www.theglobaleconomy.com/rankings/robbery/>
38. Головкін Б.М. Корисливо-насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Х.: Право, 2011. 440 с.
39. Тальберг Д. Насильственное похищение имущества по русскому праву: (разбой и грабеж): историко-догматическое исследование. СПб.: Типография В. С. Балашева, 1880. 200 с.
40. Горішній О.О. Кримінально-правова характеристика розбою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Д., 2010. 207 с.
41. Казміренко В.О. Юридико-психологічна характеристика розбою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2011. 18 с.
42. Круль С.М. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування розбоїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2013. 18 с.
43. Сказко Ю.А. Запобігання розбійним нападам на банківські установи та інкасаторів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 295 с.
44. Тищенко В.В. Концептуальные основы расследования корыстно насильственных преступлений: дис д-ра юрид. наук: 12.00.09. Х.: НЮАУ им. Ярослава Мудрого, 2001. 445 с.

45. Головкін Б.М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2011. 406 с.
46. Денисов С.Ф. Злочинність кримінально активної частини молоді та її запобігання: автореф. дис.... д-ра. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2011. 36 с.
47. Василевич В.В. Боротьба з озброєними формами організованої злочинності корисливого-насильницького спрямування: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: НАВСУ, 1998. 18 с.
48. Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2002. 266 с.
49. Нікітенко С.В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: НУВС, 2004. 214 с.
50. Албул С.В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: ОНЮА, 2005. 194 с.
51. Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: автореф. дис.... канд.. юрид. наук: 12.00.08. К.: НАВСУ, 2008. 19 с.
52. Маршуба М.О. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: НДІ ІВПЗ ім. В.В. Сташиса, 2014. 20 с.
53. Самощенко І.В. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми): автореф. дис.... канд. юрид. наук. Харків, 1997. 23 с.

54. Петров Д.В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам і розбоям, що вчиняються неповнолітніми у громадських місцях: дис. ...канд.юр.наук.12.00.08. К, 2015. 255 с.
55. Дітріх О.І. Насильство у складах корисливих посягань: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 207 с.
56. Арыстанбеков М.А. Расследование нападений на охраняемые объекты: Бандитизм, разбой: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1996. 337 с.
57. Барсукова И.Г. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика разбоя: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/ Моск. ун-т МВД РФ. М., 2005. 25 с.
58. Барченков Д.В. Разбой: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2002. 187 с.
59. Бычков В.В. Бандитизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Уральского федерального округа): автореф. дис.... канд. юрид. наук. 12.00.08. Тюмень, 2005. 25 с..
60. Вьюнов В.М. Разбой: уголовно-правовая характеристика: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Томск, 2003. 26 с.
61. Галимов И.Х. Разбой: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Уфа, 2004. 279 с.
62. Алавердян Р.О. Проблемы квалификации корыстно-насильственных преступлений против собственности: автореф. дис...канд. юр. наук. 12.00.05. Ереван, 2012. 34 с.
63. Паламарчук К.В. Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження: дис... канд. юр. наук (докт. філософії): 12.00.08. Київ, 2017. 244 с.
64. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку: монография. Х.: Право, 1998. 144 с.
65. Василевич В.В. Принципи кримінологічної політики України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 82-90.

66. Голіна В.В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження. Х.: Регіон-інформ, 2004. 212 с.
67. Кулик А.Г. Организованная преступность в Украине в 90-е годы: уголовно-правовая и криминологическая характеристика. *Правові проблеми боротьби зі злочинністю*. Кн. 2. Х.: Сх.-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2002. С. 50–81
68. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
69. Клочко А.М., Мисливий В.А. Розбійні напади на банківські установи: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2014. 253 с.
70. Шакун В.І. Суспільство і злочинність. К.: Атіка, 2003. 784 с.
71. Бесчастний В.М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 401 с.
72. Массовое явление. Ограбление в Украине каждый час, если не каждую минуту. РИА Новости Украина. 2017. URL: <http://rian.com.ua/analytics/20170719/1025977278.html>
73. Панов М.І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. №1. С.50-60.
74. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
75. Стрельцов Є.Л. Доктринальне визначення необхідних «збудників» процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 р. Х.: Право, 2011. С. 79–82.

76. Стрельцов Є. Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права. *Право України*. 2010. №9. С. 102–109.
77. Епифанова Е.В. Преступление как правовая категория в науке и законодательстве России: история развития и особенности современного состояния: монография. М.: Юрлитинформ, 2013. 400 с.
78. Азарян Е.Р. Преступление. Наказание. Правопорядок. СПб.: Юрид. центр. Пресс, 2004. 229 с.
79. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). К.: Атіка, 2001. 272 с.
80. Туляков В.О. Порівняльний метод у науці кримінального права. Правова доктрина України: у 5 т.: Кримінально-правові науки Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. Розд. 1, підрозділ 1.1.2. Харків: Право, 2013. Т. 5. С. 30-40.
81. Савченко А.В. Поняття порівняльного кримінального права та загальна характеристика основних сучасних правових сімей. Мультимедійний навч. посібник «Кримінальне право: Загальна частина URL: http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krim_pravo_zag/Files/Lекс/T21/T21_P1.htm
82. Тихомиров О.Д. Юридична компаративістика: філософські, теоретичні та методологічні проблеми: монографія. Київ, 2005. 335 с.
83. Стрельцов Є.Л. Сучасні проблеми правової апроксимації Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку. О.: Фенікс, 2013. С.96-97
84. Туляков В.О. Апроксимація у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. 2009. Вип. 47. С. 7-11.
85. Авакян Р.О. Памятники армянского права. Ереван: «ЕФ МНЮИ – XXI век», 2000. 1020 с.
86. Самуэлян Х. История древнеармянского права. Ереван: «АРМФАН», 1939. Т.1. 350 с. (на армянском языке).

87. Торосян Х.А. Суд и процесс в Армении: X-XIII вв. /Отв. ред. С.Т. Еремян. Ереван: издательство АН Арм. ССР, 1985. 292 с.
88. Товмасян А.Т. Армянское уголовное право древних и средних веков: обзор источников, преступление, наказание. Ереван: ЕрГУ, 1962. 660 с. (на армянском языке).
89. Арзуманян А.А. Разбой как самостоятельный вид посягательства на собственность (уголовно-правовая и криминологическая характеристика): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов н/Д., 2004. 175 с.
90. Петилян С.Г. Эволюция источников армянского права с древнейших времен до середины XIX века: автореф. дис. ...канд. юр. наук: 12.00.01. Нижний Новгород, 2011. 27 с.
91. Музиченко П. Методологічні принципи та методи пізнання історико-правових явищ. *Актуальні проблеми держави і права. Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного інституту ОДУ)*: Зб. наук. пр. Одеса: Астропринт, 1997. С.41-46.
92. Історія України URL: <http://dl.khadi.kharkov.ua/mod/page/view.php?id=25959&lang=ru>
93. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. заклад. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ, 2009. 512 с.
94. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ, 2007. 594 с.
95. Головкін Б.М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х., 2011. 35 с.
96. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Л., 2011. 36 с.

97. Гусак О.А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2014. 20 с.
98. Сотула О.С. Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї (порівняльне теоретико-правове дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 34 с.
99. Любченко Д. Поняття розбою у кримінальному праві України другої половини XVII - XVIII ст.: історично-правовий аналіз. *Право України*. 2005. №1. С. 119-121.
100. Пономарьова Т. Проблеми кримінально-правової кваліфікації розбою. *Юрид. журнал*. 2012. №4. С. 40-44.
101. Паламарчук К.В. Кримінальна відповідальність за розбій: історичний аспект. *Науковий вісник НАВСУ*. 2012. №3 (82). С. 223–230.
102. Дорохіна Ю.А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук.: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 39 с.
103. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи в Україні: культуро-антропологічна концепція: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 38 с.
104. Козаченко О.В. Історико-культурологічний вимір сучасного українського кримінального права. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса, 2009. Вип.48. С.254-258.
105. Паламарчук К.В. Методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за розбій. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2015. №6 (9). С.1-14.
106. Normandeau A. (1972). Violence and Robbery: A case Study. *Acta Criminologica*, 5(1), 11–106. <https://doi.org/10.7202/017021ar>, p 15
107. Дорохіна Ю.А. Методологічний інструментарій дослідження злочинів проти власності. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої XX-річчю*

Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.).
Одеса: Фенікс 2013. С. 42–45.

108. Великая Яса Чингисхана. URL: <http://www.gribov.ru/Yasa.pdf>

109. Лихова С. Конституційно-правовий інститут основних прав і свобод людини як об'єкт кримінально-правової охорони. *Юридичний вісник України*. 2000. №25. С. 21-24.

110. Мелешко Н.П. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран (криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательная и правоприменительная практика. М.: Юрлитинформ, 2003. 304 с.

111. Карп'юк М.В. Насильницькі злочини проти власності за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльний аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 267 с.

112. Нерсисян Т.А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы разбоя в Республике Армения: автореф. дисс. ...канд. юр. наук:12.00.05. Ереван, 2012. 24 с.

113. Туляков В.О. Теорія кримінальної законотворчості: перспективи новітніх підходів. *Теоретичні аспекти кримінальної юриспруденції* /за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова. Одеса, 2016. С.9-17.

114. Уголовное право Республики Армения. Особенная часть. Ереван, 2004. 322 с.

115. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. №2617-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.

116. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія /за ред. В.О. Тулякова. Одеса: Юридична література, 2012. 422 с.

117. Волженкин Б.В. Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии /Под ред. Л.Л. Кругликова, Н.Ф. Кузнецовой. М., 2002. 456 с.

118. Колмаков Д.А. История развития уголовного законодательства о грабеже и разбое в России. *Вестник Тамбовского университета*. 2017. №11. С. 376-380.

119. Вьюнов В.М. Разбой: уголовно-правовая характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Томск, 2003. 187 с.

120. Об усилении охраны личной собственности граждан: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 июня 1947 года URL: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_4.06.1947_%D0%BE%D0%B1_%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%8B_%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD.

121. Тіграниян Г.С. Розбій як елемент системи сучасної кримінальної політики. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С.169-173.

122. Тіграниян Г.С. Право на життя та насильство. *Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини*: Матеріали міжнародної конференції (Одеса, 22 липня 2016 р.). Одеса, 2016. С.183-186.

123. Аветисян С.С. Некоторые методологические и уголовно-правовые аспекты совершенствования уголовного законодательства России и Армении в контексте обеспечения юридической безопасности человека. *Вектор науки ТГУ*. 2009. №3(6). С.41-47.

124. Копырюлин С.В. История развития уголовного законодательства о разбое. *Молодой ученый*. 2018. №25. С. 205-207. URL: <https://moluch.ru/archive/211/51548/>
125. Тамазян А.А. Общая характеристика, виды и особенности квалификации убийств. Ер.: «Тонер», 2005. 320 с.
126. Цагикян С.Ш. Противодействие коррупции в Армении. СПб.: «Антарес», 2006. 296 с.
127. Кардава А.Н. Ответственность за разбой по советскому уголовному праву. М., 1976. 56 с.
128. Каракетов Ю.М. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с разбоем (по материалам Узбекской ССР): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ташкент, 1980. 28 с.
129. Тігранян Г.С. Місце розбою у кримінальному законодавстві Республіки Вірменія. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С.153-155.
130. Тер-Акопов А.А. Безопасность человека. Социальные и правовые основы. М.: Норма, 2005. 272 с.
131. Научно-практические комментарии постановлений Кассационного суда РА /под общей научной редакцией А.Мкртумяна, Д.Аветисяна, В.Енгибаряна, Р.Меликяна. Ер.: «Асохик» 2011. 408 с.
132. Тігранян Г.С. Насильство як конструктивна ознака складу злочину, передбаченого ст. 187 КК України (розбій): проблеми розуміння в теорії та правозастосовчій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. №41. Т. 3. С.199-202.
133. Тігранян Г.С. Розбій в контексті реалізації принципу заборони подвійного інкримінування: окремі проблеми правозастосування. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. №43. Т. 3. С.206-210.

134. Тігранян Г.С. Кримінально-правові санкції за розбій (ст. 187 КК України): існуючі проблеми та шляхи оптимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2018. №33. С.136-139.

135. Тігранян Г.С. Піратство як спеціальний різновид розбою: кримінально-правова характеристика складу злочину за чинним КК України та окремих зарубіжних держав. *Jurnalul juridic național: teorie și practică.* 2018. №2. С.181-184.

136. Коломієць Ю.Ю. Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження. Арцїз, 2019. 467 с.

137. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. Харків: Право, 2018. 208 с.

138. Методологія та інноватика сучасної юриспруденції: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

139. Армения 2020: Стратегия развития и безопасности. /Армянский Центр стратегических и национальных исследований. Ереван, 2003. 158 с. URL: https://www.idea.am/assets/Project_reports/

140. История армянского народа: С древнейших времён до наших дней /Г.Х. Саркисян, Т.Х. Акопян, А.Г. Абрамян и др.; Под ред. М.Г. Нерсисяна. Ер. Изд-во Ереван. ун-та, 1980. 460 с. URL: https://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Nersesyan_Istoria_Armyanskogo_Naroda.pdf.

141. Куртов А.А., Халмухамедов А.М. Армения: Проблемы независимого развития. М., 1998. 76 с.

142. Кямаля Имранлыг. Создание армянского государства на Кавказе: Истоки и последствия. М., 2006. 256 с.

143. Новикова Г. Армения: динамика внутривнутриполитических процессов сквозь призму внешней политики. Центральная Азия и Южный Кавказ. Насущные проблемы. М., 2007. С.30-49.
144. Доклад Всемирного Банка по институциональному и управленческому исследованию Армении. Нью Йорк, 2000. URL: <http://documents.worldbank.org>
145. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2007. 36 с.
146. Казміренко В.О. Історичні передумови розбою як суспільно-небезпечного явища. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2015. Вип 75. С. 157-163.
147. Кудін С. Поняття “поток і пограбування” у кримінальному праві України XI – першої половини XVII ст.: історично-правовий аналіз. *Право України*. 2003. №6. С. 133–134.
148. Грищук В.К. Напад у кримінальному праві *Юридична енциклопедія*: В 6 т. К.: "Укр. енцикл.", 1998. Т. 4: Н - П. 2002. 768 с.
149. Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. К.:Юринком, 1996. 240 с.
150. Вьюнов В.М. Становление состава разбоя в российском уголовном праве. *Сибирский Юридический Вестник*. 2002. №3. С. 47–51.
151. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Август 1845. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XX. Отделение первое. 1845. СПб.: Типография II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846. С. 600-1010.
152. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года [изд. Н. С. Таганцева]. 18-е изд., пересм. и доп. Петроград, 1915. 1285 с.
153. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года [изд. Н.С. Таганцева]. СПб., 1904. 1124 с.

154. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. /под общей редакцией О.И. Чистякова. М.: Издательство «Юридическая литература» Администрации Президента Российской Федерации, 1984–1994. Т. 9: Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций /[Г.А. Кутьина, О.И. Чистяков, А.М. Четвертков, Н.А. Семидеркин]. 1994. 352 с.

155. Грабовий В.В. Правова охорона власності в Україні: історико-правове дослідження: дис. ...канд. юр. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ. 2018. 211 с.

156. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: Навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

157. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР. 1917-1952 гг. /под ред. И. Т. Голякова. М.: Госюриздат, 1953. 464 с.

158. Туляков В.А., Полянский Е.Ю. Изменчивость криминализации и противодействие преступности Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. Одеса, 2004. Вип.20. С. 306-311.

159. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України №13 від 23 груд. 2005 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. №1. С. 2-6.

160. Хилук С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Л., 2008. 16 с.

161. Мелешко Н.П. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран (криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательная и правоприменительная практика /Н.П. Мелешко, Е.Г. Тарло. М.: Юрлитинформ, 2003. 304 с.

162. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

163. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: [учеб. пособ.] /под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. М.: Омега-Л; Ин-т междунар. права и эк. им. А.С. Грибоедова, 2003. 576 с.

164. Krimināllikums URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>

165. Уголовный кодекс Литовской республики URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>

166. Пенитенциарный кодекс Республики Эстония. URL: https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1_01.05.2015.pdf

167. Уголовный кодекс Австрии /науч. ред. Н.Е. Крылова; пер. с нем. и предисл. А.В. Серебренникова. М.: Зерцало, 2001. 144 с.

168. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes/country/43>.

169. Уголовный кодекс Бельгии /науч. ред. и предисл. Н.И. Мацнева; перевод с франц. Г.И. Мачковского. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. 561 с.

170. Уголовный кодекс Республики Беларусь: по сост. на 30.09.2011 г. /МВД Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». Минск: Академ. МВД, 2011. 227 с.

171. Уголовный кодекс Голландии /науч. ред. докт. юрид. наук, заслуж. деят. науки РФ, проф. Б.В. Волженкин; пер. с англ. И.В. Мироновой. 2-е изд. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 510 с.

172. Уголовный кодекс Грузии /науч. ред. З.К. Бигвава; вступ. ст. канд. юрид. наук., доц. В.И. Михайлова; обзорн. ст. докт. юрид. наук, проф.

О. Гамкрелидзе; пер. с груз. И. Мериджанашвили. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 409 с.

173. Уголовный кодекс Дании /науч. ред. и предисл. С.С. Беляева, канд. юрид. наук; пер. с дат. и англ. канд. юрид. наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.

174. Уголовный кодекс Испании /под ред. и с предисл. докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецовой и докт. юрид. наук, проф. Ф.М. Решетникова. М.: Зерцало, 1998. 218 с.

175. Уголовный кодекс Италии от 19 октября 1930 г. /Перевод профессора М.М.Исаева. Москва: Юридическое издание НКЮ СССР, 1941. 163 с.

176. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. 176 с.

177. Уголовный кодекс Кыргызской Республики: по сост. на 10.02.2010 г. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14305/preview>.

178. Уголовный кодекс Республики Казахстан. URL: http://www.zakon.kz/static/ugolovnyy_kodeks.html.

179. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06 червня 1997 р. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/ByKeyword.xsp?key=kodeks%20karny>

180. Уголовный кодекс Республики Молдова. Кишинев: Реклама, 2009. 143 с.

181. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино /науч. ред., вступ. ст. докт. юрид. наук С.В. Максимова; пер. с итал. В.Г. Максимова. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 253 с.

182. Уголовное законодательство Норвегии URL: crimpravo.ru/codecs/norway/2.doc

183. Уголовный кодекс Турции /предисл. канд. юрид. наук, доц. Н. Сафарова и докт. права Х. Аджара; науч. ред. и пер. с тур. Н. Сафарова и Х. Бабаева. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 374 с.

184. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии /науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова; предисл. докт. права Г.-Г. Йешека; пер. с нем. Н.С. Рачковой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 524 с.
185. Уголовный кодекс Франции /науч. ред. канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головкин, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; пер. с фр. и предисл. канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 650 с.
186. Уголовный кодекс Швейцарии /науч. ред., предисл. и пер. с нем. А.В. Серебренниковой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 350 с.
187. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. М., 2000. 280 с.
188. Коржанський М.І. Корислива злочинна діяльність: монографія. К.: Генеза, 1998. 358 с.
189. Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності: навч. посіб. Х.: Рубікон, 1996. 112 с.
190. Кримінальне право України: навч.-метод. посіб. /відп. ред. В.О. Туляков. Одеса: Юридична література, 2014. 610 с.
191. Албул С.В., Домніцак Р.В. Теоретичне підґрунтя протидії корисливо-насильницьким злочинам відносно іноземців в Україні *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №4. С.7-11.
192. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация /отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А. Яковлев. М.: Наука, 1982. 304 с.
193. Іваненко І.В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2003. 20 с.
194. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ...канд. юр. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 18 с.
195. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика: доцільність криміналізації та кримінальних покарань. URL: <http://ukrainepravo.com/scientific->

thought/naukova-dumka/nuypkraoers-tuavsva-tsokkhyna-esshchkoerfkhe-nuypkraokiashchkl-kha-nuypkraoerysh-tsnauare

196. Степаненко О.В. Доцільність як принцип кримінального права. *Право і суспільство*. 2015. №2. С. 249-258.

197. Тишкевич С.И. Единая теория уголовного нормотворчества и квалификации преступлений. Основные концептуальные положения. Теоретическая модель Уголовного кодекса суверенной Республики Беларусь. Минск: Изд-во АМ МВД РБ, 1992. 181 с.

198. Аветисян С.С. Актуальные проблемы теории уголовного законодательства и практики его применения: Сборник научных статей. Ер.: Гитутюн, 2004. 119 с.

199. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права /И.С. Власов, Н.А. Голованова, В.Н. Еремин и др. М.: Юрид. лит., 1991. 288 с.

200. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2000. 315 с.

201. Загиней З.А. Герменевтика кримінального закону: філософські передумови дослідження. *Держава і право*. 2014. Вип.64. С.318-324.

202. Загиней З.А. Елементи герменевтики кримінального закону України *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. №1. С. 84–92.

203. Казміренко В.О. Історичні передумови розбою як суспільно-небезпечного явища. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса, 2015. Вип. 75. С. 157-162.

204. Сердюк П.П. Теорія кримінальної відповідальності у сучасному кримінальному праві: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ...докт. юр. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 30 с.

205. Овсебян Ж.И. Юридическая ответственность и государственное принуждение (Общетеоретическое и конституционно-правовое исследование). Ростов н/Д.: Эверест, 2005. 276 с.
206. Оганесян В. Принципы уголовного правосудия в международном праве: Эволюция и особенности имплементации. М.: NOTA BENE, 2012. 328 с.
207. Артеменко Н.Н. Понятия и ответственность за кражу, грабеж, разбой и мошенничество в России и странах дальнего зарубежья по состоянию на 2000 год. *Право и политика*. 2009. №10. С. 2071-2082.
208. Сергеевский Н.Д. Избранные труды. М.: Буквоед, 2008. 606 с.
209. Жалинский А.Э. О построении общей инструментально-целевой теории уголовного права. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2011. №4. С. 23-32. URL <http://ecsocman.hse.ru/text/43838915.html>.
210. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність. К.: Генеза, 1998. 144 с.
211. Гуня І.І. Насильницька корислива злочинність та вдосконалення кримінально-правових заходів її стримання. *Становлення правової держави в Україні: Проблеми та шляхи вдосконалення правового регулювання*. Зб. наук. пр. 2001. С.96-99.
212. Тігранян Г.С. Розбій: критичний аналіз окремих конструктивних та кваліфікуючих ознак складу злочину за чинним кримінальним законодавством України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. №3. С.139-145.
213. Тігранян Г.С. Розбій (ст. 187 КК України): окремі проблемні аспекти визначення та відмежування від суміжних складів злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №4. С.186-189.
214. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. М.: Норма, 1996. 432 с.
215. Скакун О.Ф. Общее сравнительное правоведение: Основные типы (семьи) правовых систем мира: учебник. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2008. 464 с.

216. Хаустова М.Г. Правова система України серед правових систем сучасності. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 23-33.
217. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 №2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
218. Туляков В.А. Таксономия криминализации и уголовный закон. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: зб. наук. пр. Миколаїв: Іліон, 2011. С. 12-13.
219. Мирошниченко Н.А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2004. Вип. 22. С. 841-844.
220. Туляков В.А. Генезис уголовного права и диалектика рекодификации. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу. Одеса: Фенікс, 2012. Т. 2. С. 211-213.
221. Чистяков А.А. Разбой: уголовно-правовой и криминологический аспекты: монография. М., 2006. 163 с.
222. Волошин П.В. Разбой как составная уголовно-правовая норма. *Современное право*. 2010. №2. С. 118-119.
223. Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность: монография. М.: "Норма: ИНФРА-М", 2012. 393 с.
224. Горішній О.О. Кримінально-правова характеристика розбою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 28 с.
225. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського. Союзу: монографія. Х.: Право, 2013. 96 с.
226. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людино-центристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС; Ліра. 2015. 419 с.

227. Крайник Г.С., Овчаренко А.Є. Поняття та ознаки злочину за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. №11 (38). С. 308-312.
228. Гавриш С.Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления. *Право і політика*. 2000. №11. С. 4-5.
229. Трайнин А.Н. Общее учение об составе преступления. М., 1957. 383 с.
230. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву: монография. М.: Госюриздат, 1960. 230 с.
231. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: монография /В.Я. Таций. Х.: Изд-во при Харьк. ун-те ИО «Вища школа», 1988. 198 с.
232. Тацій В.Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Х., 2013. Вип. 1. С. 126–143. URL http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/8.pdf.
233. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина. К.: Ін Юре, 2006. 568 с.
234. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. К.: Київський університет, 2006. 573 с.
235. Андрушко П.П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат: Журнал спілки адвокатів України*. 2011. №11. С. 5-11.
236. Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2011. 240 с.
237. Музыка А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. К.: Логос, 1998. 324 с.

238. Книженко О.О., Крайник Г.С. Щодо внеску Василя Яковича Тація в дослідження об'єкта злочину. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). С.1-11.
239. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступления) Л.: ЛГУ, 1973. 128 с.
240. Смелянов В.П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: наук.-практ. журнал. К., 2007. Вип. 16. С. 172-182.
241. Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. М.: Юрид. лит., 1986. 222 с.
242. Гугучия М.Б. Ответственность за разбой по советскому уголовному праву. Сухуми: Абгосиздат, 1959. 151 с.
243. Каракетов Ю.М. Уголовно-правовые и криминологическое проблемы борьбы с разбоем: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Ташкент, 1980. 28 с.
244. Разбой – ст.162 УК РФ. URL: <http://ugolovnyi-expert.com/razboj-statya-162-uk-rf/>
245. Алфьоров С.М. Кримінальна відповідальність за погрози застосування фізичного насильства: монографія. Запоріжжя: ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. 212 с.
246. Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2005. 262 с.
247. Гуня І.І. Кримінально-правове визначення розбою та деякі питання його кваліфікації. *Право і Безпека*. 2004. Т. 3, №2. С. 49-53.
248. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Л., ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.

249. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 1960. 244 с.
250. Куц В. Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути. Х.: Ксилон, 1999. 204 с
251. Дітріх О.І. Загальна характеристика корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. №10. С.117-122.
252. Горішній О.О. Об'єктивна сторона розбою: теорія і реальність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. №2. С.140-146.
253. Кримінальна справа №465/593/15-к Франківський районний народний суд м. Львова URL <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57799790>.
254. Панов Н.И. Преступление: методологические аспекты исследования и отражение в уголовном праве. *Проблемы законности: Республиканский межведомственный науч. сборник*. Х.: Нац. юрид. акад. Украины, 1995. Вып. 30. С. 121-129.
255. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х.: Вища школа, 1982. 160 с.
256. Орловський Р.С. Валовина М.А. Суспільно-небезпечні наслідки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Випуск 6. Том 3. 2017. С.76-80.
257. Казміренко В.О. Психолого-юридична характеристика фізичного і психічного насильства в межах ст. 187 Кримінального кодексу України (розбій). *Адвокат*. 2009. №4. С. 21-27.
258. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1965. 136 с.
259. Ярмыш Н.Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Х.: Основа, 1999. 84 с.

260. Воробей П.А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 1997. 34 с.
261. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления. Курс советского уголовного права. М.: Изд-во Наука, 1970. Т. 2. С. 131–183.
262. Дія (об'єктивна сторона, кримінальне право) URL: <http://crimpravo.com/slovnnyk-kryminalne-pravo/diya.html>.
263. Гринберг М.С. Преступления против общественной безопасности: учеб. пособ. Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1974. 177 с.
264. Маслова О.О. Види обставини вчинення злочину за кримінальним правом України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 5. Том 2. URL: http://www.lj.kherson.ua/2016/pravo05/part_2/29.pdf.
265. Ігнатов А.М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. №3. С. 144–151. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10iomptc.pdf>.
266. Старков О.В., Тюменев А.В. Криминовиолентология: учение о криминальном насилии. М.: Из-во «Юрлитинформ», 2012. 448 с.
267. Козіч І.В. Ознаки насильства у кримінальному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 206–214.
268. Нападение на филиал банка HSBC в Ереване. URL: <https://ru.armeniasputnik.am/incidents/20180913/14436704/ograblenie-banka-v-erevane-gotovo-obvinitelnoe-zaklyuchenie-protiv-polkovnika-danielyana.html>.
269. Розб'єм вважається напад з метою заволодіння майном за умови, що він поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства: Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 06.06.2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0093700-00>.

270. При розмежуванні грабежу та розбою визначальним є не тільки наслідки, що настали в результаті застосування насильства до потерпілого, але й сам спосіб дії винних осіб: Ухвала Касаційного кримінального суду. ВС/ККС №405/3734/16-к від 31.07.2018. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_pri_rozmeguvanni/

271. Иванчин А.В. Концептуальные основы конструирования состава преступления: автореф. дис... д.ю.н: 12.00.08. Екатеринбург, 2015. 42 с.

272. Гуртовенко О.Л. Психічне насильство у кримінальному праві: дис. ... к. ю. н: 12.00.08. Одеса, 2008. 251 с.

273. Кудрявцев И.А., Ратинова Н.А. Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психологическая оценка). М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. 192 с.

274. Криминальное насилие: общие проблемы и опыт борьбы в Республике Саха (Якутия). М., Российская криминологическая ассоциация, 2004. 340 с.

275. Касьян А.О. Фізичний та психічний примус в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2015. 16 с.

276. Бойцов А.И. Преступления против собственности. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 775 с.

277. Ахмедов Р.У. Оценочные признаки хищения и его форм в уголовном праве:: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2013. 27 с.

278. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. №10 URL: www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.Cgi.

279. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. №6. *Юридичний вісник України*. 1995. №18. С. 5-9.

280. О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27 ноября 2002 г. №29 URL: www.vsrfl.ru/catalog.php?c1=%CF%EЕ%F1.

281. Постановление Палаты по уголовным делам Кассационного Суда Республики Армения от 15 февраля 2013 г. на кассационную жалобу обвинителя Узояна Т. на постановление Апелляционного уголовного суд РА от 4 октября 2012 г. в отношении Гукасяна Жирайра Багатуриевича, Гевондяна Армена Ашотовича по пп. 1, 4 ч. 2 ст. 176 Уголовного кодекса РА, Григоряна Валерика Гургеновича по пп 1, 4 ч. 2 ст. 176, по пп. 1, 3 ч. 2 ст. 177 Уголовного кодекса РА URL: <http://www.court.am>.

282. Лунеев В.В. Субъективное вменение. М.: Спарк, 2000. 72 с.

283. Горішній О.О. Суб'єктивна сторона розбою. *Право і суспільство*. 2009. №3. С. 97-101.

284. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учеб. / [под ред. Е.Л. Стрельцова]. Х.: ООО «Одиссей», 2002. 672 с.

285. Вереша Р. Умисел та його види. *Вісник академії адвокатури України*. 2010. №3 (19). С.73-79.

286. Кундеус В.Г. Рухоме та нерухоме майно як предмет злочинів проти власності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Х., 2005. Вип. 30. С. 38-42.

287. Ситковская О.Д. Психология уголовной ответственности. М.: НОРМА, 1998. 285 с.

288. Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Х.: Одиссей, 2003. 256 с.

289. Албул С.В., Холостенко А.В. Корислива злочинність: сучасні кримінологічні та кримінально-правові проблеми. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/271/1/%D0%90%D0%BB%D0%B1%D1%83%D0%BB-%20%D0%9F%D0%A3%D0%9F%D0%A7-4-15.pdf>.

290. Албул С.В. Корисливі мотиви вчинення корисливо-насильницьких злочинів: ознаки та соціальна сутність *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 47. С. 154-156.
291. Егоров В.С. Понятие состава преступления в уголовном праве: учеб. пособ. Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2001. 80 с.
292. Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность СПб.: Изд-во «Лань», 2000. 192 с.
293. Мирошниченко Н.М. Вікова осудність у кримінально-правовій доктрині України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2013. 20 с.
294. Дмитришина Т.І. Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 205 с
295. Лазарев А.М. Субъект преступления: учеб. пособ. М.: ВЮЗИ, 1981. 63 с.
296. Боровых Л.В. Проблема возраста в механизме уголовно-правового регулирования: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Екатеринбург, 1993. 36 с.
297. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів К.: Юрінком Інтер, 1998. 416 с.
298. Пудовочкин Ю. Признаки совокупности преступлений в современной судебной практике. *Уголовное право*. 2009. №4. С. 54-59.
299. Гауфман Л. Проблемы квалификации насильственных преступлений. *Уголовное право*. 2014. №5. С. 39-42.
300. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2009. 2-ге вид. 512 с.
301. ВС вказав, що передбачає проникнення у приміщення як кваліфікуюча ознака розбою URL: http://ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/vs-vkazav-shcho-peredbachaye-pronyknennya-u-prymishchennya-yak-kvalifikuyucha-oznaka-rozboyu/

302. ВС роз'яснив, що слід розуміти під утворенням організованої групи URL: http://ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/vs-roz-yasnyvshcho-slid-rozumity-pid-utvorennnyam-organizovanoyi-grupy/

303. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.

304. Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2 URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.Cgi>.

305. Про судову практику в справах про бандитизм: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. №19 URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.Cgi>.

306. Марін О.К. Конкуренція кримінально-правових норм: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.08. К., 2002. 14 с.

307. Зеленина М.В. Пиратство и каперство как социальное явление: исторический аспект. *История современного государства и права*. 2010. №10. С. 40-42.

308. Ромашев Ю.С. Борьба с пиратством и вооруженным разбоем на море (правовые основы и практика): Монография. М.: ТрансЛит, 2013. 336 с.

309. Додонов В.Н. Ответственность за пиратство (морской разбой) в современном уголовном праве. *Транспортное право*. 2008. №4. С. 31-35.

310. Кримінальне право (Особлива частина): підручник /За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: видавництво «Елтон-2», 2012. 780 с.

311. Тодоров А.А. Уголовно-правовая характеристика пиратства по российскому и зарубежному законодательству: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.08. М., 2012. 32 с.

312. Тігранян Г.С. Санкція за морський розбій: компаративний аналіз. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та*

ефективності застосування. матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 лютого 2014 р.). Одеса, 2014. С. 141-142.

313. Советский энциклопедический словарь. М.: «Советская Энциклопедия», 1980. 1600 с.

314. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page.

315. Перцев А. Пиратство не признали угоном. *Коммерсантъ*. 2011. №51 URL: kommersant.ru/doc/160726.

316. Ільїна О.В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: автореф. дис. ... к. ю. н: 12.00.08. К., 2007. 18 с.

317. Ахмедов Р.У. Оценочные признаки хищения и его форм в уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2013. 27 с.

318. Рарог А. Обозначение насилия в Особенной части УК РФ характеризуется чрезвычайной терминологической пестротой. *Уголовное право*. 2014. №5. С. 85-86.

319. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник /За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

320. Вечерова Є.М. Деякі спірні питання структурування Особливої частини КК України та перспективи його подальшого вдосконалення. *Право і суспільство*. 2015. №4. Ч. 3. С.178-183.

321. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2006. 19 с.

322. Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2000. 21 с.

323. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. М.: Юрист, 1998. 184 с.

324. Бабий Н.А. Насилие, опасное для жизни или здоровья: теоретические проблемы квалификации и криминализации. *Правоведение*. 2004. №6. С. 60-72.

ДОДАТОК

Список публікацій за темою дисертації:

1. Тігранян Г.С. Насильство як конструктивна ознака складу злочину, передбаченого ст. 187 КК України (розбій): проблеми розуміння в теорії та правозастосовчій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. №41. Т. 3. С. 199-202/

2. Тігранян Г.С. Розбій в контексті реалізації принципу заборони подвійного інкримінування: окремі проблеми правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. №43. Т. 3. С. 206-210.

3. Тігранян Г.С. Розбій: критичний аналіз окремих конструктивних та кваліфікуючих ознак складу злочину за чинним кримінальним законодавством України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. №3. С.139-145.

4. Тігранян Г.С. Розбій (ст. 187 КК України): окремі проблемні аспекти визначення та відмежування від суміжних складів злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №4. С. 186-189.

5. Тігранян Г.С. Кримінально-правові санкції за розбій (ст. 187 КК України): існуючі проблеми та шляхи оптимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2018. №33. С. 136-139.

6. Тігранян Г.С. Піратство як спеціальний різновид розбою: кримінально-правова характеристика складу злочину за чинним КК України та окремих зарубіжних держав. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. №2. С. 181-184.

7. Тігранян Г.С. Санкція за морський розбій: компаративний аналіз *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та*

ефективності застосування. матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 лютого 2014 р.). Одеса, 2014. С. 141-142.

8. Тігрнян Г.С. *Право на життя та насильство Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини: Матеріали міжнародної конференції (Одеса, 22 липня 2016 р.). Одеса, 2016. С.183-186.*

9 Тігрнян Г.С. *Розбій як елемент системи сучасної кримінальної політики. Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С.169-173.*

10. Тігрнян Г.С. *Місце розбою у кримінальному законодавстві Республіки Вірменія. Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С.153-155.*

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Результати і висновки дослідження доповідалися на засіданнях кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», у виступах, статтях і наукових публікаціях автора. Положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях у 2014-2018 рр., зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування (Одеса, 7 лютого 2014 р.); Міжнародній конференції «Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини» (Одеса, 22 липня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (Дніпро, 30–31 березня 2018 р.).